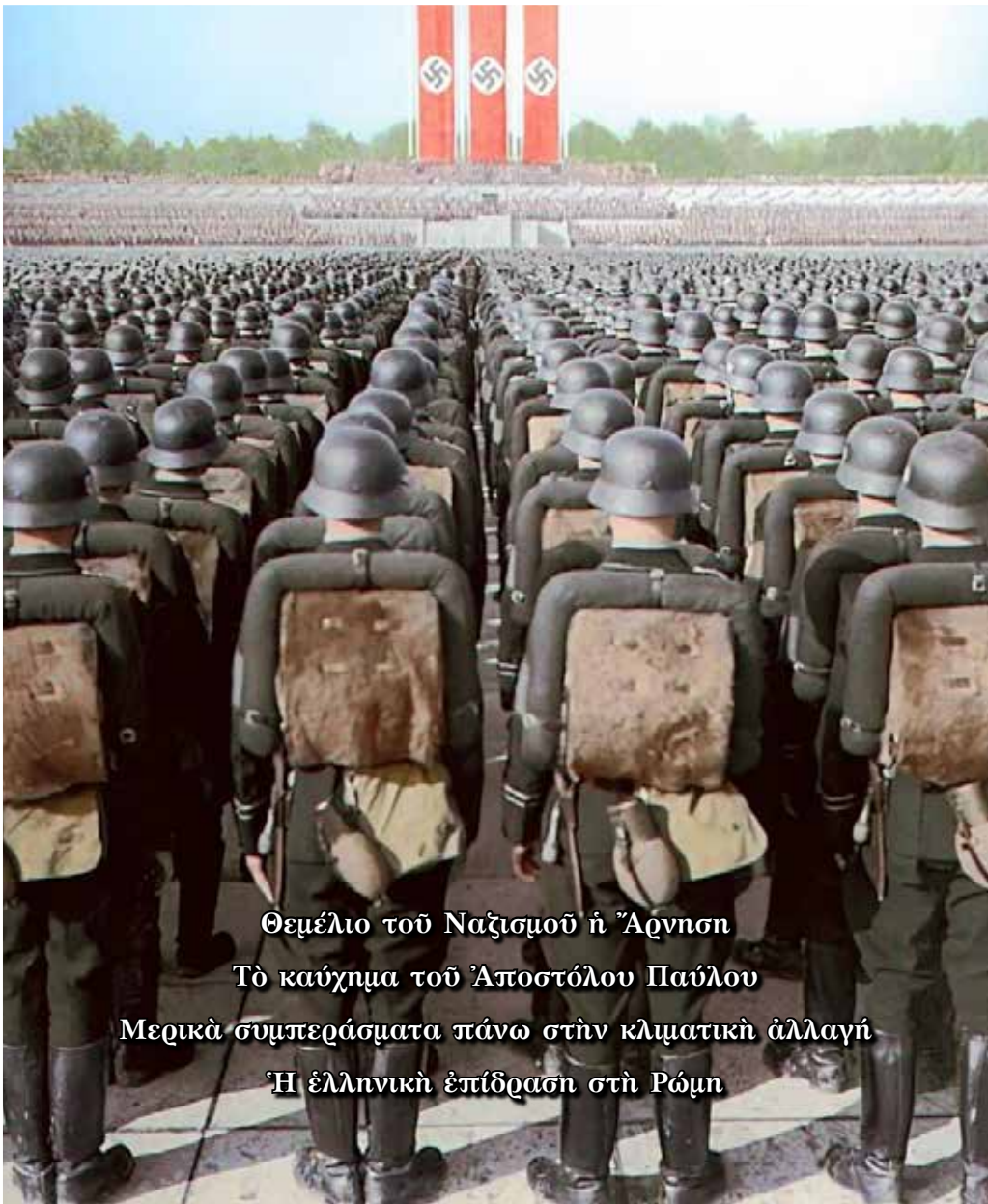

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 85^ο | ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2022 | ΑΡΙΘ. 795

Θεμέλιο του Ναζισμού ή Άρνηση
Το καύχημα του Άποστόλου Παύλου
Μερικά συμπεράσματα πάνω στην κλιματική αλλαγή
Ἡ ἑλληνική ἐπίδραση στὴ Ρώμη

ΤΟ ΚΑΥΧΗΜΑ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ Γ.Β.Μ.....	173
ΘΕΜΕΛΙΟ ΤΟΥ ΝΑΖΙΣΜΟΥ Η ΑΡΝΗΣΗ (ΜΕΡΟΣ Α΄) ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	175
Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΙΚΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΕ ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΜΕ ΠΡΟΧΩΡΗΜΕΝΗ ΚΑΡΔΙΑΚΗ ΝΟΣΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ΄	190
ΜΕΡΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ.....	195
ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗ ΡΩΜΗ ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ.....	198
ΠΟΙΟΙ ΑΛΛΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ; Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ.....	206
ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ. ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΚΕΤΣΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΠΑΝΑΓΕΑΣ.....	209
ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΑΤΙΑ Γ.Τ.	210

173

195

198

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2,5€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 15€
Έξωτερικού 30€
Κύπρου 20€

Έκδότης

«Χριστιανική Ένωση Άκτινες»
Καρότσιον 14, 105 61 Άθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θελξινόνσ 1, 166 74 Γλυφάδα, e-mail: tsentosg@gmail.com

Ή Έπιτροπή έπιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδύποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιεύόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες λύσεις έντυπης έπικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Όκτώβριος 2022

Εικόνα έξωφύλλου:

Φωτογραφία από τό Συνέδριο του Έθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος του Χίτλερ (Reichsparteitag der NSDAP) στη Νυρεμβέργην τό 1938

ΤΟ ΚΑΥΧΗΜΑ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

Στέκομαι, Κύριε, μπροστά στον Σταυρό Σου και σκέπτομαι: Τί ἦταν, προτού προσφέρεις τὴ θυσία Σου πάνω στὸν λόφο τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τί ἔγινε μετά! Τὸ ὄργανο τῆς φρίκης ἔγινε ὄργανο χαρᾶς. Τὸ ὄργανο τοῦ θανάτου ἔγινε ὄργανο ζωῆς. Τὸ «σκάνδαλον» γιὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔγινε καύχημα γιὰ τοὺς Χριστιανούς, «**Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία**». Γιὰ τὸν κορυφαῖο ἀπόστολό Σου, τὸν Παῦλο, ἀποτελοῦσε τὸ μεγάλο καύχημα, καὶ τὸ διακήρυττε ἀνεπιφύλακτα: «**Ἐμοὶ δὲ μὴ**

Ναί, Κύριε, ὁ Σταυρός Σου δὲν εἶναι ἓνα κόσμημα, γιὰ νὰ τὸ κρεμάω μόνο στὸ στήθος μου. Εἶναι ἡ πηγὴ τῆς δυνάμεώς μου. Μοῦ χρειάζεται ὁ Σταυρός Σου, ὄχι ὡς κόσμημα, ἀλλὰ ὡς στήριγμα «καὶ στῆς γαλήνης τὶς στιγμὲς καὶ στὰ ἀγριοκαίρια». Ἕνας Σταυρὸς ὄχι στὸ στήθος, ἀλλὰ στὴν καρδιά. Ὅχι νὰ μὲ στολίζει, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὲ θωρακίζει. Ἔτσι, ὅταν οἱ θύελλες καὶ οἱ πειρασμοὶ θὰ μὲ χτυποῦν καὶ θὰ ἀπειλοῦν νὰ μὲ συντρίψουν, πάνω σ' αὐτὸν θὰ στηρίζομαι μὲ ἀσφάλεια. Τίποτα πιά δὲν ἔχω νὰ φοβηθῶ.

γένειτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Γαλάτ., στ' 14). Μὲ τὴν ἐμπνευσί του οἱ ἥρωες, οἱ ἅγιοι καὶ οἱ μάρτυρες τῆς πίστεως, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, βάδιζαν ἀτρόμητοι νὰ παλαίψουν μὲ τὰ θηρία στὰ Κολοσσαῖα τοῦ τρόμου. Ἦταν ἡ σημαία τους, τὸ λάβαρό τους, τὸ σύμβολο τῆς νίκης τους.

Ναί, Κύριε, ὁ Σταυρός Σου δὲν εἶναι ἓνα κόσμημα, γιὰ νὰ τὸ κρεμάω μόνο στὸ στήθος μου. Εἶναι ἡ πηγὴ τῆς δυνάμεώς μου. Μοῦ χρειάζεται ὁ Σταυρός Σου, ὄχι ὡς κόσμημα, ἀλλὰ ὡς στήριγμα «καὶ στῆς

γαλήνης τὶς στιγμὲς καὶ στὰ ἀγριοκαίρια». Ἕνας Σταυρὸς ὄχι στὸ στήθος, ἀλλὰ στὴν καρδιά. Ὅχι νὰ μὲ στολίζει, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὲ θωρακίζει. Ἔτσι, ὅταν οἱ θύελλες καὶ οἱ πειρασμοὶ θὰ μὲ χτυποῦν καὶ θὰ ἀπειλοῦν νὰ μὲ συντρίψουν, πάνω σ' αὐτὸν θὰ στηρίζομαι μὲ ἀσφάλεια. Τίποτα πιά δὲν ἔχω νὰ φοβηθῶ.

Στὸν πειρασμὸ τῆς δειλίας, τῆς λιποταξίας ἀπὸ τὸ καθῆκον, ὁ Σταυρός Σου θὰ μοῦ διδάσκει τὴν καρτερία, τὴν ὑπομονή, τὴν ἐπιμονή, τὴ σταθερότητα στὶς ἀρχὲς ποῦ Σὺ, Σωτῆρα καὶ Λυτρωτῆ μου, μοῦ ἔδειξες μὲ τὴ μοναδικὴ ἁγία ζωὴ Σου.

Τὸ μῆνυμα τοῦ Σταυροῦ Σου, Κύριε, μοῦ ὑπενθυμίζει πὼς ὁ δρόμος τῆς θυσίας εἶναι γιὰ τὶς ἥρωικὲς ψυχές. Γι' αὐτοὺς ποὺ θυσιάζουν τὰ μικρά, γιὰ νὰ κερδίσουν τὰ μεγάλα. Γιὰ τοὺς ἀναστημένους. Γιατὶ πίσω ἀπὸ τὸν Σταυρὸ ροδοχαράζει ἡ Ἀνάστασις. Καὶ δὲν ὑπάρχει Ἀνάστασις χωρὶς Σταυρὸ. Ὁ σταυρὸς τοῦ χρέους, τῆς θυσίας, εἶναι τὸ προμῆνυμα τῆς Ἀναστάσεως, πηγὴ δυνάμεως.

Μποροῦσες, Κύριε, ἂν ἤθελες, νὰ ἀποφύγεις τὸ ἀποτρόπαιο ὄργανο τῆς καταδίκης Σου. Μποροῦσες μ' ἓνα νεῦμα Σου νὰ διαλύσεις τοὺς μανιασμένους ἐχθροὺς Σου. Μποροῦσες νὰ παρατάξεις μυριάδες ἀγγέλους ἀπέναντί τους, καὶ δὲν τὸ ἔκανες.

Προτίμησες σταθερὰ νὰ βαδίσεις τὸ δρόμο τοῦ μαρτυρίου, νὰ ἀνέβεις στὸ ὀδυνηρὸ ξύλο τοῦ Σταυροῦ καὶ νὰ προσφέρεις τὴν ὑπέροχη θυσία, γιὰ νὰ λυτρώσεις τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς ἁμαρτίας καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ Πονηροῦ. Καὶ ὅταν περιπακτικὰ Σοῦ ἔλεγαν νὰ κατέβεις ἀπὸ τὸν Σταυρὸ, δῆθεν γιὰ νὰ δοῦν καὶ νὰ πιστέψουν, καὶ τότε μποροῦσες νὰ τὸ κάνεις. Δὲν τὸ ἔκανες, γιατί ἐκεῖ ἦσουν καθηλωμένος ὄχι ἀπὸ τὰ καρφιά, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ζωηρὸ πόθο τῆς σωτηρίας ποῦ ἡ ἀπέραντη ἀγάπη Σου ἀνέλαβε νὰ πραγματοποιήσει.

Ἔτσι αὐτὰ διδάσκει σιωπηλὰ καὶ σὲ μένα ὁ Σταυρὸς Σου. Ἀπὸ τὸ πιδὸ μικρὸ καθῆκον ἕως τὴν πιδὸ μεγάλη θυσία. Σήμερα μοῦ ὑπενθυμίζει τὸ χρέος τῆς χωρὶς περιορισμοὺς ἀγάπης. Νὰ τὴν προσφέρω ἀφειδώλευτα ὄχι μόνο στοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐχθροὺς. Σ' αὐτοὺς ποῦ με ἀγαποῦν καὶ σ' αὐτοὺς ποῦ με κατηγοροῦν, με συκοφαντοῦν, με πολεμοῦν. Σ' αὐτοὺς ποῦ ἀγάπησα καὶ εὐεργέτησα, καὶ τώρα ἀνεξήγητα φωνάζουν τὸ «ἄρον ἄρον, σταύρωσον αὐτόν».

Πόση δύναμη χρειάζεται τὴν ὥρα

αὐτή, γιὰ νὰ ξεπεράσω τὸ παράπονο ἀπὸ τὴν ἀχαριστία καὶ νὰ δαμάσω τὸν παλαιὸ μου ἑαυτό, ποῦ ζητάει ἀνταπόδοση! Γιὰ νὰ μπορέσω νὰ ἀντιστρέψω τὸ μίσος σὲ συμπάθεια, σὲ καλοσύνη! Νὰ ὑψώσω ψηλὰ στὸν θρόνο τῆς χάριτος ἴλαρὸ τὸ βλέμμα τῆς συγγνώμης καὶ νὰ προσφέρω μὲ κατανόηση καὶ χωρὶς πικρία τὸ «**μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην**»;

Πανδιδακτῆριο ἀρετῆς ὁ Σταυρὸς Σου. Πόσα διδάσκει! Πιστὸς στὸ καθῆκον, ὅτιδήποτε καὶ ἂν σοῦ κοστίζει. Πιστὸς, ἔστω καὶ ἂν εἶσαι μόνος καὶ ἂν ὅλοι εἶναι ἐναντίον σου. Νὰ μὴν προδώσεις τὶς ἀρχές σου, τὴν ἀλήθεια, καὶ ἀγωνίσου γι' αὐτὴν ἕως θανάτου. Νὰ μὴν ἀρνηθεῖς τὴν πίστη σου, ὅταν ὁ χλευασμὸς τῆς εἰρωνείας θὰ σὲ καρφώνει στὸ πιδὸ εὐαίσθητο σημεῖο τῆς καρδιάς. Πιστὸς, καὶ ὅταν ἡ ἀδικία σὲ πληγώνει καὶ εἶσαι ἀναγκασμένος νὰ σιωπᾷς. Ἀκλόνητος, καὶ ὅταν οἱ προκλητικὲς σειρῆνες τῆς ἁμαρτίας σὲ προσκαλοῦν σὲ ἀβαρίες καὶ ὑποχωρήσεις.

Τὸ μῆνυμα τοῦ Σταυροῦ Σου, Κύριε, μοῦ ὑπενθυμίζει πὼς ὁ δρόμος τῆς θυσίας εἶναι γιὰ τὶς ἥρωικὲς ψυχές. Γι' αὐτοὺς ποὺ θυσιάζουν τὰ μικρά, γιὰ νὰ κερδίσουν τὰ μεγάλα. Γιὰ τοὺς ἀναστημένους. Γιατὶ πίσω ἀπὸ τὸν Σταυρὸ ροδοχαράζει ἡ Ἀνάστασις. Καὶ δὲν ὑπάρχει Ἀνάστασις χωρὶς Σταυρὸ. Ὁ σταυρὸς τοῦ χρέους, τῆς θυσίας, εἶναι τὸ προμῆνυμα τῆς Ἀναστάσεως, πηγὴ δυνάμεως.

Γ.Β.Μ.

ΘΕΜΕΛΙΟ ΤΟΥ ΝΑΖΙΣΜΟΥ Η ΑΡΝΗΣΗ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Τὸ πρώτο κιόλας ἄρθρο τοῦ πρώτου τεύχους τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ, τὸ μακρινὸ ἐκεῖνο 1938, εἶχε τίτλο «Ἡ Ἄρνησις»¹. Ἡ «Ἄρνησις» αὐτή, τὴν ὁποία ἔρχονταν νὰ καταγγείλουν οἱ Ἀκτίνες, ἦταν ἡ ἄρνησις τῶν πνευματικῶν ἀξιών, ἡ ἀποστασία ἀπὸ τὸν Θεό, τὴν ὁποία εἶχε ἐπιλέξει ὡς θεμέλιό της μὴ ἐποχὴ ὕλισμου, ποὺ ἔβλεπε στὴν Ἐπιστήμη τὴν ἀπόδειξη τοῦ ψεύδους τῆς θρησκείας καὶ

τὴν ὑπόσχεση ἑνὸς καλύτερου κόσμου. Βεβαίως, ὁ ἀγώνας ποὺ ἀναλάμβανε ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων μὲσα ἀπὸ τὸ περιοδικὸ Ἀκτίνες δὲν ἦταν ἀπλῶς ἕνας ἀγώνας γκρεμίσματος τῆς Ἄρνησις, ἀλλὰ παράλληλα, ἴσως καὶ πρωτίστως, ἕνας ἀγώνας γιὰ μὴ ἐκ νέου θεμελίωσι πάλιν στὶς χριστιανικὲς ἀξίες.

Τὸ μῆνυμα ποὺ ἔρχόταν νὰ κομίσει ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων βρῆκε πιδ εὐήκοα ὦτα μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον. Δὲν εἶναι τυχαία ἡ ἀπίησις τῆς περιόφημης Διακηρύξεως τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημό-

1. Ἀκτίνες 1 (Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 1938), σελ. 1-2.

νων. Ὁ κόσμος, ἔχοντας ζήσει τὸν ἐφιάλτη τοῦ πολέμου, μὲ τὰ ἐρείπια ἀκόμη νὰ καπνίζουν γύρω του, ἔνωθε τὴν ἀνάγκη νὰ κάνει αὐτὸ ποὺ διάβαζε στὸν Πρόλογο κιόλας τῆς Διακήρυξης: «Νὰ ζητήσῃ νὰ εὗρῃ πέραν ἀπὸ τὰς ἐκβολὰς τὴν πηγὴν, κάτω ἀπὸ τοὺς καρπούς, εἰς τὸ βάθος τοῦ ἐδάφους, τὴν ρίζαν. Πέραν ἀπὸ τὸ φοβερὸν φαινόμενον τῆς βαρβαρότητας, ποὺ κατέκλυσε τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν πόλεμον καὶ ἐτυραννοῦσε μὲ ξεχωριστὴν σκληρότητα τὸν τόπον μας,

ὁ κόσμος δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ νιώσει ὡς καὶ δική του ἀγωνία γιὰ τὸ αὐριό:

«Ἡ νίκη τῶν συμμάχων εἶχε πλέον ἀρχίσει νὰ ροδίξῃ, καὶ ὁ κατακτητὴς ἀκόμη ἔδειχνε πὼς καὶ ὁ ἴδιος δὲν τὸ ἀγνοοῦσε αὐτό. Θὰ φύγῃ, λοιπόν, ἐφέτος, τοῦ χρόνου, τὸν ἄλλον χρόνον, ὁ κατακτητὴς. Θὰ τὰ περάσωμεν ὡς τότε ὅπως-ὅπως μὲ τὴν πείναν. Θὰ τελειώσῃ κάποτε ὁ πόλεμος. Ἀλλὰ ἔπειτα; Ἐπειτα θὰ εἶναι... τὸ τέλος ἄρα γε, ἢ μίπως ἢ ἀρχή; Ποιὰ θὰ εἶναι, ἄρα γε, ἢ αὐριον;

Εἶχαν πράγματι τὰ πράγματα ἔτσι ὅπως τὰ παρουσίαζε ἡ Διακήρυξις; Ἦταν τὰ ἐρείπια ποὺ εἶχε ἀφήσει πίσω του ὁ πόλεμος ὁ καρπὸς καὶ ἡ λογικὴ συνέπεια τῆς Ἄρνησης; Σίγουρα τὸ νὰ τὸ ἰσχυρισθῆί κανεὶς αὐτὸ ἐξυπηρετοῦσε τὸ «ἀφήγημα» τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων. Ἦταν ὁμως πράγματι ἔτσι; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ δοῦμε ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς, ἀλλὰ θὰ ἐστιάσουμε ἐδῶ σὲ μία καὶ μόνο, ἡ ὁποία ὁμως εἶναι ἀπὸ τὶς πρῶτες ποὺ ἔρχεται στὸ μυαλό. Ὁ ἐφιάλτης τοῦ πολέμου δὲν ἦταν χωρὶς ταυτότητα: Ὁ Ναζισμὸς ἦταν αὐτὸς ποὺ εἶχε πυροδοτήσῃ τὸν ἐφιάλτη, ποὺ εἶχε σωριάσει τὸν κόσμον σὲ ἐρείπια, ποὺ εἶχε βυθίσει τὴν ἀνθρωπότητα σὲ μιὰ ἀσύλληπτη φρίκη. Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν εἶναι τὸ ἐξῆς: Πόσο θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Ναζισμὸς ἦταν γνήσιο τέκνον τῆς Ἄρνησης, τῆς ἀποστασίας ἀπὸ τὸν Θεό, τοῦ πολέμου ἐναντία στὸν Χριστιανισμό;

νὰ εὗρῃ τὴν αἰτίαν ποὺ ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ βαρβαρότης αὐτὴ μέσα εἰς τὸν πολιτισμὸν, μεσοῦντος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος»².

Ἡ προεργασία γιὰ τὴ Διακήρυξη εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ χρόνια τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς, καρπὸς μιᾶς ἀγωνίας ποὺ

Θὰ εἶναι ἐκείνη τὴν ὁποίαν μὲ τόσο χτυποκάρδι περιμένει ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἢ μίπως ἢ αὐριον θὰ εἶναι αὐτὴ ποὺ θὰ ἀπογοιτεύσῃ;

Αὐτὸς ὁ φόβος, ποὺ ἔσφιγγε τὴν καρδιά κάθε πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἦτο ἀσυγκρίτως μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν φόβον ποὺ ἐνέπνεεν ἡ σκλαβιά. Ἐδῶ πλέον τὸ ραδιόφωνον δὲν εἶχε τίποτε νὰ

2. Διακήρυξις τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων, Ἀθῆναι 1946, σελ. 4.

πῆ, ἡ προέλασις τῶν συμμαχικῶν στρατιῶν ἔπαιρνε πλέον ἐντελῶς δευτερεύουσας σπουδαιότητα. Ὁ ἀγὼν ὁ πολεμικὸς ἐκτυποῦσε τὸ κακόν, τὸ ἀποτέλεσμα. Τὰ α ἴ τ ι α ὁμως ποὺ ὠδήγησαν εἰς τὸ κακόν, εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς βαρβάρου χιτλερικῆς κοσμοθεωρίας, εἰς τὸν πόλεμον κατόπιν, τὰ αἷτια αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ κτυπηθοῦν οὔτε μὲ κανόνια, οὔτε μὲ βόμβες. Πνευματικὸν εἶναι τὸ πεδῖον ὅπου παίρνουν τὴν γέννησίν των τὰ αἷτια αὐτά, πνευματικὸς ὁ πόλεμος, πνευματικὰ καὶ τὰ ὄπλα ποὺ χρειάζονται, διὰ νὰ κτυπηθῆ ὄχι μόνον ὁ καρπός, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ ρίζα, ὄχι μόνον ἡ μπότα ποὺ ἀκούεται αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς τὸν δρόμον, ἀλλὰ κυρίως ἡ δύναμις ποὺ ἐκίνησε τὴν μπόταν, τὴν βάρβαρον βίαν»³.

Ὡς ρίζα τοῦ κακοῦ, ὡς «ἡ δύναμις ποὺ ἐκίνησε τὴν μπόταν», καταγγελλόταν ἡ Ἄρνησις:

«Τώρα καλούμεθα νὰ καμαρώσωμεν τὰ ἐρείπια, καὶ τὰ ἐρείπια αὐτὰ δὲν εἶναι, παρὰ ἡ συνέπεια τοῦ βασικοῦ μας σφάλματος. Ὅτι ὁ νεώτερος πολιτισμὸς μας ἦτο χωρὶς θεμέλια. Ἡ μᾶλλον, ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς εἶχε θεμέλιον ἐπάνω εἰς τὸν ὁποῖον ἐξήτησε νὰ στηριχθῆ. Θεμέλιόν του εἶχε ἀκριβῶς τὴν ἄρνησιν τοῦ θεμελίου! Ἐνομίσαμεν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ οὐρανοξύστης μας εἶχε πολλὰ πατώματα καὶ τεχνικὰς ἐγκαταστάσεις, ποὺ ἦσαν ἡ τελευταία λέξις τῆς ἐπιστήμης, δι' αὐτὸ δὲν τοῦ χρειάζονται θεμέλια, ἐνῶ ἀκριβῶς δι' αὐτὸ ἡ θεμελίωσις ἔπρεπε νὰ εἶναι περισσότερον βαθειὰ καὶ ἐπιμελημένη. Αὐτὴν τὴν ἄρνησιν κάθε πνευματικῆς θεμελιώσεως, αὐτὴν ἐθέσαμεν ὡς θεμέλιον, τὴν ἄρνησιν κάθε πνευματικῆς ἀξίας ποὺ διαμορφώνει εἰς ἀληθινὸν ἄνθρωπον τὸ δίπουν αὐτὸ καὶ ἄπτερον ὄν. Τὴν ἄρνησιν τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, χωρὶς τὰς ὁποίας δὲν ἐφά-

νη ποτὲ εἰς τὴν ἱστορίαν πολιτισμὸς καὶ οὔτε θὰ φανῆ ποτέ. Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα, τὴν ἄρνησιν τοῦ θησαυροῦ ἐκείνου ποὺ κλείνει μέσα του κάθε πνευματικὴν ἀξίαν: Τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἄρνησις αὐτὴ ἦτο τὸ θεμέλιον τοῦ "μοντέρνου" πολιτισμοῦ μας. Καὶ τὸ σημερινὸν κατάντημα ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀναπόφευκτος συνέπεια μιᾶς τέτοιας θεμελιώσεως»⁴.

Οἱ σπουδαῖοι πνευματικοὶ ἄνδρες ποὺ στελέχωναν τότε τὴ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων εἶχαν «πιάσει τὸν παλμὸ τῆς ἐποχῆς» – ἐξ οὔ καὶ ἡ Διακήρυξις προκάλεσε πνευματικὸ σεισμό. Ὅμως σήμερα πολὺ λογικὰ θὰ μποροῦσε κάποιος νὰ διερωτηθῆ: Εἶχαν πράγματι τὰ πράγματα ἔτσι ὅπως τὰ παρουσίαζε ἡ Διακήρυξις; Ἦταν τὰ ἐρείπια ποὺ εἶχε ἀφήσει πίσω του ὁ πόλεμος ὁ καρπὸς καὶ ἡ λογικὴ συνέπεια τῆς Ἄρνησις; Σίγουρα τὸ νὰ τὸ ἰσχυρισθῆ κανεὶς αὐτὸ ἐξυπηρετοῦσε τὸ «ἀφήγημα» τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων. Ἦταν ὁμως πράγματι ἔτσι;

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ δοῦμε ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς, ἀλλὰ θὰ ἐστιάσουμε ἐδῶ σὲ μία καὶ μόνον, ἡ ὁποία ὁμως εἶναι ἀπὸ τὶς πρῶτες ποὺ ἔρχεται στὸ μυαλό. Ὁ ἐφιάλτης τοῦ πολέμου δὲν ἦταν χωρὶς ταυτότητα: Ὁ Ναζισμὸς ἦταν αὐτὸς ποὺ εἶχε πυροδοτήσει τὸν ἐφιάλτη, ποὺ εἶχε σωριάσει τὸν κόσμον σὲ ἐρείπια, ποὺ εἶχε βυθίσει τὴν ἀνθρωπότητα σὲ μιὰ ἀσύλληπτη φρίκη. Τὸ ἐρώτημα λοιπὸν εἶναι τὸ ἑξῆς: Πόσο θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Ναζισμὸς ἦταν γνήσιο τέκνον τῆς Ἄρνησις, τῆς ἀποστασίας ἀπὸ τὸν Θεόν, τοῦ πολέμου ἐναντία στὸν Χριστιανισμό;

Δὲν δυσκολεύεται κανεὶς νὰ φαντασθῆ μιὰ εὐλογη ἔνστασις: Μά, θὰ ρωτήσῃ κανεὶς –καὶ μὲ τὸ δίκιον του–, ὅταν σήμερα γνωρίζουμε τὸν ἀποτρόπαιον ρατσισμό τῶν Ναζι, τὴ φρίκη τῶν στρα-

3. ὁ.π., σελ. 4-5.

4. ὁ.π., σελ. 17-18.

τοπέδων συγκεντρώσεως, την έκταση τῶν ναζιστικῶν θηριωδιῶν, εἶναι σοβαρὸ νὰ ἀναρωτιόμαστε ἂν ὅλα αὐτὰ εἶναι... ἀντιχριστιανικά;

Ὅμως ὄχι, δὲν ἐννοοῦμε αὐτό, γιὰ τὸ ὁποῖο βεβαίως δὲν χωράει ἐρώτημα. Τὸ θέμα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἂν ἀπὸ τὸν Ναζισμό καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ Ναζισμοῦ ἔγιναν πράγματα ἐξόφθαλμα ἀντιχριστιανικά. Πράγματα ἐξόφθαλμα ἀντιχριστιανικά ἔχουν γίνει στὴν ἱστορία καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἀρέσκονταν νὰ αὐτοπροσδιορίζονται ὡς χριστιανοί,

σφανεῖτο “*Sa Majesté très Chrétienne*” («*Ἡ Αὐτοῦ Χριστιανικωτάτη Ἐξοχότης*»), βρῆκε πολὺ βολικό, ἀντὶ νὰ ἀγωνισθεῖ νὰ ἀκολουθήσει τὸν ἐπίμοχθο δρόμο τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, νὰ «τακτοποιήσει» τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Οὐρανὸ μέσα ἀπὸ ἓνα διωγμὸ κατὰ τῶν αἰρετικῶν, μὲ τὸν ὁποῖο βεβαίως τακτοποιοῦσε παράλληλα καὶ τὶς ὑποθέσεις του στὴ γῆ, γεμίζοντας τὰ ταμεῖά του μὲ τὶς περιουσίες ποὺ κατάσχονταν ἀπὸ τοὺς διωκόμενους Οὐγενότους...

Ἄν μελετήσει κανεὶς τὴν πλούσια ἱστοριογραφία γύρω ἀπὸ τὸν Ἐθνικοσοσιαλισμὸ τοῦ Χίτλερ καὶ τὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον, εἶναι περισσότερον ἀπὸ βέβαιον ὅτι θὰ ἐκπλαγεῖ, βλέποντας τοὺς πλέον ἔγκριτους ἱστορικούς, τὶς μεγαλύτερες αὐθεντίες ἐπὶ τοῦ θέματος, νὰ βεβαιώνουν ὅτι ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν ἦταν ἀπλῶς μιὰ λανθάνουσα τάση, ἀλλὰ καὶ μιὰ βασικὴ προτεραιότητα τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος, μέχρι τοῦ σημείου νὰ βλέπουμε πολλοὺς νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι ἀπώτερος σκοπὸς τῶν Ναζι ἡγετῶν ἦταν ὁ ἀποχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας καὶ περαιτέρω τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸν πόλεμον.

ἀκόμη καί... ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανισμοῦ! Ὁ Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης συνήθιζε νὰ μνημονεύει τὸ παράδειγμα τῶν “*dragonnades*”, τῶν διωγμῶν ποὺ ὀργάνωσε ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄ κατὰ τῶν Προτεσταντῶν τῆς Γαλλίας, τῶν Οὐγενότων, μετὰ τὴν ἀνάκληση τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης⁵: Ὁ Λουδοβίκος, ὁ ὁποῖος προ-

Ἐδῶ ὅμως ἐννοοῦμε κάτι ἄλλο. Τὸ ἐρώτημα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἂν ἀπὸ τὸν Ναζισμό καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ Ναζισμοῦ ἔγιναν πράγματα ἐξόφθαλμα ἀντιχριστιανικά – πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο, ὅπως εἶπαμε, δὲν χωράει ἐρώτημα. Τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν ὁ Ναζισμὸς ἦταν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θεμελιωμένος πᾶνω στὴν Ἄρνησι, τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὸν Θεό, τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ ὀδήγησε κατὰ λογικὴ συνέπεια στὴ φρίκη τῶν ναζιστικῶν ἐγκλημάτων.

* * *

---

5. Α. Ν. Τσιριντάνη, *Γιὰ μιὰ πορεία μὲ ἐπίγνωση*, Ἐκδόσεις «Συζητήσεις», Ἀθῆναι 1975, σελ. 122-123· τοῦ ἰδίου, *Ἡ πίστις ὡς βίωμα*, τόμος Α΄, Ἐκδόσεις «Συζητήσεις», Ἀθῆναι 1980, σελ. 63· τοῦ ἰδίου, *Ἡ πίστις ὡς βίωμα*, τόμος Δ΄, Ἐκδόσεις «Συζητήσεις», Ἀθῆναι 1983, σελ. 92· τοῦ ἰδίου, *Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες*, Ἐκδόσεις «Συζητήσεις», Ἀθῆναι 1977, σελ. 99.

Ἄν μελετήσει κανείς τὴν πλούσια ἱστοριογραφία γύρω ἀπὸ τὸν Ἐθνικοσοσιαλισμὸ τοῦ Χίτλερ καὶ τὸν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, εἶναι περισσότερο ἀπὸ βέβαιο ὅτι θὰ ἐκπλαγεῖ, βλέποντας τοὺς πλέον ἔγκριτους ἱστορικούς, τὶς μεγαλύτερες αὐθεντίες ἐπὶ τοῦ θέματος, νὰ βεβαιώνουν ὅτι ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν ἦταν ἀπλῶς μιὰ λανθάνουσα τάση, ἀλλὰ καὶ μιὰ βασικὴ προτεραιότητα τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος, μέχρι τοῦ σημείου νὰ βλέπουμε πολλοὺς νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι ἀπώτερος σκοπὸς τῶν Ναζὶ ἡγετῶν ἦταν ὁ ἀποχριστιανισμὸς τῆς Γερμανίας καὶ περαιτέρω τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸν πόλεμο.

Αὐτὴ ἡ ἐκτίμηση ἔμοιαζε κοινὸς τόπος ἀπὸ πολὺ νωρίς. Στὴν ἔκθεση τοῦ Ἀμερικανοῦ Γραφείου Στρατηγικῶν Ὑπηρεσιῶν (OSS, προδρόμου τῆς CIA) μὲ ἡμερομηνία 6 Ἰουλίου 1945 ποὺ ὑπογράφει ὁ καθηγητὴς Richard Boney μὲ τίτλο “The Nazi Master Plan: The Persecution of the Christian Churches”, σημειώνεται: «*Σημαντικοὶ ἡγέτες τοῦ Ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κόμματος θὰ ἤθελαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν κατάσταση μὲ τὴν πλήρη ἐξάλειψη τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἀποκατάσταση στὴ θέση του μιᾶς καθαρὰ φυλετικῆς θρησκείας, κομμένης καὶ ραμμένης, ὥστε νὰ ταιριάξει στὶς ἀνάγκες τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς πολιτικῆς*»⁶.

Ὁ Ἀμερικανὸς δημοσιογράφος καὶ πολεμικὸς ἀνταποκριτὴς William L. Shirer, συγγραφέας ἑνὸς ἀπὸ τὰ πιὸ βασικὰ καὶ πολυδιαβασμένα βιβλία πάνω στὸ θέμα, μὲ τίτλο *Ἡ ἀνοδος καὶ ἡ πτώση τοῦ Γ΄ Ράιχ. Ἡ ἱστορία τῆς ναζιστικῆς*

Γερμανίας, ποὺ πρωτοεκδόθηκε τὸ 1960 καὶ ἔχει ἐπανεκδοθεῖ πολλές φορὲς ἔκτοτε, γράφει χαρακτηριστικά: «*Ὑπὸ τὴν ἡγεσία τῶν Rosenberg, Bormann καὶ Himmler –μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Χίτλερ– τὸ ναζιστικὸ καθεστῶς σκόπευε νὰ καταστρέψει τὸν Χριστιανισμὸ στὴ Γερμανία, ἂν μπορούσε, καὶ νὰ βάλει στὴ θέση του τὸν παλαιὸ παγανισμὸ τῶν πρώιμων φυλετικῶν γερμανικῶν θεῶν καὶ τὸν νεὸ παγανισμὸ τῶν ναζὶ ἐξτρεμιστῶν*»⁷.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὁ Marshall Dill διευτύπωνε τὴν ἐκτίμηση: «*Δὲν φαίνεται ὑπερβολὴ νὰ ἐπιμεινουμε ὅτι οἱ μεγαλύτερη πρόκληση ποὺ εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν οἱ Ναζὶ ἦταν ἡ προσπάθειά τους νὰ ἐξαλείψουν τὸν Χριστιανισμὸ στὴ Γερμανία, ἢ τοὐλάχιστον νὰ τὸν ὑποτάξουν στὴ γενικὴ τους κοσμοθεωρία*»⁸.

Ὁ Βρετανὸς ἱστορικὸς Alan Bullock, ὁ βασικὸς βιογράφος τοῦ Χίτλερ, τοῦ ὁποῦ τοῦ βιβλίου ἐπέδρασε καταλυτικὰ σὲ κάθε μεταγενέστερη προσπάθεια νὰ σκιαγραφηθεῖ ἡ προσωπικότητα καὶ νὰ μελετηθεῖ ἡ ζωὴ τοῦ ἡγέτη τοῦ Γ΄ Ράιχ, σημειώνει: «*Μόλις τελείωνε ὁ πόλεμος, ὁ Χίτλερ ὑποσχέθηκε στὸν ἑαυτὸ του ὅτι θὰ ξερρίζωνε καὶ θὰ κατέστρεφε τὴν ἐπιρροὴ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν*»⁹.

6. Richard Boney, Julh 6th, 1945 OSS Study “The Nazi Master Plan: The Persecution of the Christian Churches”: “Important leaders of the National Socialist party would have liked to meet this situation by a complete extirpation of Christianity and the substitution of a purely racial religion tailored to fit the needs of National Socialist policy”.

7. William L. Shirer, *Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany*, Simon and Schuster, New York 1990 (ed. pr. 1960), σελ. 240: “Under the leadership of Rosenberg, Bormann and Himmler –backed by Hitler– the Nazi regime intended to destroy Christianity in Germany, if it could, and substitute the old paganism of the early tribal Germanic gods and the new paganism of the Nazi extremists”.

8. Marshall Dill, *Germany. A modern history*, University of Michigan Press, 1970 (ed. pr. 1961), σελ. 365: “It seems no exaggeration to insist that the greatest challenge the Nazis had to face was their effort to eradicate Christianity in Germany or at least to subjugate it to their general world outlook”.

9. Alan Bullock, *Hitler. A Study in Tyranny*, Harper

Ἄλλα καὶ ὁ πιὸ σύγχρονος βιογράφος τοῦ Χίτλερ, ὁ ἐπίσης Βρετανὸς ἱστορικὸς Sir Ian Kershaw, ὁ ὁποῖος μελετᾷ τὴν κοινωνικὴ ἱστορία τῆς Γερμανίας τὸν 20^ο αἰῶνα καὶ θεωρεῖται μίᾳ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἀυθεντίες πάνω στὸ πρόσωπο τοῦ Χίτλερ καὶ τὴ ναζιστικὴ Γερμανία, παρατηρεῖ ὅτι οἱ πιὸ ἐπιθετικοὶ ριζοσπάστες στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ὁ Joseph Goebbels καὶ ὁ Martin Bormann, ἔβλεπαν τὴ σύγκρουση μὲ τὶς Ἐκκλησίες ὡς προτεραιότητα, καὶ τὰ ἀντιεκκλησιαστικὰ αἰσθήματα ἦταν ἔντονα στὴν κομματικὴ βάση¹⁰.

ξάνει, καθὼς δὲν περιορίζει τὴν ἐμβέλεια τοῦ προωθούμενου ἀπὸ τοὺς Ναζὶ ἀποχριστιανισμοῦ μόνο στὴ Γερμανία, ἀλλὰ τὸν ἐπεκτείνει σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη: «*Συνεπῶς, ὁ ἀπώτερος στόχος τοῦ Χίτλερ ἦταν νὰ ἐξαλείψει τὶς Ἐκκλησίες, μόλις θὰ εἶχε ἐδραιώσει τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς τοῦ αὐτοκρατορίας*»¹².

Ἄλλα καὶ ὁ Βρετανὸς καθηγητὴς Σύγχρονης Ἱστορίας, εἰδικὸς σὲ θέματα ποῦ ἀφοροῦν τὸ φαινόμενο τοῦ φασισμού, δὲν διστάζει νὰ γράφει ἀπερίφραστα: «*Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μακροπρόθεσμα οἱ ἡγέτες τῶν Ναζὶ, ὅπως ὁ Χίτλερ καὶ ὁ Χίμμερ, σκόπευαν νὰ*

Τίποτα δὲν εἶναι πιὸ χαρακτηριστικὸ ἀπὸ τὰ ὅσα ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ Himmler τὸ 1937: «Ζοῦμε σὲ μιὰ ἐποχὴ τῆς ἀπόλυτης σύγκρουσης μὲ τὸν Χριστιανισμό. Εἶναι μέρος τῆς ἀποστολῆς τῶν SS νὰ δώσουν στὸν γερμανικὸ λαὸ τὸν ἐπόμενο μιστὸ αἰῶνα τὰ μὴ χριστιανικὰ ἰδεολογικὰ θεμέλια πάνω στὰ ὁποῖα αὐτὸς θὰ ζήσει καὶ θὰ διαμορφώσει τὴ ζωὴ του».

Ὁ Βρετανὸς συγγραφέας πολλῶν ἱστορικῶν μελετῶν –ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶν μυθιστορημάτων– Anton Gill βεβαιώνει ὅτι «οἱ Ναζὶ σχεδίαζαν νὰ ἀποχριστιανίσουν τὴ Γερμανία μετὰ τὴν τελικὴ νίκη»¹¹.

Ὁ Ἀμερικανὸς Joseph W. Bendersky, εἰδικὸς σὲ θέματα ποῦ ἀφοροῦν τὴ γερμανικὴ ἱστορία, τὸν ἀντισημιτισμὸ καὶ τὸ Ὀλοκαύτωμα, συμφωνεῖ καί... ἔπαυ-

ἐξαλείφουν τὸν Χριστιανισμὸ ἐξίσου ἀνελέπτα μὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη ἀντίπαλη ἰδεολογία, ἀκόμα καὶ ἂν βραχυπρόθεσμα ἔπρεπε νὰ ἀρκεσθοῦν σὲ ἕναν συμβιβασμὸ μὲ αὐτόν»¹³.

Ὅταν διαβάζει κανεὶς ὅλα τὰ παρα-

& Row, New York 1964 (ed. pr. Odhams Press, London 1952), σελ. 389: "Once the war was over, he [Hitler] promised himself, he would root out and destroy the influence of the Christian Churches".

10. Ian Kershaw, *Hitler. A Biography*, W.W. Norton & Co, London 2008, σελ. 381-82.

11. Anton Gill, *An Honourable Defeat. A History of the German Resistance to Hitler*, Random House, 1994, σελ. 14-15: "[the Nazis planned to] de-Christianise Germany after the final victory".

12. Joseph W. Bendersky, *A concise history of Nazi Germany*, Rowman & Littlefield, 2007, σελ. 147: "Consequently, it was Hitler's long range goal to eliminate the churches once he had consolidated control over his European empire".

13. Roger Griffin, "Fascism's relation to religion", ἐν Cyprian P. Blamires (ed.), *World Fascism. A historical encyclopedia*, vol. 1, ABC-CLIO 2006, σελ. 10: "There is no doubt that in the long run Nazi leaders such as Hitler and Himmler intended to eradicate Christianity just as ruthlessly as any other rival ideology, even if in the short term they had to be content to make compromises with it".

πάνω, γραμμένα από τους μεγαλύτερους ειδικούς επί του θέματος του Ναζισμού, αντιλαμβάνεται ότι δεν έχουμε να κάνουμε απλώς με ένα βολικό «αφήγημα» της Χριστιανικής Ένώσεως Έπιστημόνων. Όλοι αυτοί οι έγκριτοι ιστορικοί, οι μεγαλύτερες αθηνιές επί του θέματος, δεν μπορεί, ... κάτι παραπάνω θα ξέρουν, για να τα γράφουν αυτά. Άν, τώρα, μπει κανείς στη διαδικασία να μελετήσει ο ίδιος το θέμα, να εξετάσει τί φρονοῦσαν και τί έπραξαν εν προκειμένω οι ηγέτες του Ναζισμού, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του Χίτλερ, είναι περισσότερο από βέβαιο ότι θα νιώσει ότι όλοι αυτοί οι έγκριτοι ιστορικοί δεν λένε πολλά: λένε λίγα! Ακολουθως, λοιπόν, θα δοῦμε πως αντιμετώπιζαν τον Χριστιανισμό οι κορυφαιοι ηγέτες του Ναζισμού, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του Χίτλερ.

* * *

Ένας από τους πιο όρκισμένους έχθρους του Χριστιανισμού ήταν ο Heinrich Himmler (1900-1945), ο αρχηγός των SS, ο αρχιτέκτονας του Όλοκαυτώματος και ένας από τους πιο ισχυ-

ρους άνδρες στο Γ΄ Ράιχ. Όπως σημειώνει ο βιογράφος του Peter Longerich (ο Γερμανός ιστορικός που θεωρείται ως μία από τις μεγαλύτερες αθηνιές σε θέματα σχετικά με το Όλοκαύτωμα), ο Himmler αποστρεφόταν τη χριστιανική σεξουαλική ήθικη και την «αρχή της χριστιανικής έλεμμοσύνης», τα όποια έβλεπε ως σημαντικό εμπόδιο στη μάχη με τους «ύπανθρώπους»¹⁴. Ως κύριο

έργο των SS έβλεπε το «να ενεργούν ως η αιχμή του δόρατος στην προσπάθεια για την υπέρβαση του Χριστιανισμού και την αποκατάσταση ενός “γερμανικού” τρόπου ζωής», προκειμένου να προετοιμαστούν για την επερχόμενη σύγκρουση μεταξύ «ανθρώπων και ύπανθρώπων»¹⁵. Σημειώνει μάλιστα ο Longerich ότι, ενώ το ναζιστικό κίνημα στο σύνολό του στρεφόταν κατά των Έβραίων και των Κομμουνιστών, «ο Himmler, συνδέοντας τον αποχριστιανισμό με την επαναγερμανοποίηση, είχε δώσει στα SS ένα στόχο και σκοπό έντελως δικό τους»¹⁶.

Τίποτα όμως δεν είναι πιο χαρακτηριστικό από τα όσα έγραψε ο ίδιος ο Himmler το 1937:

«Ζοῦμε σε μια εποχή της απόλυτης σύγκρουσης με τον Χριστιανισμό. Είναι μέρος της αποστολής των SS να δώσουν στον γερμανικό λαό τον επόμενο μισό αιώνα τα μη χριστιανικά ιδεολογικά θεμέλια πάνω στα όποια αυτός θα ζήσει και θα διαμορφώσει τη ζωή του. Αυτό το καθήκον δεν συνίσταται αποκλειστικά στην υπέρβαση ενός ιδεολογικού αντιπάλου, αλλά πρέπει να συνοδεύεται σε κάθε βήμα από μια θετική ώθηση: στη συγκεκριμένη περίπτωση, αυτό σημαίνει την ανασυγκρότηση της γερμανικής κληρονομιάς με την ευρύτερη και πιο ολοκληρωμένη έννοια»¹⁷.

Όλα τα παραπάνω είναι τόσο εύγλωττα, ώστε νομίζουμε ότι μπορούμε να τα αφήσουμε χωρίς σχόλια.

* * *

by Jeremy Noakes and Lesley Sharpe, Oxford University Press, 2012, σελ. 265.

15. Peter Longerich, ό.π.: “acting as the vanguard in overcoming Christianity and restoring a ‘Germanic’ way of living”.

16. Peter Longerich, ό.π.: “by linking de-Christianisation with re-Germanization, Himmler had provided the SS with a goal and purpose all of its own”.

14. Peter Longerich, *Heinrich Himmler*, translated

17. Βλ. Peter Longerich, ό.π., σελ. 270.

Σφοδρός πολέμιος του Χριστιανισμού ήταν και ο περιώνυμος υπουργός Προπαγάνδας, ο Joseph Goebbels (1897-1945), ο οποίος θεωρούσε ότι υπάρχει «*ἀγεφύρωτο χάσμα*» ανάμεσα

στη χριστιανική και την ήρωική-γερμανική κοσμοθεωρία¹⁸. Ο Goebbels έθεσε τον μηχανισμό προπαγάνδας του Γ' Ράιχ στην υπηρεσία του πολέμου κατά της Έκκλησίας (*Kirchenkampf*)¹⁹. Τον Φεβρουάριο του 1937 δήλωσε ότι επιθυμούσε να εξαλείψει την Προτεσταντική Έκκλησία²⁰, και λίγο αργότερα, μετά από τη αντιναζιστική έγκύκλιο του Πάπα Πίου ΙΑ' »*Mit brennender Sorge*«, σε όμιλία του ενώπιον 20.000 μελών του κόμματος, η οποία μεταδόθηκε και από το ραδιόφωνο, επιτέθηκε ενάντια στην Καθολική Έκκλησία, χαρακτηρίζοντάς την ως ήθικα διεφθαρμένη.

Ενώ όμως ο Goebbels εμφανίζει ένδιαφέρον και καθ' έαυτόν, ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα όσα σημειώνει στο Ημερολόγιό του για τον τρόπο με τον οποίο έβλεπε τον Χριστιανισμό ο ίδιος ο Χίτλερ. Άλλα σε αυτό το θέμα, το περισσότερο αποκαλυπτικό απ' όλα όσα έχουμε γράψει μέχρι τώρα, θα έλθουμε παρακάτω.

* * *

Ο Γραμματέας του Χίτλερ Martin Bormann (1900-1945), μία από τις πιο σκοτεινές μορφές του καθεστώτος με τεράστια εξουσία, περιγράφεται από τον Βρετανό ιστορικό Richard

Overy ως άθεος²¹. Ο Bormann ήταν σφοδρός πολέμιος του Χριστιανισμού, ένας από τους κορυφαίους υποστηρικτές του διωγμού κατά των χριστιανικών Έκκλησιών²², φθάνοντας μέχρι του σημείου να δηλώσει δημόσια το 1941 ότι «*Ο Έθνικοσοσιαλισμός και ο Χριστιανισμός είναι ασυμβίβαστοι*»²³. Το 1938 αποφάσισε και όρισε ότι όποιο μέλος του κόμματος σκεπτόταν να μπει στον κλήρο έπρεπε να εγκαταλείψει την κομματική ιδιότητα²⁴. Αυτός ήταν που περιορίσε τη θρησκευτικά διδασκαλία στα δημόσια σχολεία στις δύο ώρες και διέταξε την αφαίρεση των σταυρών από τις τάξεις²⁵.

Κατά τον John Conway, ο Bormann θεωρούσε ότι ο Έθνικοσοσιαλισμός βασιζόταν σε μια πιο «έπιστημονική» κοσμοθεωρία και ήταν εντελώς ασυμβίβαστο.

18. Ian Kershaw, *Hitler. A Biography*, W.W. Norton & Co, London 2008, σελ. 381-382.
19. Toby Thacker, *Joseph Goebbels. Life and Death*, Palgrave Macmillan, New York 2009, σελ. 189.
20. Peter Longerich, *Heinrich Himmler*, σελ. 223.

21. Richard Overy, *The Dictators. Hitler's Germany and Stalin's Russia*, Penguin, London 2005, σελ. 465.
22. Albert Speer, *Inside the Third Reich*, transl. Richard & Clara Winston, The Macmillan Company, New York 1971, σελ. 175.
23. Richard J. Evans, *The Third Reich in Power*, Penguin, New York 2005, σελ. 253· William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, Secker & Warburg, London 1960, σελ. 234, 240.
24. Jochen von Lang, *The Secretary. Marton Bormann. The man who manipulated Hitler*, Random House, New York 1979, σελ. 149-150.
25. Jochen von Lang, ό.π., σελ. 152-154.

στος με τον Χριστιανισμό²⁶. Ο Bormann ήταν από αυτούς που θεωρούσαν ότι ο Χριστιανισμός δεν θα είχε καμμία θέση σε μια αληθινά εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία. Χαρακτηριστικό μάλιστα είναι το έξις: Ο ύπουργος των Έξοπλισμών Albert Speer, ο αρχιτέκτονας που έκανε τα σχέδια για τη μετατροπή του Βερολίνου σε παγκόσμια πρωτεύουσα με την ονομασία Germania («*Welthauptstadt Germania*», ένα από τα πιο μεγαλεπήβολα σχέδια του ναζιστικού καθεστώτος, που είχε συνεπάρει τον Χίτλερ), σημειώνει στα Άπομνημονεύματά του ότι, όταν σχεδίαζε τη νέα αυτή παγκόσμια πρωτεύουσα, του ύποδείχθηκε από τον Bormann ότι σε αυτή δεν θα παραχωρούνταν στις Έκκλησίες χώροι για την ανέγερση ναών²⁷.

Σύμφωνα με τον Albert Speer, ο Bormann ήταν η «*κινητήρια δύναμη*» πίσω από τον πόλεμο του καθεστώτος ενάντια στην Έκκλησία, ενώ ο Χίτλερ δίσταζε, όχι γιατί διαφωνούσε κατ' αρχήν, αλλά γιατί επιθυμούσε να αναβάλει τη σύγκρουσή του με την Έκκλησία για πιο ευνοϊκές περιστάσεις στο μέλλον – έλεγε μάλιστα: «*Όταν τακτοποιήσω τα άλλα μου προβλήματα, τότε θα κάνω το ξεκαθάρισμά μου με την Έκκλησία*»²⁸. Αλλά, όπως εξηγεί πάλι ο Albert Speer²⁹, ο Bormann δεν συμφωνούσε με αυτή την αναβολή και τον «τσιγκλούσε» συνεχώς, έχοντας αναπτύξει γι' αυτό μια ειδική τεχνική: Στα γεύματα με τον Χίτλερ έβαζε ένα από τα μέλη της συντροφιάς να τον εννιμερώνει, δίνον κατ' ιδίαν, για κάποιο προκλητικό κήρυγμα που είχε

κάνει κάποιος πάστορας ή κάποιος έπισκοπος, μέχρι που τραβούσε την προσοχή του Χίτλερ, ο οποίος ζητούσε να μάθει λεπτομέρειες. Ο Bormann τότε έλεγε πως είχε συμβεί κάτι δυσάρεστο, και δεν ήθελε να ενοχλήσει τον Χίτλερ με αυτό κατά τη διάρκεια του γεύματος. Ο Χίτλερ επέμενε, και ο Bormann προσποιείτο τον απρόθυμο, που του έκμαιε την πληροφορία. Όπως σημειώνει ο Speer, ούτε τα θυμωμένα βλέμματα των άλλων συνδαιτυμόνων ούτε το γεγονός ότι το πρόσωπο του Χίτλερ άρχιζε σιγά σιγά να κοκκινίζει από την όργη τον πτοούσαν. Κάποια στιγμή, έβγαζε τελικά από την τσέπη του ένα έγγραφο και άρχιζε να διαβάσει αποσπάσματα από ένα προκλητικό κήρυγμα ιερέα ή μια αντιναζιστική ποιμαντική επιστολή, μέχρι που ο Χίτλερ άρχιζε να κτυπάει νευρικά τα δάκτυλά του (πράγμα που ήταν ασφαλής ένδειξη της όργης του), έσπρωχνε μακριά το φαγητό του και όρκιζόταν να πάρει εκδίκηση.

Όπως είναι φανερό, πρακτικά ο Speer εμφανίζει τον Bormann ως τον βασικό ύποκινητή του μένους του Χίτλερ κατά της Έκκλησίας.

* * *

Ο κύριος έκφραστής του ιδεολογικού πολέμου του Ναζισμού κατά του Χριστιανισμού ήταν ο Alfred Rosenberg (1893-1946), ο «ιδεολόγος» του Ναζισμού, βασικός διαμορφωτής της εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας, διορισμένος άλλωστε από τον Χίτλερ το 1934 ως ύπεύθυνος των πολιτιστικών και εκπαιδευτικών θεμάτων. Ο Rosenberg, αν και είχε μεγαλώσει σε προτεσταντική

26. John S. Conway, *The Nazi Persecution of the Churches, 1933-1945*, Regent College Publishing, Vancouver 1997, σελ. 383.

27. Albert Speer, *Inside the Third Reich*, transl. Richard & Clara Winston, The Macmillan Company, New York 1971, σελ. 242.

28. Albert Speer, *Inside the Third Reich*, σελ. 123.

29. ό.π.

οικογένεια, απέρριπτε τὸν Χριστιανισμό για τὴν καθολικότητά του (μὰ θρησκεία πὸ ἀγκάλιαζε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀνεξαρτήτως φυλῆς, δὲν ταίριαζε μὲ τὸν ρατσισμό του), καθὼς καὶ για τὴ διδασκαλία του για τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα (κατ' αὐτὸν οἱ Γερμανοὶ εἰδικὰ εἶχαν γεννηθεῖ εὐγενεῖς καὶ δὲν βαρύνονταν ἀπὸ κανένα προπατορικὸ ἁμάρτημα) καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς³⁰. Ἐφθανε μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου νὰ λέει ὅτι, «πραγματικά, ἡ υἰοθέτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποδυναμώνει ἓνα λαὸ»³¹.

Τὸ βιβλίο τοῦ Rosenberg *Ὁ μῦθος τοῦ 20^{ου} αἰῶνα*³² ἀποτελέσει ἀπὸ μὰ ἀποψη τὴν ιδεολογικὴ βίβλο τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ, τόσο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἀντισημιτισμό, ὅσο καὶ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἀντιχριστιανισμό. Κατὰ τὸν Rosenberg, ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν ἀρχικὰ μὰ Ἄγια θρησκεία μὲ ἔντονο τὸ ἀντιεβραϊκὸ στοιχείο, ἀλλὰ διαστρεβλώθηκε ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Παύλου ἀπὸ τὴν Ταρσό, ἐνῶ πολὺ πῖο κοντὰ στὸν αὐθεντικὸ Χριστιανισμὸ βρισκόνταν ἡ διδασκαλία τοῦ αἰρετικοῦ Μαρκιῶνα καὶ ὁ ἱρανικὸς μανιχαϊσμός. Ἡ Ἰουδαϊκὴ ἐκδοχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς κύριους παράγοντες τῆς ὑποδούλωσης τῆς Γερμανίας. Ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ βασικὸς βιογράφος τοῦ Rosenberg, ὁ Βρετανὸς ἱστορικὸς Robert Cecil, ὁ Rosenberg ἦταν ὑπέρμαχος μᾶς «θρησκείας τοῦ αἵματος», βασιμμένης στὸ ἔμφυτο ἔνστικτο τῆς ἀγίας φυλῆς νὰ ὑπερασπίζεται τὸν εὐγενῆ χαρακτῆρά της ἐνάντια στὸν φυλετικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἐκφυλισμὸ³³.

Πολλὲς φορὲς μπαίνει κανεὶς στὸν

πειρασμὸ νὰ διερωτηθεῖ πὼς θὰ ἀντιμετώπιζαν τὸν Χριστιανισμὸ ἄνθρωποι μὲ τέτοια μυαλά, ἂν εἶχε συμβεῖ ἡ Γερμανία νὰ ἐπικρατήσει στὸν πόλεμο. Λοιπὸν, δὲν χρειάζεται νὰ καταφεύγουμε σὲ εἰκασίες. Κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ὁ Rosenberg ἐπεξεργάσθηκε ἓνα πρόγραμμα τριάντα «σημείων», τὸ ὁποῖο περιέγραφε τὸ μέλλον τῆς θρησκείας στὴ Γερμανία, ὅπως τὸ φαντάζονταν οἱ Ναζί. Ὅταν τὸ διαβάζει κανεὶς, νιώθει ὅτι εἶναι μόνον εὐφημισμὸς αὐτὸ πὸ γράφει ὁ Steigmann-Gall, ὅτι ἡ μελέτη τῶν δημόσιων ὁμιλιῶν καὶ τῶν κειμένων τοῦ Ναζιστικοῦ κόμματος δίνει μὰ εἰκόνα για τίς «ἀσυγκράτητες» (*“untempered”*) ιδέες τῶν Ναζί³⁴. Τὰ πῖο χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὰ «σημεῖα» τοῦ Rosenberg εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ Ἐθνικὴ Ἐκκλησία τοῦ Ράιχ διεκδικεῖ τὴν ἀποκλειστικὴ δικαιοδοσία καὶ τὸν ἀποκλειστικὸ ἔλεγχο πᾶνω σὲ ὅλες τίς Ἐκκλησίες ἐντὸς τῶν συνόρων τοῦ Ράιχ. Ἀνακηρύσσει αὐτὲς ἔθνικες Ἐκκλησίες τοῦ Γερμανικοῦ Ράιχ.

5. Ἡ Ἐθνικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἀποφασισμένη νὰ ἐξαλείψει ὀριστικά καὶ ἀμετάκλητα τίς ξένες χριστιανικὲς θρησκείες πὸ εἰσῆχθησαν στὴ Γερμανία τὸ μαῦρο ἔτος 800.

7. Ἡ Ἐθνικὴ Ἐκκλησία δὲν ἔχει γραμματεῖς, πάστορες, ἐφημερίους ἢ ἱερεῖς, ἀλλὰ στοὺς ναοὺς θὰ μιλοῦν ῥήτορες τοῦ Ἐθνικοῦ Ράιχ.

13. Ἡ Ἐθνικὴ Ἐκκλησία ἀπαιτεῖ τὴν ἄμεση διακοπὴ τῆς ἐκδόσης καὶ τῆς διὰδοσης τῆς Βίβλου στὴ Γερμανία.

14. Ἡ Ἐθνικὴ Ἐκκλησία διακηρύσσει ὅτι σὲ αὐτήν, καὶ κατὰ συνέπεια στὸ γερμανικὸ ἔθνος, ἀποφασίσθηκε ὅτι τὸ βιβλίο τοῦ Φύρερ *Ὁ Ἀγὼν μου (Mein Kampf)* εἶναι τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ ὅλα τὰ κείμενα. Δὲν περιέχει μόνον τίς σπου-

30. Robert Cecil, *The Myth of the Master Race. Alfred Rosenberg and Nazi Ideology*. Dodd Mead & Co. 1972, σελ. 84-85.

31. Robert Cecil, ὁ.π., σελ. 92.

32. Alfred Rosenberg, *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts*, 1930.

33. Robert Cecil, *The Myth of the Master Race. Alfred Rosenberg and Nazi Ideology*, σελ. 85.

34. Richard Steigmann-Gall, *The Holy Reich. Nazi Conceptions of Christianity, 1919-1945*. Cambridge University Press 2003, σελ. 14.

Πολλές φορές μπαίνει κανείς στὸν πειρασμὸ νὰ διερωτηθεῖ πῶς θὰ ἀντιμετώπιζαν τὸν Χριστιανισμὸ ἄνθρωποι μὲ τέτοια μυαλά, ἂν εἶχε συμβεῖ ἡ Γερμανία νὰ ἐπικρατήσῃ στὸν πόλεμο. Λοιπὸν, δὲν χρειάζεται νὰ καταφεύγουμε σὲ εἰκασίες. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ὁ Rosenberg ἐπεξεργάσθηκε ἓνα πρόγραμμα τριάντα «σημείων», τὸ ὁποῖο περιέγραφε τὸ μέλλον τῆς θρησκείας στὴ Γερμανία, ὅπως τὸ φαντάζονταν οἱ Ναζί. Ὅταν τὸ διαβάζει κανείς, νιώθει ὅτι εἶναι μόνον εὐφημισμὸς αὐτὸ ποὺ γράφει ὁ Steigmann-Gall, ὅτι ἡ μελέτη τῶν δημόσιων ὁμιλιῶν καὶ τῶν κειμένων τοῦ Ναζιστικοῦ κόμματος δίνει μιὰ εἰκόνα γιὰ τίς «ἀσυγκράτητες» (“untempered”) ιδέες τῶν Ναζί.

δαιότερες σκέψεις, ἀλλὰ καὶ ἐνσωματώνει τὴν πιὸ ἀγνή καὶ ἀληθινὴ ἠθικὴ γιὰ τὴν παροῦσα καὶ τὴ μελλοντικὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους μας.

18. Ἡ Ἐθνικὴ Ἐκκλησία θὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ ἱερά της ὅλους τοὺς Ἐσταυρωμένους, τίς Βίβλους καὶ τίς εἰκόνας τῶν Ἁγίων.

19. Στὴν Ἁγία Τράπεζα δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίον Ὁ Ἄγών μου (τὸ πιὸ ἱερὸ βιβλίον γιὰ τὸ γερμανικὸ ἔθνος, καὶ συνεπῶς γιὰ τὸν Θεό) καὶ ἓνα ξίφος στὰ ἀριστερὰ τῆς Ἁγίας Τράπεζας.

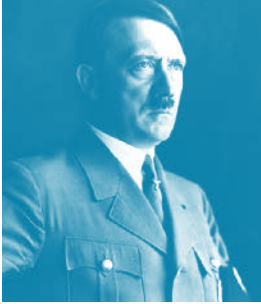
30. Τὴν ἡμέρα τῆς ἰδρυσῆς της [τῆς Ἐθνικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ράιχ], ὁ χριστιανικὸς σταυρὸς θὰ ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ ὅλους τοὺς ναοὺς, τοὺς καθεδρικοὺς καὶ τὰ παρεκκλήσια, καὶ θὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸ μόνον ἀκαταμάχητο σύμβολο, τὴ σβάστικα³⁵.

35. William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich*, Secker & Warburg, London 1960, σελ. 240: “What the Hitler government envisioned for Germany was clearly set out in a thirty-point program for the ‘National Reich Church’ drawn up during the war by Rosenberg, an outspoken pagan, who among his other offices held that of ‘the Fuehrer’s

Delegate for the Entire Intellectual and Philosophical Education and Instruction for the National Socialist Party. A few of its thirty articles convey the essentials: 1. The National Reich Church of Germany categorically claims the exclusive right and the exclusive power to control all churches within the borders of the Reich: it declares these to be national churches of the German Reich. - 5. The National Church is determined to exterminate irrevocably... the strange and foreign Christian faiths imported into Germany in the ill-omened year 800. - 7. The National Church has no scribes, pastors, chaplains or priests, but National Reich orators are to speak in them. - 13. The National Church demands immediate cessation of the publishing and dissemination of the Bible in Germany... - 14. The National Church declares that to it, and therefore to the German nation, it has been decided that the Fuehrer’s *Mein Kampf* is the greatest of all documents. It... not only contains the greatest but it embodies the purest and truest ethics for the present and future life of our nation. - 18. The National Church will clear away from its altars all crucifixes, Bibles and pictures of saints. - 19. On the altars there must be nothing but *Mein Kampf* (to the German nation and therefore to God the most sacred book) and to the left of the altar a sword. - 30. On the day of its foundation, the Christian Cross must be removed from all churches, cathedrals and chapels... and it must be superseded by the only unconquerable symbol, the swastika”.

Όταν διαβάσει κανείς αυτά τα ανατριχιαστικά, αντιλαμβάνεται ότι δεν είναι καθόλου υπερβολή αυτό που σημειώσαμε παραπάνω και τονίζουν τόσοι και τόσοι έγκριτοι ιστορικοί, ότι άπώτερος στόχος του Ναζισμού ήταν η αποχριστιανοποίηση της Γερμανίας.

* * *

Για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζε τον Χριστιανισμό ο ίδιος ο Χίτλερ, δεν υπάρχουν πολλές αποκλίσεις μεταξύ των ιστορικών. Ο Χίτλερ περιγράφεται

από τον βιογράφο του Alan Bullock ως «όρθολογιστής» και «ύλιστής», που δεν κατανοούσε καθόλου την πνευματική πλευρά της ανθρωπότητας³⁶. Κατά τον Γερμανό ιστορικό Max Domarus, τον Γερμανό ιστορικό που συγκέντρωσε και εξέδωσε σε τέσσερις τόμους τους λόγους του Χίτλερ³⁷, ο Χίτλερ «δεν ήταν χριστιανός με οποιαδήποτε αποδεκτή έννοια αυτής της λέξης»³⁸. Κατά τον Derek Hastings, «δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Χίτλερ ήταν ένας σφοδρός πολέμιος του Χριστιανισμού καθ' όλη τη διάρκεια του Γ' Ράιχ»³⁹. Ο Αυστραλός ιστο-

ρικός και ακαδημαϊκός Geoffrey Blainey είναι πιο αναλυτικός, γράφοντας χαρακτηριστικά ότι «κατά τη γνώμη του Χίτλερ είναι κανείς η χριστιανός η Γερμανός. Τò να είναι και τὰ δύο ἦταν ἀδύνατον. Ὁ ἴδιος ὁ Ναζισμός ἦταν μιὰ θρησκεία, μιὰ παγανιστική θρησκεία, καὶ ὁ Χίτλερ ἦταν ὁ Μέγας Ἀρχιερέας της. [...] Ἡ Ἁγία Τράπεζά της ἡ ἴδια ἡ Γερμανία καὶ ὁ γερμανικὸς λαός, τὸ ἔδαφος καὶ τὰ δάσπ καὶ ἡ γλῶσσα καὶ οἱ παραδόσεις του»⁴⁰.

Ξεκάθαροι είναι ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ὅσοι εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ γνωρίσουν τὸν Χίτλερ ἀπὸ κοντά. Ἐνα τέτοιο παράδειγμα εἶναι ὁ Γερμανὸς πολιτικὸς Otto Strasser (1897-1974), ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἐξέχων μέλος τοῦ Ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ κόμματος τοῦ Χίτλερ τὴ δεκαετία τοῦ 1920, ἀλλὰ κατόπιν διαφοροποιήθηκε, προσπάθησε νὰ συγκροτήσει μιὰ ἐσωκομματικὴ ἀντιπολίτευση, ἀλλὰ ἀπέτυχε νὰ τὰ βάλει μετὰ τὸν Χίτλερ, καὶ τελικὰ πέρασε στὴν ἐξορία ὅλα τὰ χρόνια τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναζισμού στὴ Γερμανία, χαρακτηριζόμενος μάλιστα ἀπὸ τὸν Goebbels ὡς «ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα δημόσιος κίνδυνος». Ὁ Strasser ἀπογοητεύθηκε ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ ἀπόψεις τοῦ Χίτλερ, καὶ στὸ βιβλίο ποὺ εξέδωσε τὸ 1940 μετὰ τὸν τίτλο Ὁ Χίτλερ κι ἐγὼ ἐξηγεῖ τὸν λόγο: «Εἴμαστε χριστιανοί. Χωρὶς τὸν Χριστιανισμό ἡ Εὐρώπη εἶναι χαμένη. Ὁ Χίτλερ εἶναι ἄθεος»⁴¹.

Σημαντικὴ πηγὴ γιὰ τὴν ἔναντι τοῦ Χριστιανισμοῦ στάση τοῦ Χίτλερ εἶναι καὶ οἱ ἐκτιμήσεις ποὺ καταγράφονται ἀπὸ μέλη τοῦ στενοῦ του περιβάλλοντος. Τὰ Ἡμερολόγια τοῦ Goebbels, οἱ ἡμερολογιακὲς σημειώσεις ποὺ κρατοῦσε ὁ περιώνυμος ὑπουργὸς Προ-

36. Alan Bullock, *Hitler. A Study in Tyranny*, σελ. 219.

37. Max Donatus (ed.), *Hitler. Speeches and Proclamations 1932-1945. The Chronicle of a Dictatorship*, 4 τόμοι, 1990, 1992, 1996, 2004.

38. Max Domarus, *The Essential Hitler. Speeches and Commentary*, Bolchazy-Carducci, Wauconda 2007, σελ. 427: "was not a Christian in any accepted meaning of that word".

39. Derek Hastings, *Catholicism and the roots of Nazism*, Oxford University Press, Oxford 2010, σελ. 181: "there is little doubt that Hitler was a staunch opponent of Christianity throughout the duration of the Third Reich".

40. Geoffrey Blainey, *A short History of Christianity*, Penguin Books, Vic. 2011, σελ. 495-496.

41. Otto Strasser, *Hitler and I*, MA, Houghton Mifflin Company, Boston 1940, σελ. 93. Πρβ. Richard Weikart, *Hitler's Religion*, Regenery History 2016, σελ. Xi.

παγάνδας και στενός συνεργάτης του Χίτλερ Joseph Goebbels, έκδεδομένα στο σύνολό τους στα γερμανικά σέ... 29 τόμου⁴² και άποσπασματικά σε άγγλική μετάφραση, άποκαλύπτουν ότι ο Χίτλερ έτρεφε βαθύ μίσος για τον Χριστιανισμό. Σε σημείωσή του με ήμερομηνία 29 Δεκεμβρίου 1939 ο Goebbels έγραφε: «Ο Φύρερ είναι βαθιά θρησκευόμενος, άν και βαθιά αντιχριστιανός. Βλέπει τον Χριστιανισμό ως σύμπτωμα παρακμής. Και πολύ σωστά. Είναι κλάδος της έβραϊκής φυλής»⁴³. Στις 8 Άπριλίου 1941 ο Goebbels σημείωνε για τον Χίτλερ: «Μισεί τον Χριστιανισμό, γιατί αυτός έχει σακατέψει ό,τι εύγενές υπάρχει στην ανθρωπότητα»⁴⁴. Στις 29 του ίδιου

μύνα ο Goebbels σημείωσε ότι, άν και ο Χίτλερ ήταν σφοδρός πολέμιος του Βατικανού και του Χριστιανισμού, του άπαγόρευε να φύγει από την Έκκλησία «για λόγους τακτικής»⁴⁵.

Αυτοί οι «λόγοι τακτικής» βάραιναν σημαντικά στη δημόσια στάση του Χίτλερ έναντι του Χριστιανισμού. Ο Χίτλερ δέν μπορούσε να έκδηλώσει δημόσια τά αντιχριστιανικά του αισθήματα, διότι αυτό θα τον έφευρε άντιμέτωπο με τη συντριπτική πλειοψηφία του γερμανικού λαού. Γι' αυτόν άκριβώς τον λόγο, είναι αλήθεια ότι στις δημόσιες όμιλίες του ο Χίτλερ απέφευγε συστηματικά, έστω και για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, να επιτίθεται κατά του Χρι-

Σημαντική πηγή για την έναντι του Χριστιανισμού στάση του Χίτλερ είναι και οι έκτιμήσεις που καταγράφονται από μέλη του στενού του περιβάλλοντος. Τά Ημερολόγια του Goebbels άποκαλύπτουν ότι ο Χίτλερ έτρεφε βαθύ μίσος για τον Χριστιανισμό. Σε σημείωσή του με ήμερομηνία 29 Δεκεμβρίου 1939 ο Goebbels έγραφε: «Ο Φύρερ είναι βαθιά θρησκευόμενος, άν και βαθιά αντιχριστιανός. Βλέπει τον Χριστιανισμό ως σύμπτωμα παρακμής. Και πολύ σωστά. Είναι κλάδος της έβραϊκής φυλής». Στις 8 Άπριλίου 1941 ο Goebbels σημείωνε για τον Χίτλερ: «Μισεί τον Χριστιανισμό, γιατί αυτός έχει σακατέψει ό,τι εύγενές υπάρχει στην ανθρωπότητα».

42. Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Teil I Aufzeichnungen 1923-1941 και Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Teil II Diktate 1941-1945, 29 τόμοι, Institut für Zeitgeschichte, K. G. Saur Verlag, München 1993-2008.

43. The Goebbels Diaries 1939-41, transl. Fred Taylor, Hamish Hamilton Ltd, London 1982, σελ. 77: "The Führer is deeply religious, though completely anti-Christian. He views Christianity as a symptom of decay. Rightly so. It is a branch of the Jewish race".

44. The Goebbels Diaries 1939-41, σελ. 304-305.

στιανισμού, ένω άντίθετα μιλούσε συχνά για τον Θεό και την Πρόνοια. Επίσης, ο Χίτλερ, άναλογιζόμενος τó πολιτικό κόστος, άμφιταλαντευόταν συχνά ως προς τον βαθμό προτεραιότητας που έπρεπε να δοθεί στον πόλεμο κατά της Έκκλησίας. Ωστόσο, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Βρετανός ιστορικός Sir Ian Kershaw, «τά δικά του έμπρηστικά σχό-

45. The Goebbels Diaries 1939-41, σελ. 340.

λια ἔδιναν στους ἄμεσα ὑφισταμένους του ὅλη τὴν ἄδεια ποὺ χρειάζονταν, γιὰ νὰ ἐντείνουν τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, πεπεισμένοι ὅτι ἐνεργοῦσαν πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ ἐπιθυμοῦσε ὁ Χίτλερ»⁴⁶.

μιλοῦσε, ὅλοι οἱ παρόντες ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκοῦνε σιωπηλοί. Αὐτοὶ οἱ μονόλογοι τοῦ Χίτλερ καταγράφονταν μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια ἀπὸ τὸν γραμματέα του Martin Bormann, τὸν Heinrich Heim καὶ τὸν Henry Picker, οἱ

Ἦδη τὰ ὅσα εἶδαμε σὲ αὐτό, τὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης μας ἀρκοῦν, γιὰ νὰ καταλήξουμε σὲ ἓνα τοῦλάχιστον ἀσφαλὲς συμπέρασμα: Ἡ ἐνοχοποίηση τῆς Ἄρνησης, τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, γιὰ τὰ ἐρείπια τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ἓνα βολικό «ἀφήγημα» τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων, τῶν Ἀκτίνων καὶ τῆς Διακήρυξης. Πίσω ἀπὸ τὸν Ναζισμό, ποὺ σώριασε τὴν Εὐρώπη σὲ ἐρείπια, βρίσκονταν ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν τὴν Ἄρνηση καὶ τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἰδεολογία καὶ σημαία τους. Καὶ τὰ ὅσα θὰ δοῦμε στὸ ἐπόμενο, δεῦτερο μέρος τῆς μελέτης μας θὰ μᾶς πείσουν ἔτι περαιτέρω ὅτι αὐτὸ δὲν ἦταν συμπτωματικό. Ὁ Ναζισμὸς ἦταν πραγματικὰ γνήσιο τέκνο τῆς Ἄρνησης.

Τὸ πιὸ σημαντικό ὅμως εἶναι ὅτι ἡ περίπτωση τοῦ Χίτλερ διαφέρει ἀπὸ τὶς περιπτώσεις τῶν ἄλλων Ναζι ἡγετῶν: Γιὰ τοὺς ἄλλους δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε τί ἔλεγαν πίσω ἀπὸ τὶς κλειστὲς πόρτες, μακριὰ ἀπὸ τὰ μικρόφωνα καὶ τὶς κάμερες· γιὰ τὸν Χίτλερ μπορούμε, καὶ μάλιστα κατὰ λέξη. Στὸ Ἀρχηγεῖο τοῦ ὁ Χίτλερ συνήθιζε νὰ καθιλώνει τοὺς συνδαιτυμόνες καὶ συνεργάτες του μὲ ἐξαντλητικούς μονόλογους ἐπὶ παντὸς ἐπιστητοῦ – ἐννοεῖται ὅτι, ὅσο

ὅποιοι τοὺς ἔβλεπαν ὡς λόγους σοφίας ποὺ θὰ ἀποτελοῦσαν ἓνα «εὐαγγέλιο» γιὰ τὶς ἐπόμενες γενιές. Οἱ μονόλογοι αὐτοὶ τοῦ Χίτλερ ἐκδόθηκαν μεταπολεμικά (ἐκδεδομένοι μάλιστα ἀπὸ ἓναν ἐξ αὐτῶν ποὺ τοὺς εἶχαν καταγράψει, τὸν δικηγόρο, στενογράφο καὶ συγγραφέα Henry Picker) μὲ τὸν τίτλο *Tischgespräche im Führerhauptquartier* (Λόγοι Τραπέζης στὸ Ἀρχηγεῖο τοῦ Φύρερ)⁴⁷, μεταφράσθηκαν στὴ συνέχεια πρῶτα στὴ γαλλικὴ⁴⁸ καὶ κατόπιν στὴν

---

46. Ian Kershaw, *Hitler. A Biography*, W.W. Norton & Co, London 2008, σελ. 381-382: "his own inflammatory comments gave his immediate underlings all the license they needed to turn up the heat in the Church Struggle, confident that they were 'working towards the Fuhrer'".

47. Henry Picker καὶ Gerhard Ritter (eds), *Tischgespräche im Führerhauptquartier*, Athenäum, Bonn 1951.

48. François Genoud (ed.), *Adolf Hitler. Livres Propos sur la Guerre et la Paix*, Flammarion, Paris 1952.

ἀγγλική⁴⁹, καὶ εἶναι σημαντικό νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ ἀυθεντικότητά τους ΔΕΝ ἀμφισβητεῖται.

Σὲ αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς μονολόγους, ὁ Χίτλερ δὲν ἔχανε εὐκαιρία νὰ ξεσπάει κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Albert Speer μάλιστα σχολιάζει δγκτικὰ ὅτι ὁ Martin Bormann, κινούμενος ἀπὸ τὸ ἀντιχριστιανικὸ του μένος, «ἔβρισκε τὴ χαρὰ του» νὰ καταγράφει σχολαστικὰ τὶς σφοδρὲς ἐπιθέσεις τοῦ Χίτλερ ἐνάντια στὴν Ἐκκλησία: «Δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν τίποτα ποὺ κατέγραφε μὲ μεγαλύτερη προθυμία ἀπὸ τὰ ὑποτιμητικὰ σχόλια γιὰ τὴν Ἐκκλησία»⁵⁰. Τὸ βέβαιο πάντως εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ ἀυθεντικὰ λόγια τοῦ Χίτλερ.

Ἡ μελέτη τῶν μονολόγων αὐτῶν τοῦ Χίτλερ εἶναι πραγματικὰ ἀποκαλυπτική. Περισσότερο ἀποκαλυπτικὴ ἀπὸ ὅτιδήποτε ἔχουμε δεῖ μέχρις αὐτοῦ τοῦ σημείου. Καὶ ὁδηγεῖ σὲ ἀληθινὰ συγκλονιστικὰ συμπεράσματα. Ἀλλὰ σὲ αὐτὴν θὰ ἀφιερῶσουμε τὸ ἐπόμενο, δεύτερο μέρος τῆς μελέτης μας.

Ἦδη ὅμως τὰ ὅσα εἶδαμε σὲ αὐτό, τὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης μας ἀρκοῦν, γιὰ νὰ καταλιξοῦμε σὲ ἓνα τοῦλάχιστον ἀσφαλὲς συμπέρασμα: Ἡ ἐνοχοποίηση τῆς Ἄρνησης, τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν πνευματικῶν ἀξιών, γιὰ τὰ ἐρείπια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ἓνα βολικὸ «ἀφήγημα» τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων, τῶν Ἀκτίνων καὶ τῆς Διακήρυξης. Πίσω ἀπὸ τὸν Ναζισμό, ποὺ σώριασε τὴν Εὐρώπη σὲ ἐρείπια, βρισκόνταν ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν τὴν Ἄρνηση καὶ τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ

Χριστιανισμοῦ ὡς ἰδεολογία καὶ σημαία τους. Καὶ τὰ ὅσα θὰ δοῦμε στὸ ἐπόμενο, δεύτερο μέρος τῆς μελέτης μας θὰ μᾶς πείσουν ἔτι περαιτέρω ὅτι αὐτὸ δὲν ἦταν συμπτωματικὸ. Ὁ Ναζισμὸς ἦταν πραγματικὰ γνήσιο τέκνο τῆς Ἄρνησης. Πολὺ σωστά, λοιπὸν, ἡ Διακήρυξις κατονόμαζε ὡς αἰτία τοῦ κακοῦ, ὡς δύναμη πίσω ἀπὸ τὴ μπότα τῶν Ναζι, τὴν Ἄρνηση. Ἄν τὸ συνειδητοποιοῦσε αὐτὸ ὁ μεταπολεμικὸς ἄνθρωπος, δὲν θὰ μπορούσε παρὰ νὰ συμφωνήσει μὲ τὸν νηφάλιο λόγο τῆς Διακήρυξης, καὶ θὰ ἀποκήρυσσε τὴν Ἄρνηση, νιώθοντας νὰ μιλάει μέσα του ὁ πονεμένος ποιητικὸς λόγος τοῦ ποιητῆ Γ. Βερίτη:

«ὦ Σατανᾶ, ποὺ τόσο σὲ λατρέψαμε,
μ' ὅ,τι κακὸ κρύβει ἡ κακὴ ψυχὴ σου,
μᾶς χτύπησες καὶ ξέβρασες ἀπάνω μας
τὶς φλόγες καὶ τὴ φρίκη τῆς ἀβύσσου»⁵¹.

Τὸ ἐρώτημα, βεβαίως, εἶναι ἂν ὁ μεταπολεμικὸς ἄνθρωπος συνειδητοποίησε τελικὰ ποιοὺς ἦταν ὁ πραγματικὸς ἔνοχος γιὰ τὰ ἐρείπια ποὺ ἔβλεπε γύρω του. Ἄν ἀποκήρυξε πράγματι αὐτὸν τὸν ἔνοχο: τὴν Ἄρνηση, τὸν πόλεμο κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δυστυχῶς, ξέρουμε πολὺ καλὰ τὴν ἀπάντησι. Ὁ μεταπολεμικὸς κόσμος ἐπέλεξε νὰ δώσει στὴν Ἄρνηση... μιὰ δεύτερη εὐκαιρία. Καὶ καταδίκασε ἑαυτὸν νὰ δεῖ γύρω του νέα ἐρείπια. Καὶ τὸν συνέχει σήμερα ὁ τρόμος μὴ τὸ πᾶν –ἀληθινὰ τὸ πᾶν– σωριασθεῖ σὲ ἐρείπια. Ὁ Θεὸς νὰ φυλάει, ἀφοῦ ἐμεῖς ἀποδεικνύομαστε τόσο ἀνίκανοι νὰ φυλάξουμε ἑαυτούς.

[Συνεχίζεται]

ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

49. H. R. Trevor-Roper (ed.), *Hitler's Table Talk 1941-1944*, transl. Norman Cameron and R. H. Stevens, Weidenfeld & Nicolson London 1953.

50. Albert Speer, *Inside the Third Reich*, σελ. 95: "there was hardly anything he wrote down more eagerly than deprecating comments on the church".

51. Γ. Βερίτη, *Ἄπαντα ποιήματα*, Ἐκδόσεις Δαμασκός, Ἀθῆναι 2010⁸, «Τρεῖς φωνές», σελ. 73.

Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΙΚΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΣΕ ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΜΕ ΠΡΟΧΩΡΗΜΕΝΗ ΚΑΡΔΙΑΚΗ ΝΟΣΟ*

Σὲ τούτη τὴν ζωὴ ἡ ἀσθένεια ὑπάρχει, συμβαίνει, ἔρχεται, μᾶς ἐπισκέπτεται. Εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων. Ἀπὸ τότε, καλεῖται ὁ ἄνθρωπος ν' ἀγωνισθεῖ, νὰ νικίσει τὴν ἀσθένεια. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ποὺ νὰ μὴν ἔχει ἀσθενήσει, ποὺ νὰ μὴν ἔχει αἰσθανθεῖ πόνο καὶ θλίψη.

Καὶ βέβαια διαπιστώνουμε ὅτι τελικὰ ἡ θλίψη παραμένει μὲ ἀνθρώπινα κριτήρια ἀνεξήγητη. Δὲν μπορούμε νὰ εἰσέλθουμε στὸ μυστήριο τοῦ πόνου καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἐξηγήσουμε τὴν θλίψη. Ὡστόσο, ὡς χριστιανοὶ ὀφείλουμε νὰ γνωρίζουμε ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔφτιαξε τὸν πόνο καὶ τὴν θλίψη. «*Οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*», θὰ μᾶς πεῖ ὁ Μ. Βασίλειος (ΕΠΕ 7, 87), καὶ τὸ κακὸν δὲν ἐκτίσθη συγχρόνως μὲ τὸ καλόν. Ὁ Θεὸς

ἔδωκε εὐφροσύνη καὶ μακαριότητα. Ὅχι πόνο, κακία καὶ θλίψη. Ὁ Θεὸς ἔπλασε καλὸν τὸ σῶμα, καὶ ὄχι ἄρρωστο καὶ κακό. Ἡ νόσος δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ Παναγάρχου Θεοῦ. Ὁ πόνος δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν Θεό.

* * *

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς μᾶς τὸ διαβεβαίωσε, καὶ μάλιστα πρὸ τοῦ ἁγίου Τοῦ πάθους: «*Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε*» (Ιω. 16, 33). Σ' αὐτὸ τὸν κόσμον θὰ δοκιμάσετε πολλὰς θλίψεις, πικρίες, δοκιμασίες. Ὁ Ψαλμῶδης θὰ πεῖ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ὅτι ὁμοιάζει ὡς μία «*κοιλιά τοῦ κλαυθμῶνος*» (Ψ. 63, 7). Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικότητα. Αὐτὸ μᾶς λέγει ἡ πείρα τῆς ζωῆς μας. Ὁ πόνος ἀχώριστος σύντροφος τοῦ ἀνθρώπου ἐδῶ στὴ μάταιη τούτη ζωὴ, τὴν πρόσκαιρη.

---

*Ἡ θλίψη παραμένει μὲ ἀνθρώπινα κριτήρια ἀνεξήγητη. Δὲν μπορούμε νὰ εἰσέλθουμε στὸ μυστήριο τοῦ πόνου καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἐξηγήσουμε τὴν θλίψη. Ὡστόσο, ὡς χριστιανοὶ ὀφείλουμε νὰ γνωρίζουμε ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔφτιαξε τὸν πόνο καὶ τὴν θλίψη. «*Οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*», θὰ μᾶς πεῖ ὁ Μ. Βασίλειος (ΕΠΕ 7, 87), καὶ τὸ κακὸν δὲν ἐκτίσθη συγχρόνως μὲ τὸ καλόν. Ὁ Θεὸς ἔδωκε εὐφροσύνη καὶ μακαριότητα. Ὅχι πόνο, κακία καὶ θλίψη. Ὁ Θεὸς ἔπλασε καλὸν τὸ σῶμα, καὶ ὄχι ἄρρωστο καὶ κακό. Ἡ νόσος δὲν εἶναι δημιούργημα τοῦ Παναγάρχου Θεοῦ. Ὁ πόνος δὲν εἶναι ἀπὸ τὸν Θεό.*

---

* Ὁμιλία τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μάνης κ. Χρυσοστόμου Γ' στὴ Διμερῖδα Καρδιακῆς Ἀνεπάρκειας (23-24/9/ 2022) τῆς Α' Καρδιολογικῆς Κλινικῆς τοῦ Γ.Ν.Α. Ἱπποκρατείου Ἀθηνῶν.

Ἄκομπ καὶ στὸν Παρακλητικὸ Κανὸνα πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο διαβάζουμε: «*Ἐν κλίνῃ νῦν ἀσθενῶν κατὰκειμαι καὶ οὐκ ἔστιν ἴασις τῇ σαρκὶ μου*». Naί, στὸ κρεβάτι τῆς ἀρρώστιας καὶ τοῦ πόνου. Ἄλλα αὐθόρμητα ἔρχεται καὶ ἡ προσευχή, τὸ συγκλονιστικὸ καὶ καίριο τροπάριο: «*Πάντων θλιβομένων ἡ χαρὰ, καὶ ἀδικουμένων προστάτις, καὶ πενομένων τροφή, ξένων τε παράκλησις καὶ βακτηρία τυφλῶν, ἀσθενούντων ἐπίσκεψις, καταπονουμένων σκέπη καὶ ἀντίληψις, καὶ ὄρφανῶν βοηθός, Μῆτερ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, σὺ ὑπάρχεις, Ἄχραντε, σπεῦσον, δυσωποῦμεν, ῥύσασθαι τοὺς δούλους σου*».

καίου, τοῦ θεοσεβοῦς Ἰώβ, τοῦ πατέρα ἐκείνου, ἀπέθανον τὰ τέκνα του, οἱ ἑπτὰ υἱοὶ καὶ οἱ τρεῖς θυγατέρες του, πῦρ ἔπεσε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ κατέκαυσε τὰ πρόβατά του, τοῦ ἄρπαξαν τὶς καμήλες του, τὰ βόδια καὶ τοὺς ὄνους του. Τὸ σπῆτι του κατεστράφηκε, καὶ ὁ ἴδιος ἀρρώστησε μὲ φοβερὸ ἔλκος ἀπὸ τὰ πόδια μέχρι τὴν κεφαλὴ του. Καὶ ὁμως, αὐτός, κράτησε τὴν πίστη, δὲν βλασφήμησε τὸν Θεό, ἀλλὰ εἶπε τὰ καταπληκτικὰ λόγια «*ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο (= ἀφῆρσε) ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας!*» Ἔμεινε στὴν

Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς μᾶς τὸ διαβεβαίωσε, καὶ μάλιστα πρὸ τοῦ ἀγίου Του πάθους: «Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε» (Ἰω. 16, 33). Σ' αὐτὸ τὸν κόσμον θὰ δοκιμάσετε πολλές θλίψεις, πικρίες, δοκιμασίες. Ὁ Ψαλμοδὸς θὰ πεῖ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ὅτι ὁμοιάζει ὡς μία «κοιλιάδα τοῦ κλαυθμῶνος» (Ψ. 63, 7). Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικότητα. Αὐτὸ μᾶς λέγει ἡ πεῖρα τῆς ζωῆς μας. Ὁ πόνος ἀχώριστος σύντροφος τοῦ ἀνθρώπου ἐδῶ στὴ μάταιη τούτη ζωὴ, τὴν πρόσκαιρη.

Ἔρχονται βέβαια βασανιστικὰ ἐρωτήματα. «Γιατί σὲ μένα;» «Σὲ τί ἔχω φταίξει;» «Τί νόημα ἔχει νὰ ζῶ ἀκόμπ;» Εἶναι μία ἀγωνία, μία στιγμή στὸ ἀδιέξοδο, στὸν πόνον, στὴν ἀνυπομονησία, στὴν ἀρρώστια. Φθάνεις καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἀπόγνωσι. Ἄλλα δὲν πρέπει νὰ ἀφήνουμε τὸν ἑαυτὸ μας στὴν ταλαιπωρία αὐτῶν τῶν ἐρωτημάτων. Νὰ τὰ ξεπεράσουμε. Νὰ σκεφθοῦμε πόσοι καὶ πόσοι ἅγιοι δὲν ὑπέστησαν δοκιμασίες, διωγμούς, ἀσθένειες, πόνους, θάνατο. Καὶ ὁμως ἔλεγαν: «*Δόξα σοι ὁ Θεός*». Δύσκολο, ἀλλὰ καὶ πραγματοποιησίμο.

Ἀξίζει νὰ σκεφθοῦμε τὸν μεγάλο ἐκεῖνο εὐσεβεῖ, δίκαιο καὶ πιστό, τὸν Ἰώβ. Καὶ τί δὲν ὑπέστη;

Τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ ἄμεμπτου, τοῦ δι-

ὑπομονῆ. Καὶ γράφει ἡ Ἁγία Γραφή: Ὁ Κύριος «*εὐλόγησε τὰ ἔσχατα Ἰώβ ἢ τὰ ἔμπροσθεν*». «Ἔδωκε ὁ Κύριος διπλὰ ὅσα ἦν ἔμπροσθεν». Αὐτὸ εἶναι ἡ ἰώβειος ὑπομονή, μέγα ὑπόδειγμα γιὰ μᾶς. Ἡ ἰώβειος ὑπομονή, ποῦ ἔμεινε στοὺς αἰῶνες.

* * *

Σ' αὐτές, λοιπόν, τὶς ὄρες καὶ τὶς στιγμές, δὲν μένει παρά, μετὰ τὴν φροντίδα τῶν ἰατρῶν καὶ τὴν νοσηλεία ἀλλὰ καὶ ἀγάπη τῶν οἰκείων σου, νὰ κάμεις καὶ τὸ ἄλλο βῆμα, ποῦ ἔχει μεγάλη πνευματικὴ ἀξία.

Στρέψε τὰ δακρυσιμένα μάτια σου πρὸς τὸν Ἐσταυρωμένο. Πρὸς τὸν Χριστό, τὸν Μεγάλον Πονεμένο, καὶ τὴν Παναγία, ποῦ ρομφαία διήλθε τὴν καρδιά της.

Πρὸς τοὺς Ἁγίους, τοὺς τόσους μάρτυρες. Πῆς δυὸ λόγια προσευχῆς. Ἐνα «Κύριε Ἐλέησον». Τότε πράγματι θὰ γλυκαθεῖς. Θὰ νιώσεις παρηγορία. Θὰ αἰσθανθεῖς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Θὰ ἔχεις ὡς ἐλπίδα τὴν προσδοκία ἀναστάσεως.

* * *

Ὁ Θεὸς δὲν παύει νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ μᾶς. Εἴμαστε τέκνα Του. Μὴν ἀμφιβάλλουμε γιὰ τὴν πρόνοιάν Του. Ἐκεῖνος ξέρει. Μᾶς διεβεβαίωσε δὲ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων θὰ εἰσεέλθουμε στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Ἔτσι εἶναι. Λοιπὸν, ἄς λέμε: «Γεννηθῆτω τὸ θέλημά Σου». Ὅ,τι θέλει ὁ Θεός. Ἄφησε τὴν ὑπαρξί σου σὲ Ἐκεῖνον.

Του, τὸν ἄνθρωπο. Ἰσχύει ἐν προκειμένῳ ὁ βιβλικὸς λόγος, ὁ τόσον δύσκολος, ὅτι «ὄν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται» (Παροιμ. γ', 12). Ἀποκαλύπτεται ἐδῶ ὅτι ὑφίσταται προσωρινὴ θλίψη γιὰ ὠφέλεια παντοτινὴ. Κατ' αὐτὸν, λοιπὸν, τὸν τρόπον, ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωσε ἓνα ἄλλο μέτρο, καὶ μ' αὐτὸ τὸ θεϊκὸ μέτρο ἀξιολογοῦνται τὰ γεγονότα τῆς παρουσίας ζωῆς. Αὐτὸ τὸ μέτρο ἀνοίγει ἓνα διαφορετικὸ ὄριζοντα, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ «βλεπόμενα» καὶ «πρόσκαιρα», στὰ «μὴ βλεπόμενα» καὶ «αἰώνια ἐν οὐρανοῖς ἀγαθὰ». Ἔτσι, μὲ τὶς θλίψεις, ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται σὲ συναίσθησιν τῆς μηδαμινότητός του καὶ

Ὁ Θεὸς δὲν παύει νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ μᾶς. Εἴμαστε τέκνα Του. Μὴν ἀμφιβάλλουμε γιὰ τὴν πρόνοιάν Του. Ἐκεῖνος ξέρει. Μᾶς διεβεβαίωσε δὲ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων θὰ εἰσεέλθουμε στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Ἔτσι εἶναι. Λοιπὸν, ἄς λέμε: «Γεννηθῆτω τὸ θέλημά Σου». Ὅ,τι θέλει ὁ Θεός. Ἄφησε τὴν ὑπαρξί σου σὲ Ἐκεῖνον. Ἔπειτα, οἱ θλίψεις εἶναι μία παιδαγωγία γιὰ μᾶς. Τὴν παιδαγωγία αὐτὴ τὴν χρησιμοποιεῖ ὁ Θεὸς πρὸς τελειοποίησίν μας. Εἶναι ὠφέλιμη.

Ἔπειτα, οἱ θλίψεις εἶναι μία παιδαγωγία γιὰ μᾶς. Τὴν παιδαγωγία αὐτὴ τὴν χρησιμοποιεῖ ὁ Θεὸς πρὸς τελειοποίησίν μας. Εἶναι ὠφέλιμη.

Αὐτὴ βέβαια τὴν πνευματικὴ διάσταση τῆς παιδαγωγίας τῆς θλίψεως δύσκολα κατανοεῖται. Φαίνεται ὄντως παράδοξον. Ὅμως εἶναι μία πραγματικότητα. Ἀνίκει στὰ μυστήρια τῆς Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Στὶς θεῖες βουλῆς Του. Ἀληθῶς οἱ θλίψεις εἶναι θεϊκὴ παιδαγωγικὴ μέθοδος, ἄλλως ἢ «παιδεία» κατὰ τὴν βιβλικὴ ἔννοια, τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὁ Οὐράνιος Παιδαγωγὸς πρὸς τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνος μόνος γνωρίζει, γιὰτὶ ἀγαπᾷ τὸ πλάσμα

αὐτῶν τῶν προσκαιρῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν του. Ἄλλωστε, μὴ ξεχνᾶτε καὶ τὸ βιβλικὸ χωρίο «Ματαιότης ματαιοτήτων τὰ πάντα ματαιότης» (Ἐκκλ. α', 2). Ἔτσι, καθίστανται οἱ θλίψεις εὐεργετικῆς, γιὰτὶ δὲν μαραίνεται ἡ πίστις καὶ δὲν ἐξασθενεῖ ἡ εὐλάβεια. Γράφει, ἐν προκειμένῳ, ὁ Ἰ. Χρυσόστομος «ὄπερ γὰρ χρυσῶ τὸ πῦρ τοῦτο αἱ θλίψεις ταῖς ψυχαῖς» (Ὁμιλία 26 Α' Κορ.). Καθαρίζονται οἱ ψυχῆς μας καὶ ἀποδίδονται καθαρῆς στὸν Κύριον. Ἀκριβῶς αὐτὸ βεβαιώνεται στὸ βιβλίον τῶν Παροιμιῶν, ὅτι: «Ὡσπερ δοκιμάζεται ἐν καμίνῳ ἄργυρος καὶ χρυσός, οὕτως ἐκλεκταὶ καρδίαι παρὰ Κυρίῳ» (Παροιμ. 1, ιζ', 3).

Ὁ θλιβόμενος ἄνθρωπος κατανοεῖ ὅτι ματαίως στηρίζει τὶς ἐλπίδες του στὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ. Διαισθάνεται ὅτι εἶναι διαβάτης τοῦ κόσμου τούτου καὶ ὄχι μόνιμος κάτοικος, πειθόμενος ὅτι «ἐν οὐρανοῖς» εἶναι τὸ πολίτευμά του, ἡ αἰώνια κατοικία του. Ἐλεγε ὁ ἅγιος Παῖσιος ὅτι αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἐπόνεσαν στὴ γῆ δὲν θὰ πονέσουν στὸν Οὐρανό. Γι' αὐτὸ ὑπομονή, ἐλπίδα καὶ ἐμπιστοσύνη στὸ Θεό.

Αὐτὴ ἡ στάση ζωῆς μπροστὰ στὶς θλίψεις δὲν σημαίνει βέβαια μοιρολατρικὴ αὐτοπαράδοση στὴν κάθε δοκιμασία ποὺ ἐπιφέρει ἡ ζωὴ. Δὲν σημαίνει περιφρόνηση τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀποδοχῆς τῶν φαρμάκων γιὰ τὸ πολύτιμο

κόσμο, ἡ ἰδία ἀξίως προετοιμάσθηκε γιὰ τὴν κοίμησή της ἐκεῖ, στὸ εὐλαβέστατο οἰκημὰ τῆς στῆ Γεθσημανῆ. Αὐτὸ δηλώνει καὶ ὁ ὑπέροχος ὕμνος: «*Ἀπόστολοι ἐκ περάτων, συναθροισθέντες ἐνθάδε, Γεθσημανῆ τῷ χωρίῳ, κηδεύσατέ μου τὸ σῶμα, καὶ σύ, Υἱὲ καὶ Θεέ μου, παράλαβέ μου τὸ πνεῦμα.*»

Ὁ Ἄπ. Παῦλος, ποὺ ὑπέφερε τόσα πολλὰ στὴ ζωὴ του καὶ στὶς περιοδεῖές του, γιὰ νὰ κηρύξει τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ, γράφει: «*Εάν τε οὖν ζῶμεν, εάν τε ἀποθνήσκωμεν τοῦ Κυρίου ἐσμέν*» (Ρωμ. 14,8). Δηλαδή ὑποτασσόμεθα στὸ θεῖο θέλημα, καὶ ἐὰν ζοῦμε καὶ ἐὰν πεθαίνουμε, ἀνήκουμε στὸν Κύριο. Αὐτὸς εἶναι

Ὁ θλιβόμενος ἄνθρωπος κατανοεῖ ὅτι ματαίως στηρίζει τὶς ἐλπίδες του στὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ. Διαισθάνεται ὅτι εἶναι διαβάτης τοῦ κόσμου τούτου καὶ ὄχι μόνιμος κάτοικος, πειθόμενος ὅτι «ἐν οὐρανοῖς» εἶναι τὸ πολίτευμά του, ἡ αἰώνια κατοικία του. Ἐλεγε ὁ ἅγιος Παῖσιος ὅτι αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἐπόνεσαν στὴ γῆ δὲν θὰ πονέσουν στὸν Οὐρανό. Γι' αὐτὸ ὑπομονή, ἐλπίδα καὶ ἐμπιστοσύνη στὸ Θεό.

ἀγαθὸ τῆς υγείας. Τούναντίον, ὁ βιβλικὸς λόγος λέγει: «*Τίμα ἰατρὸν πρὸς τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισε Κύριος καὶ ἐκ γῆς ἔκτισε φάρμακα. Αὐτὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαναμασίοις αὐτοῦ*» (Σοφ. Σειράχ, κεφ. λν', στιχ. 1-6).

Γι' αὐτὸ καὶ οἱ θλίψεις δοκιμάζουν τὴν πίστη μας, δοκιμάζουν τὸ ἂν θυμόμαστε τὸν Θεὸ ἢ τὸν λησμονήσαμε. Εἶναι ἓνα δοκιμαστήριο «*μνήμης τοῦ Θεοῦ*» ὁ κάθε πόνος, ἡ κάθε δοκιμασία, ὁ κάθε πειρασμός.

Καὶ ἀκόμη, μπροστὰ στὸν θάνατο ἄς σκεφθοῦμε τὰ τόσο παρηγορητικὰ σημεῖα τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, ὅταν ἔλαβε τὴν οὐράνια θεία πληροφορία ὅτι θὰ ἔφυγε ἀπ' αὐτὸν τὸν

ὁ Ἄρχηγὸς τῆς Ζωῆς καὶ κυρίαρχος καὶ νικητὴς τοῦ θανάτου.

Ὁ Ἰ. Χρυσόστομος στὰ μακρυνὰ Κόμματα, ἐξόριστος, παραδίδει τὴν ψυχὴ του στὸ Θεὸ μὲ τὰ λόγια: «*Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἔνεκεν*».

Ἡ μητέρα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἡ ἁγία Νόννα, ζοῦσε μὲ μεγάλη θεοσέβεια, καὶ ἔφυγε, ἀφοῦ εἶχε κηδεύσει τὰ δύο τῆς παιδιὰ μέσα στὸν ναό, ἐνῶ ἐτελεῖτο ἡ Θ. Λειτουργία καὶ ἐκείνη προσευχόταν.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἅγιος Νεκτάριος, ὅταν θὰ μετέβαινε στὸ Ἀρεταῖο Νοσοκομεῖο γιὰ νοσηλεῖα, προσευχήθηκε στὴν Παναγία, εὐλόγησε τὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴν Ἰ. Μονὴ Παναγίας τῆς Χρυσολεόντισσας στὴν Αἴγινα,

και ειρηνικά, ταπεινά, με εμπιστοσύνη στον Θεό, εισήλθε στο Νοσοκομείο, και με την προσευχή στα χείλη του έφυγε ή ψυχή του για τόν θρόνο του Θεού εν ούρανῳ.

* * *

Πότε θα μάς πάρει απ' αυτή την ζωή, μόνον ο Θεός τὸ γνωρίζει. "Όλοι έχουμε στην τσέπη μας τὸ πιστοποιητικό του θανάτου. Ὑπάρχει ὅμως σ' αυτό μία παράλειψις. Δὲν ἔχει ἡμερομηνία. Αὐτὴ θα τὴν γράψει ὁ Θεός.

Ὁ ἐπουράνιος μένει στὸν αἰῶνα. Εἶναι τὰ σκηνώματα τοῦ Θεοῦ, ἡ εὐλογημένη αἰωνιότητα.

Ἔτσι, τὴν αἰώνια σωτηρία μας, τὴν ζωὴ κοντὰ στὸ Θεό, τὴν ζωὴ στὸν Παράδεισο, αὐτὸ νὰ σκεπτόμεθα, αὐτὸ νὰ ἐπιδιώκουμε, αὐτὸ νὰ ζητάμε. Μιὰ ζωὴ με τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἁγίους. Γι' αὐτὸ «Ὑπομείνωμεν ἔτι ὀλίγον γιὰ τὴν οὐράνιον βασιλείαν. Ὁ γὰρ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται».

Καὶ πάλιν, θὰ ἐπαναλάβουμε τὴν μεγάλη φράση ποὺ βρίσκουμε στὴν προ-

---

Ὁ βιβλικὸς λόγος λέγει: «Τίμα ἱατρὸν πρὸς τὰς χρείας αὐτοῦ καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισε Κύριος καὶ ἐκ γῆς ἔκτισε φάρμακα. Αὐτὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ» (Σοφ. Σειράχ, κεφ. λη', στιχ. 1-6).

Ἔτσι νὰ προσευχόμεθα νὰ ἔχουμε «χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα εἰρηνικὰ καὶ καλὴ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ». Δηλαδή, τὰ τέλη τῆς ζωῆς μας, οἱ τελευταῖες ἡμέρες, ὥρες καὶ στιγμὲς νὰ εἶναι ὄντως χριστιανικά, χωρὶς πόνους καὶ ἔργα ποὺ φέρουν ντροπὴ, με εἰρήνη μέσα μας, καὶ νὰ ἔχουμε καλὴ ἀπολογία μπροστὰ στὸν φοβερὸ θρόνο τοῦ Χριστοῦ, ὅταν θὰ κριθοῦμε κατὰ τὴν Δευτέρα Παρουσία καὶ τὴν Τελικὴ κρίσι ἀπὸ τὸν Δικαιοκρίτη Κύριο. Μ' αὐτὴ τὴν προσευχὴ θὰ εἴμαστε πάντοτε ἔτοιμοι γιὰ τὴν ἄλλη ζωὴ. Αὐτὸ εἶναι ἐπίτευγμα, νίκη, εὐλογία. Νὰ φύγουμε ἀπ' αὐτὸ τὸν κόσμον ὡς πιστοὶ χριστιανοί, με τὴν μετάνοια καὶ τὴν θεία Μετάληψη.

Εἴμεθα ἄνθρωποι πρόσκαιροι καὶ θνητοί. Τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν εἶναι ὁ Παράδεισος. Αὐτὸν νὰ κερδίσουμε. Σ' αὐτὸν νὰ ζήσουμε. Μάταια ἡ ζωὴ τούτη καὶ αὐτὴ ἡ γῆ. Ἔρχεται καὶ παρέρχεται ὁ «νῦν αἰών».

σευχὴ «Πάτερ ἡμῶν». Τὴ φράση: «Γεννηθῆτω τὸ θέλημά Σου». Νὰ γίνει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅτιδήποτε καὶ ἂν συμβεῖ. Πόση γαλήνη καὶ εἰρήνη φέρνει στὶς ψυχὲς μας! Πόση εμπιστοσύνη στὸν Θεὸ Πατέρα μας! Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ στὴ ζωὴ μας.

Μή, λοιπόν, στενοχωρούμεθα, μὴ ἀπογοητευόμεθα. Ἐδῶ, στὴ πρόσκαιρη τούτη ζωὴ εἶναι ἡ δοκιμασία. Στὴν ἄλλη ζωὴ, στὸν Παράδεισο, ἡ χαρὰ κοντὰ στὸν Κύριο. Ἄλλωστε, ὅπως λέει καὶ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, «ἐδῶ εἴμαστε ὀδίτες, πολῖτες εἴμαστε στὴν Ἄνω Ἱερουσαλήμ». Ἀξία, ἐπομένως, ἔχει ν' ἀξιωθοῦμε τῆς μεγάλης αὐτῆς χαρᾶς καὶ νὰ ὑμνοῦμε στὸ διπνεκὲς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὅπως τὸ κάνουν οἱ ἅγιοι ἄγγελοι. Γι' αὐτὸ νὰ σκεπτόμεθα: Ὅ,τι θέλει ὁ Θεός. Καὶ νὰ εἰρηνεύουμε.

**Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μάνης
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Γ'**

ΜΕΡΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς πρόσφατης διάλεξης στὸ πλαίσιο τῶν ἐκδηλώσεων τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων

Στις 19 Ἰουνίου 2022, ὁ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Καθηγητὴς Φυσικῆς τῆς Ἀτμόσφαιρας κ. Χρῆστος Ζερεφὸς παρουσίασε ἓνα λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἐπίκαιρο θέμα, τὸ ὁποῖο θὰ ἐπιδεχόταν τυπικὰ τὸν τίτλο: «Κλιματικὴ ἀλλαγὴ καὶ ἀνθρώπινες δραστηριότητες. Νεώτερες προβλέψεις καὶ προοπτικὲς»¹.

Στὸ μικρὸ μας αὐτὸ σημείωμα δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε στὸ σύνολο τῆς ἐξαίρετης ὀμιλίας τοῦ ἐκλεκτοῦ Καθηγητῆ, ἀλλὰ θὰ ἐπιχειρήσουμε:

Ἀφ' ἑνός, νὰ ἀποσαφηνίσουμε τί εἶναι οἱ δείκτες RCP καὶ ποιὸς ὁ ρόλος τους στὰ μοντέλα τῶν κλιματικῶν ἀλλαγῶν, καθὼς καὶ ποιά εἶναι τὰ σενάρια γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις αὐτῶν τῶν ἀλλαγῶν στὴν ἀνθρωπότητα.

Ἀφ' ἑτέρου, θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ κάποια συμπεράσματα ποὺ ἀφοροῦν στὴ χώρα μας καὶ γενικώτερα στὴ Μεσόγειο,

μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ ἥπιο, εὐκράτο κλίμα.

* * *

PCP εἶναι μιὰ συντομογραφία τῆς φράσης (στὰ ἀγγλικά): Representative Concentration Pathway, ποὺ σημαίνει, σὲ ἐλεύθερη ἐρμηνεία: Ἀντιπροσωπευτικοὶ συγκεντρωτικοὶ δείκτες ἰχνηλάτησης (τοῦ κλίματος). Ἡ καθιέρωση αὐτῶν τῶν δεικτῶν ὀφείλεται κυρίως στὶς ἐργασίες τῆς διακυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ΟΗΕ γιὰ τὸ κλίμα.

Οἱ δείκτες PCP χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐργαλεῖο τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς τῶν ἐπιστημόνων, ὥστε νὰ μοντελοποιήσουν τὶς ἀλλαγὲς στὸ κλίμα καὶ νὰ κτίσουν διάφορα σενάρια σχετικὰ μὲ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς στὴν ἀνθρωπότητα.

Μὲ βάση λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς δείκτες, προκρίνονται τέσσερα σενάρια γιὰ τὶς

1. Στὴν ἴστοσελίδα τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων (www.xee.gr) μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς ἠχογραφεμένη στὸ σύνολό της τὴν ἐν λόγῳ εἰσήγησι.

2) Τò ένα από τὰ δύο ἐνδιάμεσα σενάρια, με δείκτη RCP 6,0, δίνει αὐξηση τῆς παγκόσμιας θερμοκρασίας κατὰ 2,2°C καὶ ἄνοδο τῆς στάθμης τῆς θάλασσας παγκοσμίως τῆς τάξης τῶν 0,48 m γιὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο. 3) Τò χειρότερο σενάριο, με δείκτη RCP 8,5, ποὺ δίνει 3,7°C ἄνοδο τῆς μέσης παγκόσμιας θερμοκρασίας καὶ ἄνοδο τῆς στάθμης τῶν ὑδάτων τῆς γῆς κατὰ 0,63 m. Δυστυχῶς, με τὰ σημερινὰ δεδομένα βρισκόμαστε μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων σεναρίων, καὶ μάλιστα κοντὰ στὸ τελευταῖο.

ἐπιπτώσεις τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς. Ἐδῶ θὰ ἀναφέρουμε τὰ τρία σενάρια:

1) Τò πολὺ αἰσιόδοξο σενάριο, με δείκτη RCP 2,6, στὸ ὁποῖο ἐλέγχονται ἀποτελεσματικὰ ὅλες οἱ ἐκπομπές ἀερίων θερμοκηπίου στὴν ἀτμόσφαιρα. Τò σενάριο αὐτὸ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἄνοδο 1,0 °C τῆς μέσης παγκόσμιας θερμοκρασίας καὶ ἄνοδο τῆς στάθμης τῆς θάλασσας κατὰ 0,4 m κατὰ τὰ ἔτη 2081-2100.

2) Τò ένα ἀπὸ τὰ δύο ἐνδιάμεσα σενάρια, με δείκτη RCP 6,0, δίνει αὐξηση τῆς παγκόσμιας θερμοκρασίας κατὰ 2,2 °C καὶ ἄνοδο τῆς στάθμης τῆς θάλασσας παγκοσμίως τῆς τάξης τῶν 0,48 m γιὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο.

3) Τò χειρότερο σενάριο, με δείκτη RCP 8,5, ποὺ δίνει 3,7 °C ἄνοδο τῆς μέσης παγκόσμιας θερμοκρασίας καὶ ἄνοδο τῆς στάθμης τῶν ὑδάτων τῆς γῆς κατὰ 0,63 m.

Δυστυχῶς, με τὰ σημερινὰ δεδομένα βρισκόμαστε μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων σεναρίων, καὶ μάλιστα κοντὰ στὸ τελευταῖο.

Νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ἡ κρίσιμη τιμὴ τῆς μεταβολῆς τῆς μέσης παγκόσμιας θερμοκρασίας εἶναι οἱ 2 °C, ἐπειδὴ πέραν αὐτοῦ τοῦ ὀρίου ἡ κατάσταση εἶναι μὴ ἀναστρέψιμη!

Ἄς δοῦμε τώρα, στὸ δεύτερο μέρος τοῦ σημειώματός μας, τὰ σημαντικὰ συμπεράσματα τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὴ χώρα μας:

Ἐπὶ τῆς ἀξιοπιστίας κλιματικῶν στοιχείων, θερμοκρασίας, βροχοπτώσεων κ.ἄ., τῶν τελευταίων 120 ἐτῶν γιὰ τὴ Μεσόγειο, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν παράκτιες καὶ ὄχι μόνον περιοχές. Αὐτὰ δείχνουν ὅτι ἔχουμε αὐξηση τῆς μέσης θερμοκρασίας τοῦλάχιστον κατὰ 2,5 °C τὰ τελευταῖα σαράντα ἔτη.

Νὰ σημειώσουμε ὅτι με θερμοκρασίες πάνω ἀπὸ 1,5 °C αὐτοσυντηρεῖται τὸ φαινόμενο τῆς αὐτοθέρμανσης (ἓνα εἶδος θετικοῦ feedback, ἀνάδρασης δηλαδή), με συχνότερες ξηρασίες, δασικὲς πυρκαγιές (τὶς ζοῦμε ἔντονα τὰ τελευταῖα χρόνια) καὶ συχνὸς καύσωνες.

Ἐπὶ τῆς ἀξιοπιστίας κλιματικῶν στοιχείων, θερμοκρασίας, βροχοπτώσεων κ.ἄ., τῶν τελευταίων 120 ἐτῶν γιὰ τὴ Μεσόγειο, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν παράκτιες καὶ ὄχι μόνον περιοχές. Αὐτὰ δείχνουν ὅτι ἔχουμε αὐξηση τῆς μέσης θερμοκρασίας τοῦλάχιστον κατὰ 2,5 °C τὰ τελευταῖα σαράντα ἔτη.

Ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ Αντόνιο Γκουτέρες είπε σε πρόσφατη διάσκεψη τὸ Βερολίνο γιὰ τὴν κλιματικὴ ἀλλαγὴ, ἀναφερόμενος στὰ τελευταῖα ἀκραῖα καιρικὰ φαινόμενα στὴν Εὐρώπη, ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα βρίσκεται στὰ πρόθυρα μιᾶς «συλλογικῆς αὐτοκτονίας», ὅσο καθυστερεῖ τὶς δράσεις γιὰ τὸ κλίμα. Γιατὶ δυστυχῶς στὴν πράξη οἱ κρατικὲς προσπάθειες γιὰ τὴν ὑλοποίηση τῶν διακηρύξεων εἶναι ἀδύναμες ἕως πολὺ ἀδύναμες.

Ἐδῶ νὰ σημειώσουμε τοὺς πολὺ σοβαροὺς καύσωνες τῶν ἐτῶν 1987, 2007, 2003, 2018, ποὺ γίνονται ὅλο καὶ συχνότεροι στὴ χώρα μας ἀλλὰ καὶ στὴν Εὐρώπη, ἰδίως τὰ τελευταῖα χρόνια.

Ἡ χώρα μας καθίσταται ἰδιαίτερα εὐάλωτη, ὅπως καὶ ἡ Ἰβηρικὴ χερσόνησος, ἡ Σικελία, ἡ Τουρκία καὶ ἡ Κύπρος, γιὰτὶ ἐκτὸς τῶν ἄλλων συνεπειῶν ἐμφανίζονται καὶ ἀσθένειες ποὺ εἶχαν ἐξαφανισθεῖ, ὅπως ἡ ἐλονοσία.

Ἐπίσης, οἱ βροχοπτώσεις μειώνονται σταθερὰ, ὅπως ἔδειξαν τὰ στοιχεῖα τῶν ἐτῶν 1980-2000, τὰ ὁποῖα καταγράφουν μιὰ μείωση κατὰ 10%.

Τέλος, γιὰ τὴ χώρα μας ἔχουμε δύο κυρίως σενάρια:

Στὸ ἥπιο σενάριο ἔχουμε 1,5 °C αὔξηση τῆς μέσης θερμοκρασίας, καὶ ἥδη ἔχουμε τὰ πρῶτα προβλήματα, μὲ ξηρασίες, σταθερὴ ἐξάντληση τῶν ὑδάτινων πόρων κ.ἄ.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα εἶχαμε κατὰ μέσο ὄρο 3 μέρες τὸ ἔτος μὲ θερμοκρασίες ἄνω τῶν 41 °C, τώρα ἔχουμε 15 μέρες τὸ ἔτος μὲ τέτοιες θερμοκρασίες, καὶ σύντομα περιμένουμε 25 μέρες τὸ ἔτος μὲ θερμοκρασίες ἄνω τῶν 41 °C.

Ἐπίμετρον

Ἡ ζωὴ στὴ νότια Εὐρώπη κάθε καλοκαίρι γίνεται ἐξαιρετικὰ δύσκολη, ἀφοῦ

πολλὰ νοικοκυριὰ ἀναγκάζονται νὰ ἐπιλέξουν μεταξὺ τοῦ κλιματισμοῦ καὶ τῆς φτώχειας. Αὐτὸ εἶναι τὸ πρόβλημα ποὺ ἀντιμετωπίζουν στὴν πράξη οἱ πολιτικὲς ἡγεσίες ὅλων τῶν χωρῶν, καὶ καλοῦνται νὰ βροῦν τὴ χρυσὴ τομὴ μεταξὺ κλιματικῶν κρίσεων καὶ κόστους διαβίωσης τῶν πολιτῶν.

Ἐδῶ νὰ σημειώσουμε καὶ τὴν ἀτομικὴ εὐθύνη τοῦ κάθε πολίτη στὸ θέμα τῆς καθημερινῆς συμπεριφορᾶς στὴν προστασία τοῦ πλανήτη, ὄχι ἀμελητέας σημασίας, ἀλλὰ πολὺ μικρότερης σὲ σύγκριση μὲ τὴν εὐθύνη τῶν πολιτικῶν.

Ο Γενικός Γραμματέας τοῦ ΟΗΕ Αντόνιο Γκουτέρες εἶπε σὲ πρόσφατη διάσκεψη τὸ Βερολίνο γιὰ τὴν κλιματικὴ ἀλλαγὴ, ἀναφερόμενος στὰ τελευταῖα ἀκραῖα καιρικὰ φαινόμενα στὴν Εὐρώπη, ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα βρίσκεται στὰ πρόθυρα μιᾶς «συλλογικῆς αὐτοκτονίας», ὅσο καθυστερεῖ τὶς δράσεις γιὰ τὸ κλίμα. Γιατὶ δυστυχῶς στὴν πράξη οἱ κρατικὲς προσπάθειες γιὰ τὴν ὑλοποίηση τῶν διακηρύξεων εἶναι ἀδύναμες ἕως πολὺ ἀδύναμες.

Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι στὸ ἄμεσο μέλλον, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν γεγονότων καὶ τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης, τὰ κράτη θὰ ὑλοποιήσουν τὶς σωστὲς δράσεις.

Γ. ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ
Φυσικός - Μετεωρολόγος

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗ ΡΩΜΗ

Η κατανόηση τῆς Ρωμαϊοκρατίας ἀποβαίνει δύσκολη καὶ ἴσως ἀνέφικτη χωρὶς προηγουμένη ἀναδρομὴ στὶς σχέσεις τῶν δύο ὀνομαστῶν λαῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων.

Οἱ Ἕλληνες γνώρισαν τοὺς Ρωμαίους αἰῶνες ἐνωρίτερα ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χωρῶν. Πάντως, οἱ ἀπόψεις διίστανται γιὰ τὸν χρόνο ἐνάρξεως τῆς ἐπικοινωνίας Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, καὶ γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ εἶχαν τὰ ἑλληνικὰ δάνεια στὴ διαμόρφωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου, κατ' ἐπέκταση δὲ καὶ τοῦ μετέπειτα εὐρωπαϊκοῦ.

Ἡ παρουσία Ἑλλήνων στὴν Ἰταλία καὶ μακρύτερα στὴ Δύση σχετίζεται μὲ τὴν Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, τὴ μετανάστευση τοῦ Οἰνώτρου καὶ τοῦ Πευκετίου, τῶν παιδιῶν τοῦ Λυκάονος, τὴν ἀπουσία τοῦ Εὐάνδρου, τοὺς ἄθλους καὶ τὶς περιπέτειες τοῦ Ἡρακλέους, καθὼς καὶ τὶς διαδοχικὲς μετακινήσεις πληθυσμῶν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ ἠώρο, πολὺ δὲ πρῶμα ἀπὸ τὴ Θεσσαλία.

Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ πλοκὴ τοῦ Τρωικοῦ μύθου συνυφαίνεται μὲ τὸν ἑλληνισμὸ τῆς Ἰταλίας. Ἦδη ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἀνάγει τοὺς Αἰνεΐδες σὲ ὑπόστρωμα ἀρκαδικό. Ὑπενθυμίζει τὴ θεωρία τοῦ Ἀρκαίου, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὸν Αἰνεΐα στὴν Ἀρκαδίαν, καὶ ἐκεῖνὴ τοῦ

Ἀγαθύλλου, ὅπου ἀναφέρεται ἡ διαμονὴ τοῦ Αἰνεΐα στὴν Ἀρκαδίαν πρὶν ἀπὸ τὴ μετάβασί του στὴν Ἰταλία. Ἰδιαιτέρα ἐπιμένει στὶς γενεαλογίες, κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ φυλὴ τοῦ Αἰνεΐα κατάγεται ἀπὸ τοὺς Ἀρκαδὲς ἦρωες Πάλλαντα καὶ Ἄτλαντα.

Γενικὰ γίνεται παραδεκτὸ ὅτι καὶ οἱ μῦθοι ἔχουν κάποιον ἱστορικὸ πυρῆνα. Ὁ Στράβων γράφει: «*Ταῦτα οὐ ποιητῶν πλάσματα ἐστὶν οὐδὲ συγγραφῶν, ἀλλὰ γεγεννημένων ἴχνη καὶ προσώπων καὶ πράξεων*».

Τὴν ἀλήθεια ποὺ περικλείουν οἱ παραδόσεις τῆς ἑλληνικῆς Διασπορᾶς πρὸς τὴ Δύση, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, ἐπικυρώνουν καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα. Ὁ P. Demargne παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπίδραση τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου στὴν Εὐρώπῃ τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ δὲν ἀμφισβητεῖται πλέον, μολονότι δὲν ὀρίζεται τὸ σημεῖο ἕως τὸ ὁποῖο ἐκτείνεται καὶ δὲν καθορίζεται τὸ χρονικὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ἀσκεῖται. Ἐν τούτοις, ὁ Luigi Bernabò Brea βεβαιώνει ὅτι ἡ μυκηναϊκὴ ἐξάπλωση διαπιστώνεται ἐπιστημονικὰ στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ, καὶ μάλιστα τὰ ἴχνη της φθάνουν ὀλοφάνερα ἕως τὴ νότια

Αγγλία. Την χαρακτηρίζει δε ως θεμελιώδη παράγοντα για την ανάπτυξη όλου του πολιτισμού της Δύσεως.

Ο P. Boyancé φρονεί ότι η Τρωϊκή παράδοση αποσκοπεί στην προσέγγιση των Ρωμαίων με την ελληνική ψυχή. Με ειδική δε μελέτη ο J. Bayet εμφανίζεται τολμηρότερος, υποστηρίζοντας ότι η αρχέγονη Ρώμη είναι ίδρυμα ελληνικό, ακριβέστερα αρκαδικό. Ο Denys Van Berchen δεν αποκαλεί τη Ρώμη ελληνική, αλλά τους θεσμούς της θεωρεί ελληνικούς, διαδεδομένους από Έλληνες, οι οποίοι αισθάνονται σ' αυτήν όπως στην πατρίδα τους.

Πρωτίστως οι Έλληνες έφεραν μαζί τους στην Ιταλία τους ελληνικούς θεούς και τα ελληνικά λατρευτικά έθιμα, χάρη και στη θρησκευτική ανοχή των Ρωμαίων, τους οποίους προσφυσέστατα εγκωμάζει ο Διονύσιος ο Άλικαρνασσεύς: «Και ὁ πάντων μάλιστα τεθαύμακα καιτοι μυρίων ὄσων εἰς τὴν πόλιν ἐλλυθῶτων ἐθνῶν, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν τοὺς πατέρας θεοὺς τοῖς οἴκοθεν νομίμοις, οὐδενὸς εἰς ζῆλον ἐλίλυθε τῶν ξενικῶν ἐπιτηδεύματων ἢ πόλις δημοσίᾳ». Ἡ ἀπρόσκοπτη παραλαβὴ ξένων θεῶν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἔχει λόγους ἄλλοτε θρησκευτικούς και ἄλλοτε πολιτικούς. Μετὰ δὲν τὴν κατάταξη τῶν νέων θεῶν στοὺς ἐγχωρίους, οἱ Ρωμαῖοι τοὺς λατρεύουν σὰν δικούς τους.

Σύμφωνα με τις πασίγνωστες παραδόσεις, ὁ πρῶτος ποὺ εἰσέρχεται στὴν Ιταλία και ἰδρύει βασιλεία στὸ Λάτιο εἶναι ὁ Κρόνος. Ἐπειτα παρουσιάζεται ὁ Ἀρισταῖος, γιὸς τοῦ Ἀπόλλωνα και τῆς Κυρήνης, και δισάσκει γεωργία, δενδροφυτεία και μελισσοργία. Ἀκολουθεῖ ὁ Λαΐδαλος, ποὺ διαδίδει τὶς τέχνες, και ὁ Εὐάνδρος, ποὺ ἰδρύει κοντὰ στὸν Τίβερι τὸ Παλλάντιο κατ' ἀπομίμηση τοῦ μητροπολιτικοῦ τῆς Ἀρκαδίας και ἀποκαλύπτει τὴ χρήση τῶν γραμμάτων.

Στὸ Λάτιο και τὴ Ρώμη ἀρχαϊότα-

τη εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλέους, τῆς ὁποίας ἡ ἀφετηρία ἀναζητεῖται στὶς πρῶτες διελεύσεις ἢ ἀποικίες Ἑλλήνων στὴν Ιταλία. Φεναάτες και Ἐπειοὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἡρακλέους ἔμειναν στὴν Ιταλία και ἐγκαταστάθηκαν στὸν Κρόνιο ἢ Σατόρνιο λόφο τῆς Ρώμης, ἀπέναντι τοῦ Παλλαντίου.

Ὡστόσο, ἡ πρώτη μνεῖα ἀρχαίων συγγραφέων γιὰ παραδοχὴ ἑλληνικῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων στὴ Ρώμη ἀνέρχεται στὸν ΣΤ' αἰῶνα π.Χ., ἢ με ἄλλα λόγια στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τῶν τριῶν τελευταίων Ταρκυνίων. Ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Ταρκυνίων, ἀν και ἀμφισβητεῖται, ἐπιτρέπει τὴν ἐρμηνεία τῆς ἐμφάνισης τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων στὴν Ιταλία. Ὁ Στράβων εἶναι κατηγορηματικός: «*Δημάρτος ἀφικνεῖται εἰς τὴν πόλιν Ταρκυνίου τῆς Τυρρηνίας, λαὸν ἄγων ἐκ Κορίνθου*». Ἐκτοτε πιστεύεται ὅτι ὁ Κορίνθιος Δημάρτος γίνεται ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Ταρκυνίων βασιλέων.

Ἀρχικὰ ἡ θρησκευτικὴ ἐπίδραση ἀφορᾷ στοὺς σιβυλλικούς χρησμούς. Οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἀρκοῦνται στὸ ἀρχαιότατο ἐγχώριο εἶδος τῆς μαντικῆς με τὶς ράβδους ἢ τὰ ἐνεπίγραφα πινακίδια. Διότι νομίζουν ὅτι δὲν ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐξιλέωση τῶν ὀργισμένων θεῶν και ἡ κατάπαυση τοῦ κακοῦ με βραχύτατη ἀνταπόκριση, ναῖ ἢ οὐ, ποὺ δὲν ἀπαντᾷ στὴν ἀπορία γιὰ τὸ πρακτέο, δηλαδὴ δὲν δια φωτίζει γιὰ τὸν τρόπο ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὸ κακό. Γι' αὐτὸ συλλέγουν χρησμούς τῶν Σιβυλλῶν και τοῦ Ἀπόλλωνα γραμμένου στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅποτε ἀναγκαστικὰ και τὶς ἐρωτήσεις ἀπευθύνουν γνῶστες τῆς ἑλληνικῆς.

Οἱ νεωτερισμοὶ στὴ ρωμαϊκὴ θρησκεία πληθύνονται με τὴν εἰσαγωγὴ ἀπὸ τὴν Κύμη και τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς Ιταλίας και τῆς Σικελίας τῆς λατρείας θεῶν οἱ ὁποῖοι ἔχουν σχέση με τὶς Σιβυλλες, θεῶν τῆς μαντικῆς, ὅπως ἡ Λη-

τώ, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις. Εἰσρέουν οἱ θαλάσσιοι θεοὶ ἢ δαίμονες, προστάτες τῶν ναυτιλλομένων, Ποσειδῶν, Καστώρ, Πολυδεύκης. Ἐπίσης, λατρεύονται ὁ θεὸς τοῦ ἐμπορίου Ἑρμῆς, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴ μαντική, ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Περσεφόνη, ὁ Διόνυσος ἢ Λυαῖος, ἡ Ἀφροδίτη, ὁ Ἀσκληπιός, ἡ Ἥρα, ποὺ τιμῶνται στὴ Ρώμη καὶ εὐρύτερα στὸ Λάτιο μὲ ἀφιερωμένους ναοὺς, διακοσμημένους ἀπὸ Ἑλληνες καλλιτέχνες.

Οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἱκανοποιοῦνται μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς λατρείας τῶν ἑλληνικῶν θεοσιτίτων. Παύουν νὰ λατρεύουν τοὺς θεοὺς μόνο μὲ σύμβολα καὶ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ταρκυνίων νὰ ἀπεικονίζουν τοὺς θεοὺς μὲ ἀγάλματα. Ὁ χρόνος τοῦ

ὡς οὔτε ὄσιον ἀφομοιοῦν τὰ βελτίονα τοῖς χείροσιν, οὔτ' ἐφάπτεσθαι θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει. Κομιδῆ δὲ καὶ τῶν θυσιῶν ἔχεται... ἀναίμακτοι γὰρ ἦσαν αἱ γε πολλαὶ δι' ἀλφίτου καὶ σπονδῆς καὶ τῶν εὐτελεστάτων πεποιμμέναι».

Λέγεται ὅτι ὁ Σέρβιος Τύλλιος εἰς μνήμην τῆς συμμαχίας τῶν λατινικῶν πόλεων καθιέρωσε τὸν ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὸν Ἀβεντίνο λόφο ὡς κοινὸ ἱερὸ τῶν Λατίνων, κατὰ μίμνηση τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος τῶν Ἰώνων στὴν Ἑφεσο, καὶ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἀνέθεσαν τὸ ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος τοῦ Ἀβεντίνου ὅμοιο μὲ ἐκεῖνο τῶν Μασσαλιωτῶν. Προστίθεται δὲ ἀκόμη ὅτι στὸ κοινὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος ὁ Τύλλιος εἶχε εἰσαγάγει καὶ τὸν

Ὁ Ρ. Boyancé φρονεῖ ὅτι ἡ Τρωϊκὴ παράδοση ἀποσκοπεῖ στὴν προσέγγιση τῶν Ρωμαίων μὲ τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ. Μὲ εἰδικὴ δὲ μελέτη ὁ J. Bayet ἐμφανίζεται τολμηρότερος, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ ἀρχέγονη Ρώμη εἶναι ἴδρυμα ἑλληνικό, ἀκριβέστερα ἀρκαδικό. Ὁ Denys Van Berchen δὲν ἀποκαλεῖ τὴ Ρώμη ἑλληνικὴ, ἀλλὰ τοὺς θεσμούς της θεωρεῖ ἑλληνικούς, διαδεδομένους ἀπὸ Ἑλληνες, οἱ ὁποῖοι αἰσθάνονται σ' αὐτὴν ὅπως στὴν πατρίδα τους.

νέου τρόπου λατρείας συμπίπτει μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Σερβίου Τυλλίου, ἢ, κατ' ἄλλη ἄποψη, τοῦ Ταρκυνίου τοῦ Πρεσβυτέρου, ὁ ὁποῖος βασίλευσε πρὶν ἀπὸ τὸν Σέρβιο, διότι αὐτὸς πρῶτος ἀπεικόνισε τὸν Δία σὲ πύλινη ἀνθρώπινη μορφή. Ὁ Πλούταρχος, ἀντλώντας τὶς πληροφορίες του ἀπὸ παλαιότερες πηγές, γράφει σχετικὰ τὰ ἑξῆς: «*Νουμᾶς διεκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα θεοῦ Ρωμαίους νομίζειν. Οὐδ' ἦν παρ' αὐτοῖς οὔτε γραπτόν, οὔτε πλαστὸν εἶδος θεοῦ πρότερον, ἀλλ' ἑκατὸν ἐβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι ναοὺς μὲν οἰκοδομοῦμενοι καὶ καλιάδας ἱερὰς ἰστώντες, ἀγάλμα δ' οὐδὲν ἔμμορφον ποιοῦμενοι διετέλουν*

θεσμὸ τοῦ κοινοῦ συνεδρίου γιὰ τὴ διάλυση τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν λατινικῶν πόλεων, συνήθεια ἀκραιφνέστατα ἑλληνικὴ. Παράλληλα μὲ τὴν τέλεση θυσίας καὶ πανηγύρεως, διεξάγονται καὶ ἀγῶνες κατὰ τοὺς νόμους, ποὺ ἔγραψε ὁ Τύλλιος μὲ ἑλληνικὰ γράμματα σὲ στίλη χαλκῆ, ποὺ σφηζόταν στὰ χρόνια τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς, ὁ ὁποῖος τὴν ἀναφέρει ὡς ἔνδειξη τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ρωμαίων! Πιθανῶς ἀπὸ τοὺς Μασσαλιῶτες ἔλαβαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ τὰ καθήμενα ξόανα τῆς Ἀθηνᾶς, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν Στράβωνα ὑπῆρχαν στὴ Φώκαια, τὴ Μασσαλία καὶ τὴ Ρώμη.

Ἐπὶ πλέον ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ Φω-

καείς, ἀναζητώντας χώρα ὡς δεύτερη πατριδα, εἶχαν εἰσπλεύσει στὸν Τίβερι ἐπὶ Ταρκυνίου τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ ἄφησαν στὴ Ρώμη ὁμοίωμα τῆς Ἀρτέμιδος. Ἔτσι συνδέθηκαν φιλικὰ μὲ τοὺς Ρωμαίους. Τὴ δὲ φιλία διαφύλαξαν στὸ διηνεκές. Τεκμήριο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Μασσαλιωτῶν μνημονεύεται ἡ σωστικὴ συνδρομὴ τους κατὰ τὴν ἄλωση τῆς Ρώμης ἀπὸ τοὺς Γαλάτες. Ὅσο γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῶν Ρωμαίων, ὁ Στράβων ἐξ ἀφορμῆς τῆς συνεργασίας τῶν Μασσαλιωτῶν μὲ τὸν Πομπήιο κατὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: *«Καὶ ὁ Καῖσαρ καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον ἠγεμόνες πρὸς τὰ ἐν τῷ πολέμῳ γενηθείσας ἀμαρτίας ἐμετρίασαν, μνησθέντες τῆς φιλίας, καὶ τὴν αὐτονομίαν ἐφύλαξαν, ἢν ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἡ πόλις, ὥστε μὴ ὑπακούειν τῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν πεμπομένων στρατηγῶν μήτε αὐτὴν μήτε τοὺς ὑπηκόους».*

Στὸν Ταρκύνιο τὸν Πρεσβύτερο ἀποδίδεται ἡ ἔναρξη τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τοῦ Διὸς ἐπάνω στὸ Καπιτώλιο, τὸν ὁποῖο εἶχε τάξει κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Σαβίνων, καὶ στὸν Νεώτερο ἡ ἀποπεράτωση. Ἡ σύλληψη καὶ πραγμάτωση τῆς ἰδέας ἐνὸς τόσο μεγαλοπρεποῦς ναοῦ, ποὺ θυμίζει τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα τῶν συγχρόνων στὴν Ἑλλάδα τυράνων, ὅπως συγκεκριμένα στὴν Ἀθήνα τὸν θεμελιωμένο ἀπὸ τὸν Πεισίστρατο ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, μαρτυροῦν τὴν ἔμπρακτὴ ἄσκηση ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως στὴ θρησκευτικὴ ζωὴ τῶν Ρωμαίων, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία ἀγνοοῦσε ἐντελῶς παρόμοια λαμπρότητα καὶ πολυτέλεια. Τὰ ρωμαϊκὰ ἱερὰ τῶν θεῶν καὶ οἱ βωμοὶ ἦταν μικροὶ καὶ εὐτελεῖς.

Μετὰ τὴν κατάλυση τῆς βασιλείας τὸ 493 π.Χ., κτίζεται ναὸς Δίμντρος Κόρης καὶ Διονύσου. Ἡ δὲ διακόσμηση ἀνατίθεται στοὺς Ἑλλήνες καλλιτέχνες Γόργασο καὶ Δαμόφιλο ἀπὸ τὴν Ἱμερα. Ὁ πρῶτος στολίζει τὸν ναὸ μὲ τὴ ζωγραφικὴ του τέχνη, ὁ δὲ δεύτερος μὲ τὴ γλυπτικὴ, ὅπως

ἔκαμαν γιὰ ναοὺς ἑλληνικοὺς. Ἡ λατρεία τῶν θεῶν αὐτῶν τελεῖται στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ ἱερεῖες ποὺ προσκλήθηκαν ἀπὸ τὴ Νεάπολη ἢ Ἑλέα, στοὺς πολῖτες τῶν ὁποίων πρωτύτερα ἀπονεμήθηκε τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Βαθμιαῖα ὅλο τὸ ἑλληνικὸ Δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου πολιτογραφεῖται στὴ Ρώμη καὶ ἕως τὸ 217 π.Χ. ἀφομοιώνεται καὶ λατρεύεται ὡς ρωμαϊκὸ.

Ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδραση δὲν εἶναι μόνον θρησκευτικὴ. Ἐπισημαίνεται ἐπίσης καὶ στὸ ρωμαϊκὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖο στὴν ἀρχὴ ἔχει μοναρχικὴ μορφή, ὅπως καὶ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Οἱ ὁμοιότητες καὶ ἀναλογίαι ὑφίστανται γιὰ πολλοὺς αἰῶνες. Καὶ ἀπλῆ παραβολὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ τούτου πολιτεύματος, ὅπως περιγράφεται ἀπὸ τὸν Λίβιο καὶ τὸν Διονύσιο τὸν Ἀλικαρνασσέα, πείθει γιὰ τὴν ἄσκηση ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως καὶ ἀποκλείει κάθε σκέψη γιὰ ἐρμηνεῖα ἀπὸ τυχαία σύμπτωση. Ὁ Διονύσιος γιὰ τὴ διαίρεση εἰδικὰ τῶν Ρωμαίων σὲ τάξεις γράφει: *«Ἐγένοντο δὲ συμμορίαὶ ἕξ, ἃς καλοῦσι Ρωμαῖοι κλάσεις κατὰ τὰ ἑλληνικὰς ἐπικλήσεις παρονομάσαντες, ὃ γὰρ ἡμεῖς ῥῆμα προστακτικῶς σχηματίζοντες ἐκφέρομεν κάλει, ταῦτ' ἐκεῖνοι λέγουσι κάλα (cala), καὶ τὰς καλέσεις τὸ ἀρχαῖον ἐκάλουν κλάσεις (clases)».*

Ὁ Mommsen, προσδιορίζοντας σαφέστερα τὶς πηγὲς δανεισμοῦ, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐπιδίωξη τῆς Ρώμης γιὰ ἐκσυγχρονισμό τῆς νομοθεσίας τῆς συνεχίζεται καὶ μετὰ τὴν κατάλυση τῆς βασιλείας. Ἀκριβῶς ἡ αὐθαιρεσία μὲ τὴν ὁποία ρύθμιζε τὶς διαφορὰς τῶν πολιτῶν ἢ ἀριστοκρατία ποὺ εἶχε ἐπικρατήσει στάθηκε ἡ ἀφορμὴ γιὰ μακροχρόνιες ἔριδες καὶ ταραχὰς στὴ Ρώμη. Ὡς μεγαλύτερη πρόκληση ἐπισημαίνεται ἡ ἐκδίκηση τῶν ὑποθέσεων μὲ βάση τὴν προφορικὴ παράδοση, καὶ ὄχι γραπτὸς νόμος. Ἔτσι τὰ περιθώρια γιὰ ἀπονομὴ δικαιοσύνης κατὰ τὸ δοκοῦν μεγάλωναν, μὲ συνέπεια

τὴν ἐπιδείνωση τῆς διχοστασίας. Κάποτε οἱ ἀντιμαχόμενες μερίδες στὴ Ρώμη συνειδητοποιήσαν τὶς ἐπιβλαβεῖς ἐπιπτώσεις τῆς ἀπουσίας γραπτῆς νομοθεσίας καὶ συμφώνησαν νὰ συνεργασθοῦν γιὰ τὴ σύνταξη καὶ δημοσίευση γραπτοῦ δικαίου. Πρὸς ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τούτου ἔστειλαν τρεῖς ἐκπροσώπους τους στὴν Ἑλλάδα, τὸ 454 π.Χ., γιὰ νὰ μελετήσουν ἐπὶ τόπου τὴν ἑλληνικὴ νομοθεσία, καὶ ἰδιαίτερα τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος. Ἄν καὶ ἡ ἀποστολὴ πρεσβείας μαρτυρεῖται

συγγένειας τῶν δύο λαῶν καὶ τῶν κοινῶν σπερμάτων πολιτισμοῦ. Δοθέντος ἄλλως τε ὅτι ἡ μαρτυρία τόσο γιὰ τὸν Ἑλληνα διερμηνέα Ἐρμόδωρο, τὸν ὁποῖο οἱ Ρωμαῖοι τίμησαν μὲ ἀνδριάντα στὴ Ρώμη, ὅσο καὶ γιὰ τὴν πρεσβεία εἶναι ἀσφαλῆς καὶ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι σέβονταν τὰ πατροπαράδοτα ἥθη καὶ ἔθιμα, δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθοῦν ἀπόλυτα οὔτε ἡ πρώτη ἐκδοχὴ οὔτε ἡ δεύτερη. Πιθανότατα μεγαλύτερη συγκεντρώνει μιὰ τρίτη, συμβιβαστικὴ, κατὰ τὴν ὁποία τὰ ἑλληνικὰ πρότυπα

Εὐεξήγητη ἀποδεικνύεται ἡ ἐπίδραση τῶν Ἑλλήνων στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν Ρωμαίων. Πράγματι, χάρις στίς πρώιμες ἐμπορικὲς ἀνταλλαγὰς μὲ τοὺς Ἑλληνες, πρὸ πάντων τῆς Κύμης καὶ τῆς Σικελίας, εἶχαν συνάψει καὶ δάνεια ζωτικῆς σημασίας. Ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ ὁμοιότητα τοῦ ἀττικοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ μέτρου, τὴν ὁποία δὲν θεωροῦν ὡς συμπτωματικὴ, ἀλλὰ ὡς ἀπόδειξη ὅτι τὰ ἑλληνικὰ μέτρα καὶ σταθμὰ χρησίμευσαν γιὰ τὴ ρύθμιση τῶν ρωμαϊκῶν. Ἡ μελέτη τῆς ὀρολογίας, μὲ κάποιες ἐξαιρέσεις, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς προελεύσεως ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἃν δὲν πρόκειται γιὰ μετάφραση ἑλληνικῶν ὄρων.

ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς, Ἑλληνες καὶ Ρωμαῖοι, πολλοὶ δὲν ἀσπάζονται τὴ γνώμη γιὰ πιστὴ ἀντιγραφὴ οὔτε γιὰ πλατύτερη ἀπομίμηση τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ρώμης. Κατὰ μιὰ ἐκδοχὴ, οἱ Ρωμαῖοι πρέσβεις, μετὰ διετῆ(!) παραμονῆς στὴν Ἑλλάδα, ἐπανέρχονται στὴ Ρώμη, ὅπου μαζὶ μὲ ἑπτὰ ἄλλους διορίζονται, γιὰ νὰ συντάξουν τὴ νέα νομοθεσία. Τὸ νομοθετικὸ ἔργο τῶν δέκα ἀνδρῶν (*decem virorum*), οἱ ὁποῖοι ἀποκαλοῦνται νομοθέτες, βασιζέται στὴν ἑλληνικὴ νομοθεσία, ἃν μὴ σὲ μεταφύτευση τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος στὴ Ρώμη. Ὅμως κατ' ἄλλη ἄποψη οἱ ὁμοίότητες τῶν δύο νομοθεσιῶν ἐρμηνεύονται ὡς ἀπότοκοι τῆς πανάρχαιας φυλετικῆς

προσαρμοσθῆκαν στὴν ἐθιμικὴ κληρονομία τῶν Ρωμαίων, ὥστε αὐτούσια ἑλληνικὰ δάνεια νὰ σπανίζουν ἢ νὰ διατηροῦνται σὲ περιπτώσεις ὅπου ὑπῆρχαν κενὰ στὴ ρωμαϊκὴ νομοθεσία. Ὁ Ἀρριανὸς ἐξιστορεῖ μὲ σαφήνεια: «Καὶ μὴν τῶν νόμων, οὓς ἐν ταῖς δώδεκα δέλτοις τὰ πρῶτα ἐγράψαντο (οἱ Ρωμαῖοι) τοὺς πολλοὺς εὗροις ἂν παρ' Ἀθηναίων λαβόντας». Ὁ δὲ Διονύσιος ὁ Ἄλικαρνασσεὺς προσθέτει: «Ὅτε πρῶτον ἐφάνη Ρωμαίοις πάντας τοὺς πατρικοὺς θεσμούς τε καὶ νόμους ἅμα τοῖς ἐπεισάκτοις ἐν ἀγορᾷ θεῖναι φανερούς». Καὶ καταλήγει: «Ἐκ τε τῶν πατρίων ἠθῶν καὶ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νόμων, οὓς ἐκόμισαν οἱ πρέσβεις ἐκλεξάμενοι τὰ κράτιστα καὶ τῆ Ρωμαίων πόλει πρόσφορα νομοθετεῖν».

Ευεξήγητη αποδεικνύεται η επίδραση των Ἑλλήνων στην κοινωνική ζωή των Ρωμαίων. Πράγματι, χάρη στις πρώιμες εμπορικές ανταλλαγές με τους Ἑλληνες, πρὸ πάντων τῆς Κύμης καὶ τῆς Σικελίας, εἶχαν συνάψει καὶ δάνεια ζωτικῆς σημασίας. Ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ ὁμοιότητα τοῦ ἀττικοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ μέτρου, τὴν ὁποία δὲν θεωροῦν ὡς συμπτωματικὴ, ἀλλὰ ὡς ἀπόδειξη ὅτι τὰ ἑλληνικὰ μέτρα καὶ σταθμὰ χρησίμευσαν γιὰ τὴ ρύθμιση τῶν ρωμαϊκῶν. Ἡ μελέτη τῆς ὁρολογίας, με κάποιες ἐξαίρεσεις, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς προελεύσεως ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἂν δὲν πρόκειται γιὰ μετάφραση ἑλληνικῶν ὄρων. Στὴν πρώτη περίπτωση ἀνήκουν οἱ λέξεις *amphora* ἀπὸ *ἀμφορεύς*, *modius* ἀπὸ *μέδιμνος*, *congius* ἀπὸ *χοεύς*, *hemina* ἀπὸ *ἡμίνα*, ἀντίστοιχη τῆς ἀττικῆς *κοτύλη*, *cyathus* ἀπὸ *κύανθος*. Ὡς παράδειγμα τῆς δευτέρας περιπτώσεως προσκομίζεται ἡ

σεως (*census*) χωρὶς κανονικὸ σύστημα μέτρων καὶ σταθμῶν. Γι' αὐτό, κατὰ τὴν παράδοση, χάραξε ἔντυπο νόμισμα, ἀφοῦ κανόνισε στοὺς Ρωμαίους βάρη καὶ σταθμὰ. Ἀλλὰ ὁ κανονισμὸς κατὰ τὸ Σολώνειο σύστημα πραγματοποιεῖται βραδύτερα ἀπὸ τοὺς δεκάρχους, ποὺ πιστεύεται ὅτι χάραξαν τὸ πρῶτο ρωμαϊκὸ νόμισμα.

Οἱ Ρωμαῖοι δὲν μένουν ἀνεπηρέαστοι οὔτε στὴ χρονολόγηση, μολονότι ἐνωρίτατα ἔχουν ἐπινοήσει σύστημα. Τοῦτο φανερώνει ἡ ἔναρξη τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ ἔτους ἀπὸ τὴν ἀνοιξη ἢ τὸν μῆνα Μάρτιο καὶ ἡ διαίρεσή του σὲ δέκα μῆνες, με μεταγενέστερη προσθήκη δύο ἢ τριῶν, καθὼς καὶ οἱ ὀνομασίες τους, ποὺ ἐτυμολογοῦνται ἀπὸ τὴ λατινική. Τὰ ὀνόματα τῶν δέκα ἀρχαίων ρωμαϊκῶν μηνῶν εἶναι *Martius*, *Aprilis*, *Maius*, *Junius*, *Quitnilis* (ὑστερα *Julius*), *Sextilis* (ὑστερα *Augustus*), *September*, *October*, *November*, *December*.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδραση διαπιστώνεται καὶ στὶς καθημερινές, ἀναγκαῖες γιὰ τὴ ζωὴ ἐνασχολήσεις τῶν Ρωμαίων, ἂν καὶ δὲν ὑπῆρχε ἄγνοια τεχνῶν καὶ γενικῶν ἐπαγγελματίων στὴ Ρώμη.

λέξη *acetadulum*, ποὺ εἶναι ἡ μετάφραση τῆς *ὀξύβαφον*. Ὁ Mommsen βλέπει συγκεκρισμὸ καὶ ἀλληλεπίδραση, λέγοντας ὅτι, ὅπως οἱ Ρωμαῖοι ἔλαβαν ἀπὸ τὶς δωρικὲς καὶ χαλκιδικεὲς ἀποικίες τῆς Σικελίας τοὺς ὄρους νόμος (*numus* ἢ *nummus*) *ἡμίνα* καὶ με τὴν ἑλληνικὴ σημασία, ἔτσι καὶ οἱ Ἑλληνες τῆς Σικελίας παρέλαβαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὶς ὀνομασίες *λίτρα*, *τριας*, *τετράς*, *ἑξάς*, *οὐγκία* (*libra*, *thiens*, *quadrans*, *centans*, *uncia*), οἱ ὁποῖες βρίσκονται στὴν κοινὴ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς ἥδη ἀπὸ τὸν Ε' αἰῶνα π.Χ.

Ἐπὶ Σεργίου Τυλλίου ἀναφέρεται καὶ ἡ εἰσαγωγή στὴ Ρώμη τοῦ ἑλληνικοῦ νομισματικοῦ συστήματος. Ὁ Σέργιος ἀποβαίνει ὁ Φεῖδων καὶ Σόλων τῶν Ρωμαίων. Ἀντιλαμβάνεται ἔγκαιρα ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς διατιμύ-

Σὲ αὐτοὺς προστέθηκαν οἱ *Januarius* καὶ *Februarius*, καὶ δέκατος τρίτος ὁ ἐμβόλιμος *Mercedonius*. Ὡστόσο, ἡ χρονολόγηση ρυθμίζεται κατὰ τρόπο ἑλληνικὸ, με σύγκριση τοῦ ἡλιακοῦ καὶ τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους, με παρεμβολὴ ἐμβολίων μηνῶν πρὸς ἐξίσωση τοῦ πολιτικοῦ με τὸ φυσικὸ ἔτος, με τὴν παραλαβὴ κυκλικῶν περιόδων ἀπὸ δύο, τέσσερα καὶ περισσότερα ἀκόμη ἔτη, με τὴν ἀπαρίθμηση τοῦ χρόνου κατὰ *Lustra*, ἴτοι τετραετηρίδες, κατὰ τὶς ὁποῖες πραγματοποιοῦνταν νέα ἀπαρίθμηση καὶ κατάταξη τῶν πολιτῶν σὲ τάξεις. Προφανέστατα τὸ χρονικὸ τοῦτο διάστημα ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὶς Ὀλυμπιάδες τῶν Ἑλλήνων. Ἐξ ἄλλου, καὶ ἡ χρονολόγηση ποὺ στηρίζεται στὴ θητεία τῶν ὑπάτων (*consules*) ἔχει τὸ ἀντίστοιχό της στὴν ἑλληνικὴ τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων ἢ τῶν

ίερων ἢ τῶν ἐφόρων καὶ ἄλλων ἀρχόντων. Ἐπίσης, κοινὸ σημεῖο χρονολόγησις Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων εἶναι ἡ ἀπαρίθμησις τοῦ χρόνου κατὰ σεληνιακὰ ἔτη καὶ μῆνες, ἡ διαίρεσις τῶν μηνῶν σὲ μέρη ἀνάλογα πρὸς τὶς φάσεις τῆς σελήνης, ἡ διάκρισις τῶν μηνῶν σὲ *κοίλους* (*menses cavos*) καὶ *πλήρεις* (*plenos*) ἀπὸ 29 καὶ 30 ἡμέρες.

Οἱ Ἕλληνες, μὲ μόνο στοιχεῖο τὴν τροχιά τοῦ ἡλίου στὸν οὐρανό, εἶχαν κατορθώσει νὰ ὑπολογίσουν τὴν ὥρα καὶ τὸ γεωγραφικὸ πλάτος, ἐφευρίσκοντας τὰ ὥρολόγια, ποῦ ἔστηναν στοὺς δημόσιους χώρους. Οἱ Ρωμαῖοι ἔσπευσαν νὰ ἐπιβεβαιωθῶν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐφεύρεσις, πρὶν ἀκόμη ἐμβαθύνουν στὴν ἰδιότυπη λειτουργία καὶ χρῆσις του. Διότι ὁ ἡλιακὸς δίσκος τοῦ ὥρολογίου, ποῦ κατασκευαζόταν μὲ αὐστηροὺς κανόνες τῆς γνωμονικῆς, λειτουργοῦσε ἀποκλειστικὰ μὲ βάση τὸ γεωμετρικὸ πλάτος τῆς συγκεκριμένης πόλεως ποῦ δεχόταν τὸν γνῶμονα. Ἄγνωντας αὐτὴ τὴν ἀνυπέρθετη προϋπόθεσις, οἱ Ρωμαῖοι μετέφεραν στὴ Ρώμη τὸ ἡλιακὸ ὥρολόγιό τῆς Κατάνης, μὲ ἀποτέλεσμα γιὰ ἕναν περίπτου αἰῶνα νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν λάθος, λόγῳ τῆς διαφορᾶς γεωγραφικοῦ πλάτους μεταξὺ Ρώμης καὶ Κατάνης κατὰ τέσσαρις καὶ πλέον βαθμοῦς.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις διαπιστώνεται καὶ στὶς καθημερινές, ἀναγκαῖες γιὰ τὴ ζωὴ ἐνασχολήσεις τῶν Ρωμαίων, ἂν καὶ δὲν ὑπῆρχε ἄγνοια τεχνῶν καὶ γενικῶν ἐπαγγελμάτων στὴ Ρώμη. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Νουμάς εἶχε ὀργανώσει τοὺς τεχνίτες τῆς Ρώμης συντεχνιακὰ – αὐλητῆς, χρυσοῦχοι, ξυλουργοί, βαφεῖς, βυρσοδέφες, ὑποδηματοποιοί, χαλκεῖς, κεραμοποιοί. Τὸ γεγονὸς τοῦτο μαρτυρεῖ ἀξιόλογη βιοτεχνία. Φυσι-

κά, μετὰ τὴν ἀνάπτυξη ἐμπορικῶν σχέσεων μὲ τοὺς Ἕλληνες σημειώθηκε στὴ Ρώμη καὶ πρόοδος βιοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ. Διότι στὴ Ρώμη εἰσῆλθαν ὄχι μόνο νέες πρῶτες ὕλες καὶ προϊόντα, ἀλλὰ καὶ ἔργα τέχνης ἀγνωστῆς πρωτύτητα καὶ τελειότητος. Ἐνδιαφέροντα νέα εἶδη ἀποτελοῦν τὸ λινάρι, ἡ πορφύρα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν κ.ἄ., ποῦ διατήρησαν στὴ λατινικὴ τὰ ὀνόματά τους, *linum*, *purpura*...

Πάντως, περισσότερο εὐεργετικὴ ἀποκαλύπτεται ἡ συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων στὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Κατὰ τὸν Mommsen, ἡ οἰκοδομικὴ τῶν Ρωμαίων πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τοὺς Ἕλληνες περιορίζεται σὲ ξύλινες καλύβες, περιφράγματα καὶ ἐπικαλύμματα, σωροὺς ἀπὸ χῶματα καὶ λίθους, ἡ δὲ χρῆσις λίθων στὴν οἰκοδομικὴ διαδίδεται μετὰ τὰ πρότυπα καὶ τὰ τελειότερα ὄργανα τῶν Ἑλλήνων. Εὐλόγη ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς κατατάσσει στὰ ἑλληνικὰ δάνεια καὶ τὴ χρῆσις τοῦ σιδήρου στὰ ἐργαλεῖα ἀπὸ χάλυβα, βασιζόμενος στὴν ἐτυμολογία τῶν λατινικῶν ὄρων *calex-calicare* ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ *χάλυψ*, *machina* – *μηχανή*, *gnoma* – *γνώμων*, *clathria* – *κλῆθρα* κλπ.

Ἐπὶ πλέον, οἱ πανάρχαιοι τάφοι ποῦ ὑπάρχουν στὴν Καιρέα (Αγύλλα) καὶ στὸ Ἄλσιο, καθὼς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι στὴν Πρανεστό, πανόμοιοι μὲ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ὁρχομενοῦ, τὰ τείχη τῆς τυρρηνικῆς πόλεως Πύργων, τοπωνύμιο ποῦ ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ ὄρο, *τείχη* ποῦ εἶναι τῆς ἴδιας τεχνοτροπίας μὲ ἐκεῖνα τῆς Τίρυνθος, τὸ οἰκοδόμημα στὰ τείχη τῆς πόλεως Τούσκλου, τὸ οἶκημα *Tullianum* στὴ Ρώμη, στοὺς πρόποδες τοῦ Καπιτωλίου, οἱ πύλες τῆς πόλεως

Ἡ εἰσροὴ ἑλληνικῶν στοιχείων γίνεται ὀλοένα αἰσθητότερη. Ἑλληνικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα εἰσχωροῦν στὴν οἰκογενειακὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἄλλοτε αὐστηρὰ συντηρητικῶν, πιστῶν στὰ πάτρια Ρωμαίων.

---

*Με την πάροδο του χρόνου, η Ρώμη δίνει την έντύπωση
πόλεως ελληνικής. Διότι επί πλέον και η ελληνική γλώσσα
άποβαίνει ὄργανο καθημερινής συνομιλίας.*

Ἀρπίνας, χτισμένες κατά τὸν ἴδιο ρυθμὸ μὲ ἐκείνων τῶν πυλῶν τῶν Μυκηνῶν, ἢ ἡ ὁμοιότητα τῆς κατασκευῆς τῶν ὑπόγειων ὄχετῶν τῆς Κωπαίδος καὶ τῆς Ἀλβανῆς λίμνης στὴν Ἰταλία, ἐκλαμβάνονται εἴτε ὡς αὐθεντικὰ δημιουργήματα Ἑλλήνων ἀρχαιότατης ἐποχῆς εἴτε ὡς ἀπομιμήσεις μεταγενεστέρων χρόνων. Στὶς ἐκφάνσεις τῆς Ἑλληνικῆς παρουσίας στὴ χερσόνησο τῶν Ἀπεννίνων ἐντάσσεται καὶ ὁ τυρρηνικὸς ναός, ποὺ φέρεται ὡς διαφοροτικὸ εἶδος ἑλληνικῶν ναῶν.

Οἱ Ἕλληνες ἐπιδρῶν καὶ στὸν τομέα τῆς μουσικῆς. Τὴν εἰσαγωγήν στὴ Ρώμη τῆς ἑλληνικῆς ἐπτάχορδης λύρας μὲ τὸ παρεμφθαρμένο ἑλληνικὸ ὄνομα *fides* (ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λέξη *σφίδη* - ἔντερο) ἀναφέρει ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ ὁποῖος, περιγράφοντας τὴν ἀρχαιότατη καὶ μεγάλη ἑορτὴ τῶν Ῥωμαίων, παρατηρεῖ ὅτι ἀκολουθοῦσαν στὴν πομπή *«κιθαρισταὶ λύρας ἐπτάχορδους ἐλεφαντίνας, καὶ τὰ λεγόμενα βάρβιτα κρέκοντες, ὧν παρὰ μὲν Ἕλλησιν ἐκλέλοιπεν ἡ χρῆσις ἐπ' ἑμοῦ, πάτριος οὖσα, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις ἐν ἀπάσασι φυλάττειν ταῖς ἀρχαίαις εὐηπολίαις»*. Τὴ χρῆση τῆς λύρας στὴ λατρεία ἐπιμαρτυροῦν ὁ Κικέρων κ.ἄ. Ὁ δὲ Mommsen συναγεῖ τὴν ἑλληνικὴ μουσικὴ ἐπίδραση στοὺς Ῥωμαίους ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι κανένα ἴχνος μουσικῆς ποὺ ἀνήκει στοὺς Καρχηδόνιους ἢ στοὺς Τυρρηνοὺς ποὺ κατοικοῦν στὴν Καιρέα δὲν συναντᾷ κατὰ τὴν ἔρευνά του. Ἀντίθετα, διαπιστώνει τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν ἑλληνικῶν. Ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἡ λύρα δὲν χαρακτηρίζεται ὡς ἐγχώριο μουσικὸ ὄργανο, ὅπως ἡ *tibia* (αὐλός), ἀλλὰ ὡς ξένο.

Ἡ εἰσροὴ ἑλληνικῶν στοιχείων γίνεται ὀλοένα αἰσθητότερη. Ἑλληνικὰ ἦθη καὶ

ἔθιμα εἰσχωροῦν στὴν οἰκογενειακὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν ἄλλοτε αὐστηρὰ συντηρητικῶν, πιστῶν στὰ πάτρια Ῥωμαίων. Ἦδη στοὺς χρόνους τῶν Ταρκυνίων ἐπικρατεῖ ἡ ἑλληνικὴ συνήθεια τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν μὲ συνοδεία ἀγγείων καὶ ἄλλων σκευῶν. Ἐπίσης, συνιστᾷ ἑλληνικὴ ἐπίδραση ἡ ἀνέγερση σὲ δημόσιους χώρους ἰδιωτικῶν μνημείων, προτομῶν, ἀνδριάντων, πρὸς τιμὴν ἐπισήμων ἀνδρῶν. Κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη ἄποψη, εἰσηγητῆς εἶναι ὁ Ἄππιος Κλαύδιος Καϊκος, μὲ τὴν ἀνάρτησι τὸ 312 π.Χ. στὸν ναὸ τῆς *Bellonae* ἀσπίδων χρυσῶν, ποὺ ἔφεραν τὰ ὀνόματα καὶ ἀξιώματα τῶν προγόνων του.

Ἐνα πολεμικὸ ἐπεισόδιο πιστεῦεται ὅτι ἔχει συμβάλει στὴ διακόσμηση ὁδῶν καὶ πλατειῶν μὲ ἀνδριάντες διακεκρωμένων ἀνδρῶν. Μάλιστα ἡ ἀρχὴ γίνεται μὲ ἀπότιση φόρου τιμῆς σὲ Ἕλληνες. Συγκεκριμένα, ἐξ αἰτίας τῆς παρατάσεως τῶν Σαμνιτικῶν πολέμων, ποὺ εἶχαν προκαλέσει μεγάλες ἀπώλειες, οἱ Ῥωμαῖοι ἀναγκάζονται νὰ ἐρωτήσουν τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Αὐτὸ δὲ ἀπάντησε ὅτι πρέπει νὰ στήσουν ἀνδριάντες στὸν ἀνδρειότερο καὶ τὸν σοφώτερο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Ἔτσι, μὲ ἀπόφαση τῆς Συγκλήτου στήθηκαν στὴν ἀγορὰ οἱ μορφὲς τοῦ Πυθαγόρα καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Κατ' ἔθιμο ἑλληνικὸ, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τὸ 293 π.Χ. στολίζουν μὲ κλαδὶ φοῖνικα τοὺς ἠνιόχους ποὺ νικοῦν στὸ ἵπποδρομιο, οἱ δὲ θεατῆς τῶν ἀγῶνων φοροῦν στὸ κεφάλι στεφάνι.

Μετὰ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ἡ Ρώμη δίνει τὴν ἐντύπωση πόλεως ἑλληνικῆς. Διότι ἐπί πλέον καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἀποβαίνει ὄργανο καθημερινῆς συνομιλίας.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΠΟΙΟΙ ΑΛΛΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ;

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΜΑΣ

Απεκαλύφθη πρὸ ὀλίγου καιροῦ ὅτι Δημοσιογράφοι καὶ πολιτικοὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως ἀνεφέροντο ὡς δυνητικοὶ σύμμαχοι τοῦ ἰδρύματος τοῦ γνωστοῦ ἰσχυροῦ ἀνδρὸς Τζῶρτζ Σόρρος (βλ. https://epamthess.blogspot.com/2017/11/blog-post_94.html καὶ τὸ ἐσωτερικὸ κείμενο https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Reliable_allies_in_the_European_Parliament.pdf). Εἰπώθη, μάλιστα, ὅτι ἐχρηματίσθηκαν καὶ ἐξαγοράσθηκαν οἱ συνειδήσεις τους.

Ἡ συμμαχία μαζί τους ἔγινε, κυρίως, γιὰ τὴν προώθησι τῶν νέων νομοθετημάτων στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωσι. Καὶ ὅλοι μας ἔχομε πληροφορηθῆ τις οἰκονομικὲς ἐπιπτώσεις, καθὼς καὶ τὸν διασυρμὸ ἀπὸ τὰ προπαγανδιστικὰ Μέσα Ἐνημερώσεως, ὅσων ἡγετῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀνθίστανται στὴν ἀλλαγὴ τῆς νομοθεσίας τους, ἢ ὅποια ἀφορᾷ θεμελιώδεις ἀξίες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ-χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἡγέτης ἐπὶ παραδείγματι τῆς Οὐγγαρίας χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰ περισσότερα Μέσα Ἐνημερώσεως ὡς «ἀκροδεξιός», ἐνῶ ἡ προσφάτως ἐκλεγείσα ἡγέτις κόμματος στὴν Ἰταλία ὡς «νεοφασίστρια». Ὁ τίτλος τοῦ δημοκράτου ἐπιφυλάσσεται μόνον γιὰ τοὺς «προσκυνημένους» καὶ τοὺς ἀκρο-ἀριστεροὺς, οἱ ὅποιοι ἐξαφανίζουσι κάθε ἀντίθετο ἄποψι.

Στὰ καθ' ἡμᾶς ἀναφέρουμε κάποια παρόμοια παραδείγματα. Παλαιότερα, μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 1720/2005 Σύστασι τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου γιὰ τὴν διδασκαλία τῶν θρησκευτῶν στὴν

Εὐρώπῃ, ἔγινε μίᾳ συντονισμένη προσπάθεια ἀλλαγῆς τοῦ χαρακτῆρος τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, καὶ ἀπὸ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἀγωγή νὰ καταστῆ ἓνα συνονθύλευμα θρησκευτολογίας καὶ ἑτεροδοξίας. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ προεβάλλετο ὡς ἐπιβεβλημένη ἀπὸ τὴν κεντρικὴ εὐρωπαϊκὴ σκηνὴ μὲ τὴν ἐπίκλησι τῆς ἀναφερθείσης γενικῆς συστάσεως. Τελικῶς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀλλάξουν τὴν νομοθεσίᾳ γιὰ τὴν θέσι καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν στὴν Ἐκπαίδευσι, κυρίως λόγῳ τῆς συνταγματικῆς τοῦ θεμελιώσεως, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας 660/2018, 926/2018 καὶ 1749/2019, 1750/2019, οἱ ὅποιες ἀκύρωσαν τὰ προγράμματα τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν τῶν ὑπουργῶν κυρίων Φίλη καὶ Γαβρόγλου ὡς ἀντισυνταγματικά, ἐπειδὴ δὲν ὑπηρετοῦσαν τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἀγωγή τῶν μαθητῶν.

Ἡ ἱστοσελίδα στὴν Ἀμερικὴ ("Religious News Service") στὴν ὅποια ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς μὲ ἄρθρο στενοῦ συνεργάτου τοῦ προσεπάθησε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν βάπτισι «τέκνων» ὁμοφυλοφιλικῶν ζευγῶν χρηματοδοτεῖται –λαμβάνει χορηγίες– ἀπὸ ὀργάνωσι ἢ ὅποια προωθεῖ τὰ δικαιώματα τῶν ΛΟΑΤΚΙ («Ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὸ RNS –σύμφωνα μὲ τὸ Καθολικὸ Πρακτορεῖο Εἰδήσεων CNA– ἔχει λάβει τὸ 2015 ἐπιχορήγησι 120.000 δολαρίων ἀπὸ τὸ ἴδρυμα Arcus, μιὰ ὀργάνωσι ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ κυ-

Ὅτιδίποτε ἔρχεται σὲ ἀντίθεσι μὲ τὴν Ὁρθόδοξο Παράδοσι εἶναι ἐξ ἀρχῆς ἀντίθετο μὲ τοὺς πατέρες τοῦ ἔθνους μας, οἱ ὅποιοι, ὅταν πρὸ διακοσίων ἐτῶν ἐσῆκωσαν τὰ ἄρματα, εἶπαν πρῶτα ὑπὲρ πίστεως καὶ ὕστερα ὑπὲρ πατρίδος. Τέτοιες ἀλλαγές στὴν νομοθεσία εἶναι ἀντίθετες μὲ τὸ προοίμιο τοῦ Συντάγματος τὸ ὁποῖο ἐτέθη ἀπὸ τὸ πρῶτο Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου τὸ 1822 καὶ ἔκτοτε παραμένει ὡς προοίμιο σὲ ὅλα τὰ ἐπόμενα ἑλληνικὰ Συντάγματα καὶ τὶς ἀναθεωρήσεις αὐτῶν.

ρίως τῶν δικαιωμάτων τῶν ΛΟΑΤ. καὶ ἀπὸ ἄλλα παρεμφερῆ ἰδρύματα καὶ ὀργανώσεις. *Λεπτομέρεια; ἴσως. Ἀλλὰ προφανῶς ἀρκούντως ἐρμηνευτικὴ τοῦ ρόλου ποὺ διαδραματίζει τὸ RNS»* <https://www.exapsalmos.gr/2022/08/03/o-p-ioannis-chrysavgis-prosefere-kaki-kakisti-ypiresia-ston-archiepiskopo-amerikis-elpidoforo/>).

Ἡ εἰσαγωγή τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς στὴν Πρωτοβάθμιο καὶ Δευτεροβάθμιο Ἐκπαίδευσι ἐγινε μὲ νομοθετικὴ ρύθμισι, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει σὲ Μὴ Κυβερνητικὲς Ὄργανώσεις (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ «Πολύχρωμο σχολεῖο», τὸ ὁποῖο προωθεῖ τὴν ἰσότητα τῶν ΛΟΑΤΚΙ) νὰ εἰσέρχονται στὰ σχολεῖα καὶ νὰ κάνουν σχετικὰ μαθήματα στοὺς μαθητές. Καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς συμπεριλήψεως (inclusion) ἀποσκοπεῖ ὄχι ἀπλῶς κανένα παιδί νὰ μὴν ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσι, ἀλλὰ παιδιὰ μὲ δυσφορία φύλου ἢ ἀλλαγὴ φύλου νὰ γίνονται ἀποδεκτὰ καὶ νὰ ἐντάσσονται στὴν ἐκπαιδευτικὴ κοινότητα μὲ ἴδια δικαιώματα μὲ τὰ κανονικά-φυσιολογικὰ παιδιὰ. Τὸ ἀφύσικο θὰ πρέπει, διὰ νόμου, νὰ θεωρεῖται ὡς φυσικό, καὶ νὰ προστατεύονται τὰ δικαιώματα τῆς μειοψηφίας εἰς βάρος πολλῆς φορῆς τῶν δικαιωμάτων τῆς πλειοψηφίας.

Τὸ ζήτημα εἶναι πῶς καὶ ἀπὸ

ποιοὺς γίνονται ὅλες αὐτὲς οἱ ἀλλαγές στὴν νομοθεσία τόσων χωρῶν. Ἀπὸ τὰ γενικόλογα καὶ συχνὰ ἀσαφῆ καὶ ἀόριστα προγράμματα τῶν πολιτικῶν κομμάτων δὲν φαίνονται αὐτὲς οἱ ἀλλαγές· δὲν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, πρὶν τὶς ἐκλογές, δεδηλωμένες. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάληψι τῆς ἐξουσίας, ἀρχίζουν νὰ ὑλοποιούνται ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ. Παρ' ὅλα αὐτὰ, ὅτιδίποτε ἔρχεται σὲ ἀντίθεσι μὲ τὴν Ὁρθόδοξο Παράδοσι εἶναι ἐξ ἀρχῆς ἀντίθετο μὲ τοὺς πατέρες τοῦ ἔθνους μας, οἱ ὅποιοι, ὅταν πρὸ διακοσίων ἐτῶν ἐσῆκωσαν τὰ ἄρματα, εἶπαν πρῶτα ὑπὲρ πίστεως καὶ ὕστερα ὑπὲρ πατρίδος. Τέτοιες ἀλλαγές στὴν νομοθεσία εἶναι ἀντίθετες μὲ τὸ προοίμιο τοῦ Συντάγματος τὸ ὁποῖο ἐτέθη ἀπὸ τὸ πρῶτο Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου τὸ 1822 καὶ ἔκτοτε παραμένει ὡς προοίμιο σὲ ὅλα τὰ ἐπόμενα ἑλληνικὰ Συντάγματα καὶ τὶς ἀναθεωρήσεις αὐτῶν. Θεωρεῖται μάλιστα ἀπὸ ἀνωτάτους δικαστικοὺς ὡς μέρος τοῦ Συντάγματος μὴ ἀναθεωρούμενο (βλ. μελέτη Βασιλείου Νικοπούλου, *Τὸ προοίμιον τοῦ Συντάγματος καὶ ἡ νομικὴ του ἀξιολόγησι*, Ἀθήνα: Ἐταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ, 2011).

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ὑπεστήριξε πρὸ ἑκατὸ καὶ πλέον ἐτῶν τὰ ἑξῆς: «Ἄγγλος ἢ Γερμανὸς ἢ Γάλ-

λος δύναται νὰ εἶναι κοσμοπολίτης ἢ ἀναρχικός ἢ ἄθεος ἢ ὀτιδήποτε. Ἔκαμε τὸ πατριωτικὸν χρέος του, ἔκτισε μεγάλην πατρίδα. Τώρα εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐπαγγέλλεται, χάριν πολυτελείας, τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀπαισιοδοξίαν. Ἀλλὰ Γρακύλος τῆς σήμερον, ὅστις θέλει νὰ κάμῃ δημοσίᾳ τὸν ἄθεον ἢ τὸν κοσμοπολίτην, ὁμοιάζει μὲ νᾶνον ἀνορθούμενον ἐπ’

νοοτροπίας τῆς κοινωνίας. Ἡ κοινὴ γνώμη συχνὰ ξενίζεται καὶ δυσφορεῖ γιὰ τὰ νέα νομοθετήματα, τὰ ὅποια δὲν τὴν εὐρίσκουν σύμφωνο, παρὰ τὶς καταγιγιστικὰς ἐπιδράσεις τῶν Μέσων Ἐνημερώσεως, τὰ ὅποια προσπαθοῦν παντοιοτρόπως νὰ ἐπιβάλλουν τὶς ἀλλαγὰς ὡς δῆθεν πρόοδο καὶ ὡς δῆθεν βελτίωσι τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

Ἡ στάσις τῶν πιστῶν χριστιανῶν ἔναντι ὄλων αὐτῶν τῶν κατακλυσμιαίων ἀλλαγῶν θὰ πρέπει νὰ εἶναι σταθερὰ καὶ ἀκλόνητος ἐμμονὴ στὰ κελεύσματα καὶ στὸν τρόπο ζωῆς τῶν προγόνων μας, ὅσα βεβαίως ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο Πίστι καὶ τὶς ὑγιεῖς ἀρχὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ. Δὲν χρειάζεται νὰ τρέχωμε νὰ ἀλλάξωμε τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ γένους μας, δῆθεν συμμορφούμενοι μὲ τὶς νεωτερικὰς ἰδέας καὶ ἀντιλήψεις τῆς Δύσεως. Συνεχίζομε παράδοσι αἰῶνων ἑλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ὅποια ἔχομε ὑποχρέωσι νὰ διατηρήσωμε ἀνόθευτο καὶ νὰ τὴν μεταδώσωμε στὶς ἐπόμενες γενεάς.

ἄκρων ὀνύχων καὶ τανυόμενον νὰ φθάσῃ εἰς ὕψος καὶ φανῇ καὶ αὐτὸς γίγας. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ δοῦλον, ἀλλ’ οὐδὲν ἦπτον καὶ τὸ ἐλεύθερον, ἔχει καὶ θὰ ἔχῃ διὰ παντὸς ἀνάγκην τῆς θρησκείας του. Τὸ ἐπ’ ἐμοί, ἐνόσω ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε, ἰδίως δὲ κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας, νὰ ὑμῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράφω μετ’ ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἦθη. Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖν ἢ δεξιὰ μου, κολληθεῖν ἢ γλωσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μή σου μνησθῶ» (Λαμπριάτικος ψάλτης, Ἄπαντα ἐκδόσεων Δόμου, τόμ. Β’, σ. 516-517).

Ἡ ἀλλαγὴ τῆς νομοθεσίας δὲν συμφωνεῖ πάντοτε μὲ ἀλλαγὴ τῆς

Ἡ στάσις τῶν πιστῶν χριστιανῶν ἔναντι ὄλων αὐτῶν τῶν κατακλυσμιαίων ἀλλαγῶν θὰ πρέπει νὰ εἶναι σταθερὰ καὶ ἀκλόνητος ἐμμονὴ στὰ κελεύσματα καὶ στὸν τρόπο ζωῆς τῶν προγόνων μας, ὅσα βεβαίως ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξο Πίστι καὶ τὶς ὑγιεῖς ἀρχὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ. Δὲν χρειάζεται νὰ τρέχωμε νὰ ἀλλάξωμε τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ γένους μας, δῆθεν συμμορφούμενοι μὲ τὶς νεωτερικὰς ἰδέας καὶ ἀντιλήψεις τῆς Δύσεως. Συνεχίζομε παράδοσι αἰῶνων ἑλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ὅποια ἔχομε ὑποχρέωσι νὰ διατηρήσωμε ἀνόθευτο καὶ νὰ τὴν μεταδώσωμε στὶς ἐπόμενες γενεάς.

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Εἰς μνημόσυνον

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΚΕΤΣΕΑΣ

Ἔλαχε σ' ἐμένα ὁ κλῆρος νὰ γράψω γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν προσφορὰ τοῦ ἐκλιπόντος ἱατροῦ Θρασύβουλου Κετσέα ἐκ μέρους τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημῶν (Χ.Ε.Ε.) καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ Ἐργου γενικώτερα, μὲ τὴν ιδιότητά μου

ὡς ἱατροῦ συναδέλφου του, ὡς συμπατριώτη του, ὡς φίλου του, ὡς ἀσθενοῦς του καὶ ὡς μόνιμου συγκατασκευητοῦ του στὸν Ταῦγετο τὰ καλοκαίρια, ἐπὶ 35ετία καὶ πλέον.

Ὁ Θρασύβουλος Κετσέας τελείωσε τὸ Ὀκτατάξιο τότε Γυμνάσιο Ἀρρένων Καλαμάτας. Ὑπῆρξε ἄριστος μαθητῆς, ἐπαινούμενος ἀπὸ τοὺς καθηγητές του ὡς πρότυπο, ἀκόμη καὶ πολλὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του, αὐτίκως ὑπάρχων ἐγὼ ὁ ἴδιος τῶν δημοσίων αὐτῶν ἐπαινῶν, ἰδίως ἀπὸ τὸν φιλόλογο καθηγητὴ του Ἀθ. Ζακόπουλου.

Σπούδασε Ἱατρικὴ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, εἰδικεύθηκε στὴν Ὀφθαλμολογία στὸ Λαϊκὸ Νοσοκομεῖο, ἐργάσθηκε ὅλα του σχεδὸν τὰ χρόνια στὸ Νοσηλευτικὸ Ἰδρυμα Μετοχικοῦ Ταμείου Στρατοῦ (NIMTS), διατήρησε δὲ καὶ ἰδιωτικὸ Ἱατρεῖο στὸ Κολωνάκι, στὴν ὁδὸ Ἀλωπεκῆς 45, ἐκεῖ ὅπου ὅλοι ἐμεῖς ἀπολαμβάναμε τὶς ὑπηρεσίες του.

Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος Ὁμαδάρχης τῶν Χριστιανικῶν Μαθητικῶν Ὁμάδων (Χ.Μ.Ο.) Καλαμάτας, τότε ποὺ ἡ Χριστιανικὴ Στέγη Καλαμάτας ἦταν ἀκόμη ἄστεγη, καὶ οἱ μαθητικὲς αὐτὲς συντροφεῖς πραγματοποιοῦνταν μόνον τὸν καλὸ καιρὸ στὴν ὑπαιθρο. Τὰ πρῶτα ὀμαδόπουλά του τὶς ἀναπολοῦν μὲ ἰδιαίτερα εὐχάριστη σήμερα ἀνάμνηση, καθὼς μετὰ τὴ συγκέντρωση ἀκολουθοῦσε καὶ παρέλαστί τους στὴν κεντρικώτατη ὁδὸ Ἀριστομένους, ὑπὸ τὸν ἦχο, μάλιστα, τῶν χριστιανικῶν τραγουδιῶν τοῦ Γ. Βερίτη.

Ἦταν θαρραλέος ἀγωνιστὴς τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀκούρατος ἐργάτης τῆς Ἐκκλησίας μὲ πλούσια ἐνοριακὴ δράση, ἰδίως στὸν Διόνυσο.

Ἐπρόκειτο γιὰ ἄριστο ἐπιστήμονα Ὀφθαλμίατρο χειρουργό, ὁ ὁποῖος πάντα προσέβλεπε στὸ καλὸ τῶν ἀρρώστων καὶ ὄχι στὴν παχυλὴ ἀμοιβή του, πρόθυμος, ἐπιμελής καὶ μεθοδικός, σοφὸς διαγνώστης, πολὺ σοβαρὸς καὶ συνετός, σεμνὸς καὶ ἐνάρετος, πάντα χαμογελαστὸς καὶ κάποτε εὐφυσολόγος.

Ὑπῆρξε διακεκριμένο, πολὺ ζωντανὸ καὶ ἐξαιρετικὰ πολύτιμο μέλος τῆς Χ.Ε.Ε. καὶ τοῦ Δ.Σ τῆς, ἐπὶ πάρα πολλὰς δεκαετίες συντονιστὴς τοῦ Κύκλου τῶν Ὑγειονομικῶν τῆς Ἀθήνας καὶ διοργανωτὴς πολλῶν Ἱατρικῶν Συνεδριῶν, μὲ δημοσιεύσεις μάλιστα τῶν Πρακτικῶν σὲ εἰδικῶς πρὸς τοῦτο ἀφιερωμένα τεύχη τοῦ ἐπίσημου περιοδικοῦ τῆς Χ.Ε.Ε., τῶν Ἀκτίνων.

Ἦταν συχνὸς ἀρθρογράφος τῶν περιοδικῶν μας καὶ μεταφραστὴς τοῦ σπουδαίου βιβλίου τοῦ Francis S. Collins γιὰ τὴν ἀποκωδικοποίηση τοῦ DNA, μὲ τίτλο *Ἡ Γλῶσσα τοῦ Θεοῦ*, μαζὶ μὲ τὸν Καθηγητὴ Χειρουργικῆς ΕΚΠΑ Παν. Καραγιαννάκο.

Ἐχάρη ὁ ἀοίδιμος τὸ δῶρο τῆς οἰκογενείας, πολύτεκνος μάλιστα καὶ ὑπερεννενηκοντούτης χρήστης τοῦ Internet ἔφυγε γιὰ τὸν Οὐρανὸ δύο μόλις ἡμέρες μετὰ τὴν τελευταία δίωρη διαδικτυακὴ Ἐπιστημονικὴ ἐπικοινωνία μαζὶ μας στὶς 3-10-2022, συνομιλητῆς μὲ διαύγεια πνεύματος στοὺς μεταξύ μας διαλόγους, ὑπερήφανος γιὰ τὴν ἐκ Μάνης καταγωγὴ του, καὶ ὡς παππούς καμάρωνε γιὰ τὶς συχνὲς ἐπισκέψεις στὴ Μάνη τοῦ ἐκ Λονδίνου ἐγγονοῦ του, φέροντος τὸ ἑλληνοπρεπεῖς ὄνομα Ρωμανός.

Ἡ Κύριος ἄς τὸν ἀναπαύσει κοντὰ Του «*ἰσάγγελος γάρ ἐστι καὶ υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ τῆς ἀναστάσεως υἱὸς ὢν*» (Λουκ., κ' 36).

ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΠΑΝΑΓΕΑΣ
Ἱατρὸς Παθολογοανατόμος

Κριτική ματιά

ΜΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΩΑΝΝΑ ΤΗΣ ΛΩΡΡΑΙΝΗΣ

Αντιδράσεις έχει προκαλέσει στη Μεγάλη Βρετανία η θεατρική παράσταση "I Joan" που ανέβηκε στο θέατρο Globe, η οποία, κάνοντας μια ανεπίτρεπτη προβολή στο παρελθόν της διαστροφής της εποχής μας, εμφανίζει την Ιωάννα της Λωρραίνης ως «μη δυαδικού φύλου», δηλαδή ως ούτε γυναίκα ούτε άνδρα, αλλά... κάτι άλλο, κάτι ανάμεσα. Σύμφωνα και πάλι με τη μόδα της εποχής μας, οι αναφορές στην Ιωάννα της Λωρραίνης γίνονται με αντωνυμίες... ουδέτερου γένους... Ό πολύ γνωστός ακαδημαϊκός και όμοιτος καθηγητής της Κοινωνιολογίας Φράνκ Φουρέντι είπε μιλώντας στη *Daily Mail*: «Οι θεατρικοί συγγραφείς επιτρέπεται να έχουν κάποια ποιητική άδεια, αλλά αυτό το έργο κινείται προς την κατεύθυνση του να ξαναγράψει την ιστορία. Η επανεμφάνιση παραβιάζει την ιστορική πραγματικότητα. Είναι λεπλασία της ιστορίας να νομιμοποιείς απόψεις του σήμερα. Κάποιος σαν την Ιωάννα της Λωρραίνης δεν θα είχε ιδέα τι είναι το "μη δυαδικό". Είναι ένας επαναχαρακτηρισμός για κάτι που τότε δεν υπήρχε καν. Παραβιάζει εντελώς το νόημα της ιστορίας, είναι η προβολή μιας φαντασίας προς τα πίσω». Δύσκολα θα μπορούσε να διαφωνήσει κανείς με τα σχόλια αυτά του καθηγητή Φουρέντι. Εντύπωση όμως μάς κάνει ότι παραβλέπεται και μια άλλη, όχι λιγότερο σημαντική διάσταση του θέματος: Το ξαναπλάσιμο της μορφής της Ιωάννας της Λωρραίνης, ώστε να ταιριάζει στα καλούπια της εποχής μας, δεν είναι μόνο αντιιστορικό. Είναι παράλληλα και εξόχως... μισογυνικό! Ναι, υπήρξαν στην ιστορία σπουδαίες γυναίκες μορφές, που διακρίθηκαν πέρα και πάνω από τα συνήθη μέτρα, ακόμα και όταν η κοινωνία άδικουσε κατάφωρα τη γυναίκα, λησμονώντας το «*ούκ ἐν ἄρρεν και θήλυ*» του Ἀποστόλου Παύλου. Αναλογισθείτε τώρα όχι μόνο πόσο αντιιστορικό, αλλά και πόσο μισογυνικό είναι να ερχόμαστε έμεις σήμερα και να λέμε ότι όλες αυτές, απλυστάτα, δεν ήταν γυναίκες... Γι' αυτό λέμε ότι μια «μη δυαδικού φύλου» Ιωάννα της Λωρραίνης θα έπρεπε ίσως να ξεγεύρει τους ιστορικούς, αλλά θα έπρεπε σίγουρα να ξεγεύρει τις γυναίκες!

Ο ΟΡΚΟΣ ΤΟΥ ΙΠΠΟΚΡΑΤΗ

Αίσθηση προκάλεσε πρωτοφανές περιστατικό που σημάδεψε την τελετή αποφοίτησης των πτυχιούχων της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Σελτσούκ της Τουρκίας. Οι καθηγητές στο έν λόγω Πανεπιστήμιο είχαν υποδείξει στους πτυχιούχους να διαβάσουν μια τροποποιημένη έκδοχή του Όρκου του Ἴπποκράτη. Και όταν οι πτυχιούχοι, παρά τις απειλές της διοίκησης του Πανεπιστημίου, διάβασαν τελικά το πρωτότυπο κείμενο του Όρκου του Ἴπποκράτη, σύμφωνα και με τη Διακήρυξη της Γενεύης, οι υπεύθυνοι του Πανεπιστημίου... τους έκλεισαν τα φώτα, για να τους εμποδίσουν... Όταν διαβάζει κανείς αυτή την εϊδηση, είναι πολύ εύκολο να ξεσπάσει σε αποδοκιμασίες και ἀρὲς ἐνάντια στον τουρκικό σκοταδισμό και τον βαρβαρικό αυταρχισμό του τουρκικού κατεστημένου. Ἀλλά... για ένα λεπτό... Πόσο καλύτεροι είμαστε εμείς; Τί νομίζουμε δηλαδή; Ἄν κάποιος επέμενε να βροντοφωνάζει και να αξιώνει να τηρεί ἀπαρέγκλιτα τον Όρκο του Ἴπποκράτη, και όχι κάποια τροποποιημένη έκδοχή του, ἐπιμένοντας ως ἐκ τούτου και στο σημείο εκείνο που ὁ Όρκος γράφει «*ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναίκι πεσσὸν φθόριον δώσω*» (= ὁμοίως, δὲν θα δώσω ούτε σε γυναίκα μέσο που να προκαλεῖ ἔκτρωση), ἂν λοιπὸν κάποιος επέμενε σὲ αὐτό, μίπως δὲν θα τοῦ «ἐκλείνε τα φώτα» και ἢ καθ' ἡμᾶς «πολιτισμένη» Δύση; Ποιὸς ξέρει... Ἴσως να ἔκανε και χειρότερα...

Η ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Το καλοκαίρι που πέρασε σημαδεύθηκε ἀπὸ τις πιὸ καταστροφικές πυρκαγιές, τους πιὸ φονικούς καύσωνες και πρωτοφανή ξηρασία στην Εὐρώπη, με τὸς ειδικὸς να προειδοποιῶν ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι τὰ δραματικά ἀποτελέσματα τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς. Μία λεπτομέρεια με ξεχωριστὴ σημασία, που θα μπορούσε να θεωρηθεῖ ὅτι εἰκονοποιεῖ τὴν ἔκταση τοῦ προβλήματος, εἶναι ἡ λεγόμενη «πέτρα τῆς πείνας» που ἔγινε ὄρατη λόγω τῆς πρωτοφανοῦς ξηρασίας σὲ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα, κοντὰ στην

τσεχική πόλη Ντέτσιν. Οι «πέτρες της πείνας» είναι μινύματα χαραγμένα σε πέτρα στις όχθες ποταμών σε περιόδους ιστορικών ξηρασιών με δραματικές συνέπειες. Υπό κανονικές συνθήκες τὰ μινύματα αυτά παραμένουν καλυμμένα από τη στάθμη του νερού. Η πρωτοφανής φετινή ξηρασία όμως έκανε όρατη την «πέτρα της πείνας» του Ντέτσιν, και τὸ μινύμα της δὲν θὰ μπορούσε νὰ είναι πῶς δραματικό: «*Wenn du mich siehst, dann weine*» (Αν με δεις, τότε κλάψε)... Η δραματική προειδοποίηση φωτογραφήθηκε, κυκλοφόρησε εύρυστα στὸ διαδίκτυο και στὰ έντυπα μέσα ενημέρωσης, θορύβησε για λίγο και γρήγορα... ξεχάσθηκε. Τὸ ἴδιο συνέβη και με τὴ δραματικὰ προειδοποίηση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τοῦ ΟΗΕ Ἀντόνιο Γκουτέρες: «*Καύσωνες στην Εὐρώπη. Κατακλυσμιαῖες πλημμύρες στὸ Πακιστάν. [...] Δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ φυσιολογικὸ με τὴν κλίμακα αὐτῶν τῶν καταστροφῶν*». Καὶ αὐτὴ ἡ προειδοποίηση ἀναπαρήχθη στὶς ἐφημερίδες και τὰ περιοδικά, και μετὰ ξεχάσθηκε, σὰν νὰ μὴν εἶχε γίνει ποτέ... Ὁ κόσμος παραδόθηκε ἐκ νέου στὶς μάταιες και ταπεινὲς ἐνασχολήσεις του. Δὲν φθάνει πὸν ἀλόγιστα καταστρέψαμε τὸ περιβάλλον, ἀλλὰ και κατὰ τὸν αἰσώπειο μῦθο, «*τῶν οἰκιῶν ἡμῶν ἐμπιραμένων, ἡμεῖς ἄδομεν*»...

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ ΜΑΣ ΕΠΙΛΟΓΩΝ

Ήταν τέλη Ιουλίου, ὅταν στὶς εἰδησιογραφικὲς ἱστοσελίδες και τὰ δελτία εἰδήσεων μᾶς προβληματίσει ἡ εἶδηση τοῦ σοβαροῦ τραυματισμοῦ στὸ κεφάλι ἡλικιωμένης γυναίκας ἀπὸ ἐπίθεση ἐναντίον της με στόχο τὴν ἀρπαγὴ τῆς τσάντας πὸν κρατοῦσε. Καὶ τὸ πῶς σοκαριστικό, ὁ δράστης τῆς ἐπίθεσης ἦταν ἓνα μικρὸ παιδί, ἡλικίας ὄχι μεγαλύτερης τῶν 10 ἐτῶν! Οἱ συμμορίες ἀνιλικῶν ἐξελίσσονται σε ἀληθινὴ μᾶστιγα, με τὰ δεδομένα νὰ μὴ μπορούν νὰ ἀφίσουν κανέναν ἀσυγκίνητο: Σύμφωνα με ἐπίσημα στοιχεία τῆς Ἀστυνομίας, τὸ 2021 συνελήφθησαν 5.460 ἀνίλικοι για τὴ διάπραξη διαφόρων ἀδικημάτων (ἀνθρωποκτονίες, βιασμούς, πρόκληση σωματικῶν βλαβῶν, διαρρήξεις κτλ.). Με ἀπλὰ λόγια, κάθε μέρα συλλαμβάνονται 15 ἀνίλικοι για ἐγκληματικὴ δραστηριότητα! Ἀπὸ τοὺς συλληφθέντες, μάλιστα, οἱ 300 (ἀριθμὸς πὸν ἀντιστοιχεῖ περίπου σε μία σύλληψη τὴν ἡμέρα) ἦταν ἡλικίας 7-12 χρονῶν. Ποσοστὸ 40% τῶν συλληφθέντων ἀνιλικῶν ἐνέχονται σε κλοπὲς ἢ διαρρήξεις, 9% σε ὑποθέσεις ναρκωτικῶν, 8% σε παράνομη ὄπλοκατοχή, και τὸ

ἴδιο ποσοστὸ σε πρόκληση σωματικῶν βλαβῶν ἢ και ἀνθρωποκτονίες. Ὑπολογίζεται ὅτι κάθε μῖνα ἓνας ἀνίλικος δολοφονεῖται ἀπὸ συνομιλικούς του. Ἡ βία πλέον δὲν κρύβεται. Ἀλλὰ ὑπάρχει και κάτι ἄλλο πὸν δὲν κρύβεται. Αὐτὸ εἶναι οἱ συνέπειες τῶν ἐπιλογῶν μας, οἱ συνέπειες τοῦ τρόπου με τὸν ὁποῖο μεγαλώνουν τὰ παιδιά μας, μακριὰ ἀπὸ τὴν πίστη, μακριὰ ἀπὸ ἀγχές, ἀξίες και ἰδανικά.

Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΑΞΙΑΣ

Μία ἀπὸ τὶς εἰδήσεις πὸν προκάλεσαν συγκίνηση τὸ καλοκαίρι πὸν πέρασε εἶναι ἡ εἶδηση ὅτι ἓνας ζευγάρι ἡλικιωμένων, ἓνας ἄνδρας 92 ἐτῶν και ἡ σύζυγός του, 90 ἐτῶν, βρέθηκαν νεκροὶ ἀπὸ παθολογικὰ αἷτια σε διαμέρισμα τῆς Κυψέλης. Ἐπὶ περισσότερο ἀπὸ μία ἐβδομάδα, κανένας δὲν τοὺς εἶχε ἀναζητήσει. Ὁ ἄνδρας φέρεται νὰ ἔφυγε πρῶτος ἀπὸ τὴ ζωὴ, και ἡ ἡλικιωμένη σύζυγός του ἐπέζησε δίπλα του για περίπου μία ἐβδομάδα, μέχρι πὸν ἔσβησε και ἡ ἴδια, ἀνίκανη καθὼς ἦταν νὰ αὐτοεξυτηρηθεῖ. Ὅπως γράφτηκε χαρακτηριστικά, οἱ δύο ἡλικιωμένοι γνώρισαν δύο θανάτους: «*τὸν κανονικὸ θάνατο, δηλαδὴ τὴ φυγὴ ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀλλὰ και τὸν ἄλλον· τὸν θάνατο τῆς μοναξιάς σε ἓνα διαμέρισμα τῆς ἀπρόσωπης Ἀθήνας*». Σε ἄλλες ἐποχές, αὐτὸ πὸν συνέβη στὸ διαμέρισμα τῆς Κυψέλης θὰ φάνταζε ἀδιανόητο. Ἀλλὰ ἡ εἰρωνεία εἶναι ἄλλη· ἡ εἰρωνεία εἶναι ὅτι ἡ ἐποχὴ μας, ἀκριβῶς σε ἀντιδιαστολὴ με ἄλλες ἐποχές, ἀγαπᾷ νὰ αὐτοπροσδιορίζεται ὡς «ἐποχὴ τῆς ἐπικοινωνίας». Καὶ ὅμως, αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ εἶναι πὸν ἡ μοναξιά ἔχει προσλάβει τέτοιες διαστάσεις ἐπιδημίας, ὅπως ἦλθε νὰ μᾶς θυμίσει πρόσφατα μεγάλη διεθνὴς μελέτη σε 113 χώρες, πὸν δημοσιεύθηκε στὸ βρετανικὸ ἱατρικὸ περιοδικὸ *British Medical Journal*. Δύο εἶναι τὰ ἀντίδοτα στὴ μοναξιά. Πρῶτον, βέβαια, νὰ βάλουμε στὴ ζωὴ μας Αὐτὸν πὸν εἶπε στους μαθητὲς Του: «*Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*». Δεύτερον, πὸν προϋποθέτει τὸ πρῶτο, νὰ ἀφίσουμε στὴν ἄκρη τὴν ἐγωπάθεια και τὸν εὐδαμονισμό, και νὰ τείνουμε χεῖρα βοήθειας και ἀγάπης σε αὐτοὺς πὸν εἶναι ἢ νιώθουν ἀπόκληροι τῆς ζωῆς.

ΟΙ ΑΜΑΡΤΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ

48 χρόνια ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴν τραγωδία τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς στὴν Κύπρο. Κοντεύουμε τὸν μισὸ αἰῶνα, και ἡ τουρκικὴ πλευρὰ ὄχι ἀπλῶς δὲν

κινείται στην κατεύθυνση μιας κάποιας επίλυσης του προβλήματος, αλλά και αποθρασύνεται όλο και περισσότερο. Το σύνθημα «Δέν ξεχνά!» έμοιαζε κάποτε περιττό –ποιός θα μπορούσε αλήθεια να ξεχάσει;-, αλλά οι νεώτερες γενιές σήμερα έχουν ανάγκη και να θυμηθούν και να μάθουν. Ίδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ένα κείμενο που δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο στις Η.Π.Α. από τον κορυφαίο Αμερικανό αναλυτή Μάικλ Ρούμπιν, ο οποίος ενοχοποιεί για την επιθετική και άλλοσπρόσαλλη έξωτερική πολιτική της Άγκυρας σήμερα τον πρώην Αμερικανό Υπουργό των Ξεωτερικών Χένρυ Κίσινγκερ και τη μυστική υποστήριξη που αυτός παρέσχε το 1974 στην τουρκική εισβολή, ενθαρρύνοντας έτσι και αποθρασύνοντας τον ιμπεριαλισμό της Τουρκίας. Στο κείμενο σημειώνεται μάλιστα χαρακτηριστικά: «Οι αποφάσεις που έλαβε ο Κίσινγκερ τότε έχουν μεγαλύτερες συνέπειες σήμερα κι από εκείνες για τον πόλεμο στο Βιετνάμ. Σύν τῷ χρόνῳ ἡ ἐχθρότητα στή νοτιοανατολική Ἀσία παραμερίσθηκε· ἀλλὰ οἱ ἀποφάσεις τοῦ Κίσινγκερ στήν Ἀνατολική Μεσόγειο στήν καλύτερη περίπτωση “παγίωσαν” μιά κατά τ’ ἄλλα ἐπιλύσιμη κρίση, καί στή χειρότερη, ἴσως πυροδοτήσουν νέα σύρραξη». Το κείμενο κλείνει ως ἑξῆς: «Ο Κίσινγκερ θά πρέπει νά ζητήσει συγγνώμη ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν Κύπρο. Δέν θά ὑπῆρχε καλύτερος τρόπος νά σταλεῖ στήν Τουρκία τὸ μήνυμα ὅτι πέρασε ἡ ἐποχή τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ της». Νά θυμίσουμε ὅτι ὁ Κίσινγκερ βραβεύθηκε τὸ 1973 μὲ τὸ βραβεῖο Νόμπελ Εἰρήνης...

ΟΙ ΤΕΜΠΕΛΗΔΕΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

Δέν ἔχει περάσει πολλὸς καιρὸς ἀπὸ τήν ἐποχή τῆς ὀξυτάτης οικονομικῆς κρίσης πού ἔφερε τὴ χώρα

μας στὰ πρόθυρα μιᾶς δραματικῆς χρεοκοπίας, ἀπὸ τήν ἐποχή πού στὸν εὐρωπαϊκὸ τύπο διακινεῖτο μὲ κινισμὸ τὸ στερεότυπο τοῦ τεμπέλη Ἑλληνα, πού ἐπιμένει νά ζεῖ παρασιτικά, ἀπολαμβάνοντας τὸν ἥλιο καί τὴ ραστώνη, εἰς βάρος τῶν ἐργατικῶν Βορειοευρωπαίων. Ἡ πρόσφατη ἀνακοίνωση τῶν ἀποτελεσμάτων μεγάλης δημοσκοπικῆς ἔρευνας τῆς World Values Survey, πού ξεκίνησε τὸ 2017 καί ὀλοκληρώθηκε τὸ 2021, ὡς κόμματι ἐνὸς παγκόσμιου πρότζεκτ πού ὑπάρχει ἀπὸ τὸ 1981, ἦλθε νά ἀποδείξει πόσο μακριά ἀπὸ τὴν πραγματικότητα βρίσκονται τέτοια στερεότυπα. Μιά σειρά ἐρωτήσεων ἀφοροῦσε τὴ σημασία πού δίνουν διάφοροι λαοὶ στήν ἐργασία. Συγκεκριμένα, στὸ ἐρώτημα ἂν ἡ δουλειὰ θά πρέπει νά ἐρχεται πάντα πρώτη, ἀκόμη καί εἰς βάρος τοῦ ἐλεύθερου χρόνου, τὸ 62,6% τῶν Ἑλλήνων πού συμμετείχαν στήν ἔρευνα ἔδωσαν καταφατικὴ ἀπάντηση. Στὸ ἴδιο ἐρώτημα ἔδωσαν καταφατικὴ ἀπάντηση μόνις τὸ 28,6% τῶν Γερμανῶν... Σὲ ἄλλο ἐρώτημα, οἱ δημοσκόποι ζήτησαν ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες νά φανταστοῦν ἕνα κόσμο στὸν ὅποιο ἡ ἐργασία θά εἶχε μικρότερη σημασία στή ζωὴ τους. Τὸ 44,8% τῶν Γερμανῶν καί τὸ 60,6% τῶν Φιλιππινέζων πού ἐρωτήθηκαν ἀπάντησαν ὅτι κάτι τέτοιο θά ἦταν μιὰ καλὴ ἐξέλιξη. Ἀντίθετα, σχεδὸν τὸ 60% τῶν Ἑλλήνων ἀποτίμησαν μιὰ τέτοια ἐξέλιξη ὡς ἀρνητικὴ. Πέρα ἀπὸ ὅποια ἄλλα σχόλια, τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι πρέπει νά εἴμαστε πάρα πολὺ προσεκτικοὶ μὲ τὰ στερεότυπα, διότι εἶναι πολὺ εὐκόλο νά παρασυσροθῶμε ἀπὸ αὐτὰ καί νά ἐκλαμβάνουμε ὡς ἀυταπόδεκτα ἀληθῆς ἀκόμα καί τὸ κραυγαλέο λάθος!

G.T.

Ἡ ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νά γίνει μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

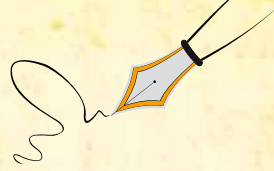
- Μὲ κατάθεση στήν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ πού διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτῶν ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR 1102602010000940100366081). Νά ζητᾶτε νά σημειώνεται ῥητῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας στήν Αἰτιολογία.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρότυπη 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς πού συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεύχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλῆ. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

- Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καί συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καί ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι καί θά κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

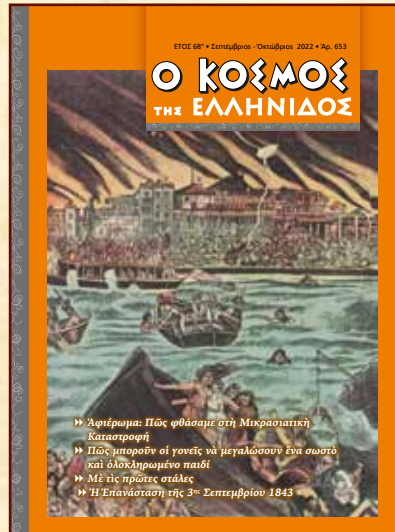
Γιὰ συνδρομὴ Ἑξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιὰτὶ ἀδυνατοῦμε νά τις εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νά κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεία πού θά χρειαστεῖτε εἶναι:

- IBAN: GR1102602010000940100366081
- BIC/Swift Code: ERBKGRAA

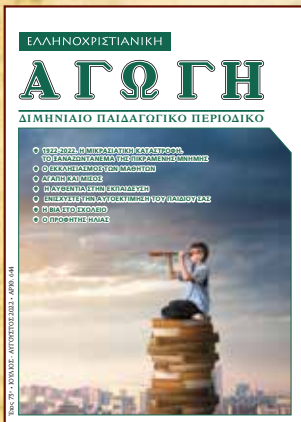

Ήξιζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με τήν ἱστορία τῶν 100 χρόνων του κοντά στόν ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική καί κοινωνική τῆς παρουσία.

Ἐνα περιοδικό – πολύτιμος συμπαράστατης γιά ἐκπαιδευτικούς καί γονεῖς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τόν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητας καί τή σφραγίδα τῆς πίστες καί τῆς παιδείας.

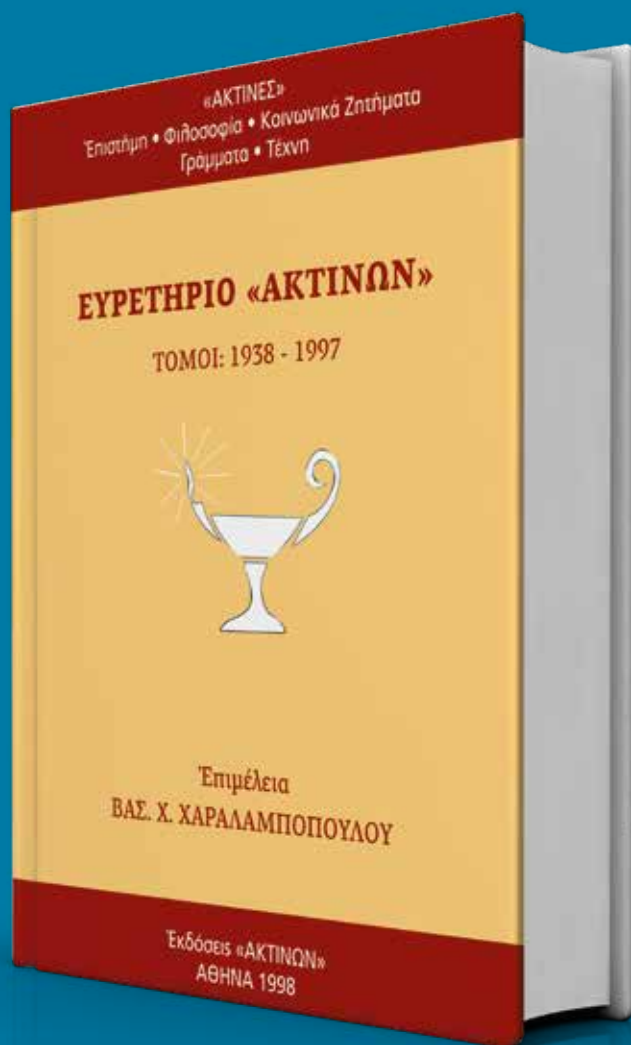
Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπό τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιά τὰ Ἑλληνόπουλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:
όλοι οί τόμοι του περιοδικού «Άκτινες»
καθώς και τό εύρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»
Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023